

Beleidsvisie

Homo-, lesbisch, biseksueel en transgenderbeleid

Visie van de Nederlandse homobeweging
op de in het coalitieakkoord uitgezette lijn

COC Nederland

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

Beleidsvisie

Homo-, lesbisch,
biseksueel en
transgenderbeleid

Visie van de Nederlandse homobeweging
op de in het coalitieakkoord uitgezette lijn

Inhoudsopgave

1	VOORWOORD	10
2	INLEIDING	10
2.1	OVER WIE/WAAROVER HEBBEN WE HET?	10
2.2	WAT VERWACHTEN WIJ VAN DE OVERHEID?	10
2.3	ROLLEN EN VERANTWOORDELIJKHEDEN	10
2.4	GAAT HET WEL/NIET GOED MET ONS?	10
2.5	ALGEMENE ZORG- EN KNELPUNTEN IN HET EMANCIPATIEPROCES:	11
3	ZICHTBAARHEID	12
4	VEILIGHEID	16
4.1	DEFINITIE	16
4.2	FEITEN	16
4.3	VEILIGHEID IN DE EIGEN WOONOMGEVING EN HET STADSCENTRUM	17
4.4	POLITIE EN PARTICULIERE BEVEILIGING	18
4.5	HOMO-ONTMOETINGSPLAATSEN (HOP'S)	20
4.6	HUISELIJK GEWELD	20
4.6.1	Eergerelateerd geweld	22
4.6.2	Partnergeweld	23
4.6.3	Kindermishandeling	24
4.7	JUSTITIE EN WETGEVING	24
4.8	SAMENVATTENDE OPDRACHT VOOR HET KABINET	25
5	MULTICULTURELE SAMENLEVING	26
5.1	SITUATIEBESCHRIJVING	26
5.1.1	HLBT's uit etnische minderheidsgroepen	26
5.2	ARUBA EN ANTILLEN	27
5.3	BESPREEKBAARHEID	27
5.3.1	Algemeen	27
5.3.2	Voorlichting op scholen	28
5.4	ZICHTBAARHEID	29
5.5	VEILIGHEID	29
5.6	ONTMOETING	29
5.7	HULPVERLENING	30
5.8	OPVANG VAN ASIELZOEKERS	31
5.9	ONDERZOEK	32
5.10	SAMENVATTEND	32
5.11	BESPREEKBAAR MAKEN IN GODSDIENSTIGE CHRISTELIJKE KRING	33
5.12	SAMENVATTENDE OPDRACHT VOOR HET KABINET	34
6	ONDERWIJS	36
6.1	SITUATIE	36
6.2	KANSEN VOOR VERBETERING	38
6.2.1	Zichtbaarheid	39
6.2.2	Onderzoek	39
6.2.3	Veiligheid	39
6.2.4	Lokaal beleid	40
6.2.5	HLBT jongerengroepen en jongerenwerk	40
6.2.6	Zichtbaarheid bij jongerenactiviteiten	40
6.3	BELEIDSADVIEZEN	40
6.4	SAMENVATTENDE OPDRACHT VOOR HET KABINET	41
7	ARBEID	42
7.1	WETGEVING	43
7.2	VEILIGHEID	44

7.3	ONDERZOEK	45
7.4	DIVERSITEITSBELEID	45
7.5	ZICHTBAARHEID	46
7.6	WEERBAARHEID	47
7.7	SAMENVATTENDE OPDRACHT VOOR HET KABINET	47
8	ZORG	48
8.1	PROBLEEMSCHETS	48
8.1.1	Positie in zorg en welzijn	48
8.1.2	Eerste lijn	49
8.1.3	GGZ en psychosociale problematiek	49
8.2	VERANDERING IN DE GEZONDHEIDSECTOR	50
8.2.1	Kwaliteitsnormen, opleiding en scholing	50
8.2.2	WMO	51
8.2.3	Woonvoorzieningen	51
8.2.5	Thuiszorg	51
8.2.6	Roze ketenzorg	51
8.2.7	Buddyzorg	51
8.2.8	Hiv/soa-preventie	51
8.3	VERANDERINGEN BINNEN DE HLBT-BEWEGING	52
8.4	SPECIFIEKE HULPVRAGEN	53
8.5	BLOED- EN ORGAANDONATIE	53
8.6	ONDERZOEK	53
8.7	TRANSGENDERZORG	54
8.8	SAMENVATTENDE OPDRACHT VOOR HET KABINET	54
9	SPORT	56
9.1	SITUATIE	56
9.2	BEWUSTWORDING – OVERTUIGING - ACTIE	56
9.3	DISCRIMINATIEBESTRIJDING	57
9.4	VEILIGHEID	57
9.5	ROL VAN SPORTBONDEN	58
9.6	ONTWIKKELING SPORTKADER	58
9.7	ONDERZOEK	58
9.8	MEENEMEN IN GEMEENTELIJK SPORTBELEID	59
9.9	DE ROL VAN HLBT-SPORTVERENIGINGEN	59
9.10	GAY SUPPORTERS	59
9.11	SAMENVATTENDE OPDRACHT VOOR HET KABINET	59
10	INTERNATIONAAL BELEID	60
10.1	INLEIDING	60
10.2	STRATEGIE	60
10.2.1	Diplomatieke betrekkingen	60
10.2.2	Ontwikkelingssamenwerking	62
10.2.3	Ondersteuning internationale netwerken	63
10.2.4	Documentatie en zichtbaarheid	64
10.2.5	Dialog en conflictbeheersing	64
10.2.6	Activisten	64
10.2.7	Ambtsberichten	65
10.3	SAMENVATTENDE OPDRACHT VOOR HET KABINET	65
11	FINANCIËEL HOOFDSTUK	66
11.1	WIE GAAT DIT BETALEN?	66
11.2	WELK BUDGET IS NODIG?	66
12	BETROKKEN ORGANISATIES	68

Beleidsvisie Homo-, lesbisch, biseksueel en transgenderbeleid

Visie van de Nederlandse homobeweging¹⁾ op de in het coalitieakkoord uitgezette lijn

‘Als onderdeel van het homo-emancipatiebeleid wordt bijzondere aandacht gegeven aan de bevordering van ‘respect voor verschil’, in het bijzonder in etnische kring. In samenspraak met betrokken organisaties zal worden gewerkt aan gerichte maatregelen ter bestrijding van discriminatie en geweld tegen homo’s, zowel op straat als in de sport, het onderwijs, de (ouderen)zorg en bedrijven. Hiervoor worden voldoende middelen ter beschikking gesteld.’

Uit: Samen Werken, Samen Leven – coalitieakkoord CDA-ChristenUnie-PvdA, pagina 30.

Zo’n 120 organisaties uit de homobeweging en individuele experts en ervaringsdeskundigen hebben een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van de in dit stuk geformuleerde visie. Het kabinet heeft binnen 100 dagen na haar aantreden deze visie aangeboden gekregen. De visie dient ter inspiratie voor het door het kabinet te voeren beleid ten aanzien van homo-emancipatie zoals vastgelegd in het coalitieakkoord. Allen die een bijdrage hebben geleverd worden daarvoor hartelijk bedankt. Bijzondere dank gaat uit naar medewerkers en vrijwilligers van het COC en MOVISIE die talloze (nachtelijke) uren hebben besteed om de aangeleverde input tot een leesbare, breed gedragen en samenhangende visie te smeden.

COC Nederland

Postbus 3836
1001 AP Amsterdam
T 020 623 45 96
info@coc.nl
www.coc.nl

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

MOVISIE

Postbus 19129
3501 DC Utrecht
T 030 789 20 00
algemeen@movisie.nl
www.movisie.nl

¹⁾ Homobeweging wordt in dit stuk als verzamelterm gebruikt voor alle groepen, organisaties en individuen die zich inzetten in de strijd tegen discriminatie van homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders in de breedste zin van het woord - ongeacht hun leeftijd, handicap of chronische ziekte, geslacht(sidentiteit), etniciteit, geloof of levensovertuiging.

Tijdens de nieuwjaarsreceptie van COC Nederland op 29 januari 2006 werd door het COC een nieuwe visie op de homo-emancipatie geformuleerd en een indringende oproep aan het kabinet Balkenende gedaan. Nadat in 2001 de openstelling van het burgerlijk huwelijk een feit was, ontstond het beeld dat de homo-emancipatie in Nederland voltooid was. Een gevoel dat buiten maar ook binnen de HLBT-gemeenschap leefde. Toch kon dit gevoel van optimisme en tevredenheid een onderhuids gevoel van onzekerheid niet wegnemen. Langzaam ontstond het besef dat hoewel gelijke rechten grotendeels in de wet zijn vastgelegd, dat daarmee niet is gezegd dat de maatschappij als geheel de in de wet vastgelegde normen en waarden ook tot de hare heeft gemaakt.

Geweldsincidenten, uitkomsten of stellingnamen in debatten over normen en waarden (veelal in religieuze context), subtiele en minder subtiele vormen van discriminatie tekenen een maatschappelijk klimaat waarin HLBT-vijandigheid en het gevoel van uitsluiting bij vele homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuelen en transgenders/transseksuelen nog steeds tot de dagelijkse realiteit horen.

Na het bevechten van discriminatie en het opkomen voor gelijke rechten gaat de derde fase van de emancipatiestrijd vooral om sociale acceptatie. Kortom, zorgen dat wat in de wet staat ten aanzien van non-discriminatie en gelijke rechten ook tot het normen en waardesysteem van de maatschappij als geheel en haar deelnemers in het bijzonder gaat behoren. Het onbehagelijke gevoel dat de maatschappelijke realiteit oplevert is allereerst zichtbaar gemaakt. In brede kring is men er nu van overtuigd geraakt dat er inderdaad grote problemen zijn die moeten worden aangepakt door de sociale acceptatie te verhogen. De derde fase van de emancipatiestrijd vraagt om een andere houding van zowel de HLBT-beweging als de overheid. Het is een visie die in januari 2006 is uitgedragen en vervolgens keer op keer is herhaald.

Het kabinet is door het COC in januari 2006 opgeroepen tot een masterplan diversiteit te komen om de uitdagingen in volle omvang tegemoet te treden en de HLBT-vijandigheid in alle facetten van de samenleving te bestrijden. De val van het kabinet in 2006 zorgde voor een versnelling. Het COC zette in op een kleurbekennende paragraaf in het coalitieakkoord en op moreel leiderschap van het kabinet in deze. De keuze van CDA, PvdA en ChristenUnie om een paragraaf over het bestrijden van homovijandigheid in het coalitieakkoord op te nemen, de keuze om een minister in plaats van een staatssecretaris de

portefeuille homobeleid toe te dichtten, de keuze om samen te werken met de HLBT-beweging en het vooruitzicht dat voldoende middelen beschikbaar zullen zijn om ambities ook echt waar te maken geven aan dat het kabinet ervoor gekozen heeft serieus werk te maken om de derde fase van de emancipatiestrijd handen en voeten te geven.

Na de presentatie van het coalitieakkoord heeft ook de HLBT-beweging haar verantwoordelijkheid genomen. Onder leiding van COC Nederland en MOVISIE is in 99 dagen tijd een breed gedragen visie ontwikkeld op het bestrijden van HLBT-vijandigheid in de samenleving. Een visie die aan het kabinet is aangeboden als antwoord op de eerdere genoemde paragraaf in het coalitieakkoord en de daarin uitgesproken wens om in samenspraak met betrokken organisaties de discriminatie van en geweld tegen HLBT's te bestrijden. Deze beleidsvisie dient als voedingsbodem voor het beleid dat de komende jaren met kracht zal moeten vorm krijgen.

Alleen als de woorden in het coalitieakkoord en dit visiedocument samenvloeien en in concreet beleid worden omgezet, zal een serieus te nemen stap voorwaarts worden gezet naar een samenleving waarin discriminatie en andere vormen van HLBT-vijandigheid serieus worden bestreden en de samenleving als geheel eigendom neemt van de non-discriminatie en de gelijke rechten zoals deze in de wet zijn vastgelegd. Daarmee krijgt sociale acceptatie rond van seksuele en genderdiversiteit verder vorm en wint de Nederlandse samenleving als geheel aan kwaliteit.

Dat is de inzet van het COC en met dit visiedocument van MOVISIE en de hele HLBT-beweging en éénieder die zich daaraan of aan haar doelstellingen verbonden voelt.

Frank van Dalen

Voorzitter COC Nederland

Marijke Steenbergen

directeur MOVISIE

2.1 Over wie/waarover hebben we het?

Deze beleidsvisie is opgesteld door de Nederlandse HLBT (Homo, Lesbisch, Biseksueel, Transgender)-beweging, om een bijdrage te leveren aan de herrijking van het emancipatiebeleid van het kabinet-Balkenende IV. Daarmee geven wij onze mening over hoe de regering nader invulling moet geven aan pagina 30 van het coalitieakkoord. COC en MOVISIE hebben leiding gegeven aan een consultatieproces waaraan meer dan honderd verschillende HLBT-organisaties en experts hebben deelgenomen. De term HLBT die wij in dit stuk gebruiken, verdient wellicht een nadere toelichting.

Homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuele mannen en vrouwen en transgenders/transseksuelen hebben elkaar gevonden in dit gemeenschappelijke stuk. Dat wil niet zeggen dat zij allemaal hetzelfde zijn, want net zoals er binnen de gehele Nederlandse bevolking verschillen zijn, zijn die er natuurlijk ook binnen de HLBT bevolking: er zijn ouderen, jongeren, met en zonder handicap, van verschillende geloofsovertuiging en levensbeschouwingen en verschillende afkomst. Voor velen van hen is seksuele voorkeur of geslachtsidentiteit wellicht niet eens het belangrijkste criterium aan de hand waarvan zij zichzelf benoemen. Maar wat hen wel bindt is dat zij door hun omgeving vaak wel op hun seksuele voorkeur en/of geslachtsidentiteit worden bekeken en beoordeeld. In de maatschappij is de heteroseksualiteit met een strikte man-vrouwscheiding de norm en is seksuele en geslachtsdiversiteit – in welke vorm dan ook – de afwijking. Dat brengt nog steeds problemen met zich mee en die problemen willen we in dit stuk aankaarten. Veel groepen binnen de HLBT-wereld lopen achter op het emancipatieproces van blanke homomannen van middelbare leeftijd en hun positie zal in het navolgende stuk dan ook duidelijk in zicht gehouden worden.

2.2 Wat verwachten wij van de overheid?

- Leiderschap
- De vrijblijvendheid voorbij
- Financiering op specifieke punten

2.3 Rollen en verantwoordelijkheden

We moeten ons realiseren dat de rijksoverheid/regering niet de enige speler op dit terrein is. De rijksoverheid is niet almachtig. Bij het emancipatieproces zijn meerdere partners betrokken, zoals de lagere overheden, organisaties in het maatschappelijk middenveld, bedrijven en de HLBT-beweging zelf; ieder met hun eigen rol en verantwoordelijkheden. De rijksoverheid kan wel positie nemen door verschillende partners op hun verantwoordelijkheid aan te spreken; bv. de Vereniging Nederlandse Gemeenten, die tot nu toe geen aandacht aan seksuele en genderdiversiteit besteed, maar wel belangrijke ondersteuning geeft aan gemeenten. Deze zijn wederom verantwoordelijk voor de lokale uitvoering van het HLBT-beleid.

2.4 Gaat het wel/niet goed met ons?

Ja, het gaat goed met ons – op enkele uitzonderingen na (waarover wij nog te spreken komen) is de wettelijke achterstelling in Nederland verdwenen. De tolerantie ten aanzien van homoseksualiteit is anno 2006 in het algemeen hoog (SCP-rapport ‘Gewoon Doen’). In de afgelopen jaren zijn successen geboekt op het terrein van de doelgroepbenadering van de hiv- en soa-preventie en de ontwikkeling van de buddyzorg, en zijn belangrijke aanzetten gegeven voor de opvang van allochtone HLBT-jongeren en voor ouderenzorg. Om deze doelen te bereiken onderhoudt de HLBT-beweging goede contacten met diverse samenwerkingspartners, zoals Art 1, FORUM, COC, Hivos, Schorer en MOVISIE.

Nee, met een aantal van ons gaat het nog niet goed. De positie van bepaalde groepen binnen de HLBT-populatie loopt duidelijk achter op die van andere groepen; hetzij wegens onbekendheid met de problematiek (dat geldt in extremo voor transgenders), hetzij door sociaaleconomische, fysieke of geografische omstandigheden. Dat laatste geldt bijvoorbeeld voor mensen met een lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap,

chronisch zieken, mensen met mobiliteitsproblemen, sommige transgenders en sommige lesbische vrouwen. Onderzoek naar de acceptatie van seksuele diversiteit laat zien dat sociale afstand en haar tegenhanger sociale steun belangrijke elementen zijn in het acceptatieproces. De sociale afstand is bij bepaalde groepen in Nederland groter dan bij andere groepen. Een negatieve houding ten opzichte van homoseksualiteit komt vaker voor bij jongeren, ouderen, mannen, lager opgeleiden en religieuze en/of allochtone Nederlanders. Het SCP-rapport maakt duidelijk dat het vooral om ‘politiek correcte’ tolerantie op afstand gaat.

Zodra homoseksualiteit dichterbij komt (‘sociale acceptatie’) is een heel ander en vooral minder gunstig beeld te zien, stellen de onderzoekers vast. Het SCP spreekt van ‘moderne homonegativiteit’, die subtieler is dan de traditionele homofobie, waarin homoseksualiteit op veel bottere wijze wordt afgewezen. Het leidt bij homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuelen en transgenders tot ‘minderheidsstress’ met onder andere gezondheidsproblemen. Het gevolg is het voortduren van de ongelijkheid, maar dan in een meer subtiele en daarmee ongrijpbare vorm²⁾.

Het gebrek aan sociale steun en de sociale afstand spelen ook bij transgenders een rol; sommigen van hen zijn – meestal tegen wil en dank – zeer zichtbaar en stellen daarmee traditionele man-vrouwindelingen ter discussie. Van homo’s, lesbiennes, biseksuelen en niet zichtbare transgenders wordt meer terughoudendheid in het openbaar verwacht en homo-/biseksueel of genderstereotiepenoverschrijdend gedrag dient in het publieke domein niet openlijk geuit te worden. Het gevolg van deze dubbele moraal is dat homo’s, lesbo’s, biseksuelen en transgenders hun publieke gedrag aan deze overheersende norm aanpassen om geen negatieve reacties op te roepen, waardoor zij onzichtbaar zijn in het publieke domein.

Voor HLBT’s is sociale veiligheid dus een primaire voorwaarde voor persoonlijke emancipatie.

2.5 Algemene zorg- en knelpunten in het emancipatieproces:

- Het gebrek aan lokale verankering van overheidsbeleid. Hier moet ondersteuning van zowel de uitvoeringsinfrastructuur als van de lokale organisaties plaatsvinden. Aanbeveling: het instellen van circa vijf regionale uitvoeringsinstellingen, verspreid over het land, waar kennis van de lokale netwerken rond onderwijs, veiligheid, zorg en welzijn en multi-etnische dialoog samengebond wordt.
- Gebrek aan genereren van wetenschappelijke kennis over seksuele en genderdiversiteit. Aanbeveling: instelling van een bijzonder hoogleraarschap Seksuele en Genderdiversiteit. Binnen deze leerstoel kan kennis over dit onderwerp geborgd en bewaard worden; de leerstoelhouder kan als autoriteit in de verschillende wetenschappelijke vertogen rondom seksualiteit, gender, diversiteit en maatschappij optreden; er kan na jaren weer een omvattend onderzoeksprogramma op dit terrein geëntameerd worden. Er is in het bijzonder een gebrek aan kennis omtrent de lesbische, biseksuele en transgendergroepen binnen het HLBT-spectrum, alsmede HLBT’s met een handicap of andere etniciteit, die binnen de bestaande academische structuren kennelijk niet gegeneerd wordt.
- Schenk aandacht voor en kennis van HLBT-onderwerpen in de opleiding van allen die er in hun beroepsuitoefening mee te maken krijgen: van politieagent tot thuiszorgmedewerker, van docent in het voortgezet onderwijs tot jeugdzorgmedewerker.
- De huidige werkelijkheid dat er alleen projectsubsidies worden gegeven, veroorzaakt een kortetermijnpolitiek waardoor structurele oplossingen achterwege blijven. Aanbeveling: ook procesmatige financiering door de overheid.

Een belangrijke voorwaarde om seksuele diversiteit meer bespreekbaar te maken is zichtbaarheid in het publieke domein. In de volgende paragraaf komen we daarop terug.

²⁾ I.H. Meyer, Minority stress and mental health in gay men, *Journal of Health and Social Behavior* 995, Mar;36(1):38-56

Een bijzonder aspect van een seksuele voorkeur is onzichtbaarheid. Aan iemands buitenkant is niet af te lezen welke seksuele voorkeur hij of zij heeft, anders dan bijvoorbeeld ras of geslacht. Daarbij is de algemene veronderstelling dat mensen een heteroseksuele voorkeur hebben. Het is dan aan homoseksuelen om te bepalen of zij open willen zijn over hun seksuele voorkeur. Zij bepalen in de regel zelf wanneer ze hun voorkeur prijsgeven en op welke manier. Naar blijkt hebben zij volop redenen hun seksuele voorkeur verborgen te houden.

Uit: Seksuele voorkeur onder de korenmaat – artikel in het Jaarverslag 2006 van de Commissie Gelijke Behandeling

Het is over het algemeen niet te zien of iemand homoseksueel, lesbisch of bi is, of bijvoorbeeld travestiet. Daarentegen zijn een deel van de transgenders, en dan vooral de man-naar-vrouw transseksuelen altijd en overal zichtbaar. Er zijn allerlei stereotype beelden over HLBT's. Die stereotypen hebben ook te maken met beelden over mannelijkheid en vrouwelijkheid. We zien overal om ons heen hoe mannen en vrouwen er uit moeten zien. Deze dwingende normen houden veelkleurigheid tegen en belemmeren individuen in hun ontwikkeling.

Homo- en bisexualiteit wordt meer zichtbaar de laatste jaren, maar daar zitten ook negatieve kanten aan. De schijnbaar steeds positievere houding van de Nederlandse bevolking staat in schril contrast met homonegatieve ervaringen van veel HLBT's.

Het recente onderzoek van het SCP waarin de acceptatie van homo's en lesbo's in Nederland is onderzocht, heet niet voor niets 'Gewoon Doen'. Je mag HLBT zijn, als je maar gewoon doet. Volgens dit rapport vinden Nederlanders dat HLBT's zich vooral 'normaal' moeten gedragen. In de praktijk betekent 'gewoon doen' je aanpassen aan de heteronorm. Dus je heteroseksueel en geslachtsconform doen voorkomen, in gedrag en uiterlijk. De reacties op zoenen in het openbaar zijn wat dat betreft tekenend: ruim veertig procent van de Nederlanders neemt aanstoot aan een mannenpaar dat elkaar op straat zoent, terwijl slechts acht procent een zoenend heteropaar aanstootgevend vindt.

HLBT's moeten zichzelf kunnen laten zien. Door over zichzelf te vertellen en 'uit te komen' zonder bang te hoeven zijn voor afwijzing. In hun privésituatie, familie- en vriendenkring, als zij dat willen. Door met een eventuele partner thuis te komen of met een andere homo, lesbo, bi of transgender. Door zichtbaar te zijn op het werk, op feestjes van familie en vrienden, naar de burens toe en op een koor of sportclub. Het is duidelijk dat vaak de omstandigheden zodanig zijn dat 'uitkomen' niet gemakkelijk is, zeker niet als iemand de enige is.

Zichtbaarheid zou een keuze moeten zijn. Voor transgenders geldt echter vaak dat er geen keuze is. Een deel van die groep is altijd en overal herkenbaar en doorbreekt zichtbaar de seksesegregatie die de basis vormt van de maatschappelijke ordening. Een ander (en deels overlappend) deel van de transgender groep heeft door de zware eisen die de Nederlandse wet stelt aan de verandering van de geslachtsregistratie legitimatiepapieren die niet overeenkomen met de ogenschijnlijke werkelijkheid. Op veel plekken moet je je tegenwoordig legitimeren, wat tot grote problemen kan leiden als het 'verkeerde' geslacht in de papieren vermeld staat. De seksregistratie moet daarom óf afgeschaft worden óf vergaand versoepeld worden, in ieder geval dusdanig dat sterilisatie en het volgen van een medisch traject niet meer vereist zijn. Deze eisen zijn immers in strijd met de mensenrechten (zelfbeschikking, lichamelijke integriteit, privésfeer, recht op een gezinsleven). Zichtbaar hand in hand lopen moet voor homo's, lesbo's en bi's net zo vanzelfsprekend zijn als voor hetero's. Twee mannen met kinderen. Twee vrouwen met kinderen. Regenboogvlaggen aan huizen en gebouwen.

Duidelijke HLBT-festivals en duidelijke HLBT's op algemene festivals. In de reclame twee vrouwen en/of twee mannen die een huishouden runnen, elkaar tegen komen, verliefd worden, enz. Transgenders, en dan vooral diegenen die opvallen, moeten zonder nagestaard te worden en opmerkingen te krijgen over straat kunnen lopen en gewoon zichzelf kunnen zijn. Het moet bij iedereen tussen de oren komen dat het gewoon is om homo te zijn, zoals minister Plasterk stelde toen hij in mei de tweede Roze Landdag opende. Zichtbaarheid in het openbaar moet een speerpunt worden van een grotere zichtbaarheidactie.

Het vergroten van acceptatie en zichtbaarheid kan op verschillende manieren en op verschillende plekken. Centraal punt is dat te allen tijde de veiligheid van de personen in kwestie zo veel mogelijk moet worden gewaarborgd. Dat heeft consequenties voor beleid op een aantal deelterreinen, zoals veiligheid, dat in een later deel van dit stuk ter sprake zal komen. Daarnaast spreekt het vanzelf dat zichtbaarheid zich vooral ook uitstrekt tot de verschillende maatschappelijke velden die in de paragrafen hierna aan de orde komen. Hieronder dus een aantal algemene actiepunten:

- Neem seksuele gerichtheid / homoseksualiteit op in artikel 1 van de grondwet. Een 'maatschappelijk baken' noemt de Commissie Rechtsgevolgen de non-discriminatiegronden die expliciet genoemd worden in artikel 1. Zo'n baken is van groot belang voor de zichtbaarheid van HLBT's. De Commissie Rechtsgevolgen constateert bovendien dat expliciete benoeming van een discriminatiegrond in artikel 1 extra rechtsbescherming biedt. Ze laat de beslissing over toevoeging van seksuele gerichtheid / homoseksualiteit aan de regering. Gezien het feit dat ook het Sociaal- en Cultureel Planbureau en de Commissie Gelijke Behandeling adviseren tot uitbreiding, zou deze regering seksuele gerichtheid / homoseksualiteit moeten toevoegen aan artikel 1 Grondwet.
- Schenk speciale aandacht aan groepen die met meervoudige discriminatie te maken hebben.
- Binnen het cultuurbeleid van Rijks- en mede-overheden dient aandacht te zijn of blijven voor seksuele diversiteit. Een instelling als het Internationaal Homo Lesbisch Informatiecentrum en Archief (IHLIA) verdient daarbij bijzondere aandacht.
- Maak HLBT-geschiedenis een zichtbaar onderdeel van het nationaal cultureel erfgoed; neem daarvoor '1 april 2001 – het sluiten van de eerste huwelijken tussen partners van hetzelfde geslacht' op in de canon van de Nederlandse geschiedenis. Schenk in bestaande musea en tentoonstellingen aandacht aan dit onderwerp, waar dat relevant is. In het Nationaal Historisch Museum misstaat een sectie HLBT-geschiedenis niet. Ondersteun bovendien het initiatief tot de vorming van een 'Roze Museum' in Amsterdam.
- Bereid voor 2011 een grote herdenking voor van 1911 – invoering van 248bis WvS (discriminerende strafbaarstelling van homoseksueel contact), maar ook het geboortjaar van de Nederlandse HLBT-emanipatiebeweging door de oprichting van het Nederlandsch Wetenschappelijk Humanitair Komitee (NWHK) als uitdrukking van beginnend verzet daartegen.
- Maak een grote (gerichte en herhalende) postercampagne op relevante plaatsen (sportscholen, openbaar vervoer, stations, etc.) om seksuele- en genderdiversiteit zichtbaar te maken, bv. in de vorm van een Postbus 51 campagne of zoals de campagne '&-Een initiatief van verschillende mensen'.
- Daar waar nuttig moeten zichtbaarheidacties opgezet en uitgedragen worden in samenwerking met de bestaande HLBT media. Bij voorlichtingsacties gericht aan een breed publiek moeten uiteraard ook algemene mediakanalen ingezet worden.
- Faciliteer een "Ambassadeurs netwerk" of een denktank van rolmodellen. Rolmodellen zijn belangrijk in de

maatschappelijke acceptatie van HLBT's. Te denken valt aan personen op hoge, invloedrijke en sleutelposities, politici, bekende Nederlanders, enz. Een aantal van deze rolmodellen kunnen afkomstig zijn uit de HLBT gemeenschap; anderen kunnen juist sympathiserende hetero's zijn. Als er meer invloedrijke mensen en populaire mensen zichtbaar zijn als HLBT's, vergroot dat de maatschappelijke acceptatie. Ook kan het jongeren stimuleren om hun HLBT-zijn te accepteren en hier voor uit te komen. Speciale aandacht moet hierbij zijn voor vrouwelijke rolmodellen, aangezien openlijk lesbische en biseksuele vrouwen nog altijd in de minderheid zijn.

- De HLBT-gemeenschap is één van de weinige maatschappelijke groeperingen die zich onvoldoende over zichtbare betrokkenheid van het Koninklijk Huis heeft mogen verheugen. Een werkbezoek aan het COC en aanwezigheid op een later moment bij een specifiek evenement, bij bijvoorbeeld het Homomonument, zou de zichtbare betrokkenheid vorm kunnen geven.
- Evenementen als de Canal Parade en Roze Zaterdag zijn - ondanks de vaak negatieve en stereotype beeldvorming in de media – voorbeelden van belangrijk instrumenten in de roze zichtbaarheid. Om het belang van deze evenementen te onderstrepen zou de regering ieder jaar ministers of staatssecretarissen kunnen afvaardigen.
- Schaf de seksregistratie af of realiseer een vergaande versoepeling van de regels rond wijziging van de seksregistratie. Daarbij dient in ieder geval de verplichting van sterilisatie en het volgen van een vastgelegd medisch traject komen te vervallen.
- Wijzig het standaard vóórkomen op formulieren van het aangeven van geslacht in enkel M/V. De overheid zou zich in moeten zetten om bij alle formulieren (schriftelijk en elektronisch) die zij hanteren te herbezielen of het geslacht zinvol is en daar waar nodig het aan te vullen met de mogelijkheid van een genderdifferentiatiegroep. Vooral bij elektronische formulieren blijkt het vaak niet mogelijk het geslacht open te laten. Ook moet het geslacht worden losgekoppeld van de aanspreektitel.
- Aandacht voor HLBT-doelgroep bij de publieke omroep met tenminste één programma op TV, op de radio en op internet. Van de publieke omroep ('Van Iedereen, Voor Iedereen') mag een belangrijke bijdrage aan zichtbaarheid worden verwacht. In het bijzonder de NPS heeft als publieke A-omroep zonder leden de opdracht om specifiek etnische én culturele minderheden te bedienen. Deze wettelijke taak is omschreven in het Mediabesluit.³⁾ Toch verzuimt de NPS momenteel de culturele HLBT-minderheid te bedienen. Vooral etnische minderheden krijgen nu aandacht. Zowel radioprogramma 'Het Roze Rijk' als aansluitende website rozerijk.nl zijn wegbezuinigd. De overheid moet er op toezien dat de Mediawet wordt uitgevoerd. Er is een politiek signaal uit Den Haag nodig om het beleid van de directie (die van mening is dat een crossmediaal journalistiek aanbod, gericht op genoemde roze minderheid niet meer nodig is) bij te sturen. In dit verband is tevens wenselijk dat de minister, die de bevoegdheid heeft de bestuursleden van de NPS te benoemen, op korte termijn een bestuurslid uit de HLBT-community aanstelt. Geschikte kandidaten zijn beschikbaar.
- De overheid zou Rozerijk.nl moeten financieren, als databank voor het algemeen maatschappelijk belang, waaruit de media kan kunnen putten aangaande de HLBT-doelgroep.
- De overheid zou Rozerijk.nl moeten financieren, als databank voor het algemeen maatschappelijk belang, waaruit de media kan putten aangaande de HLBT-doelgroep.
- De GayGames droegen in belangrijke mate bij aan zichtbaarheid van de HLBT-gemeenschap in Nederland.

De Rijksoverheid zou zich er voor kunnen inzetten om de GayGames, de Outgames, of andere grote, internationale HLBT-evenementen opnieuw naar Nederland te halen.

- Er moet ruimte blijven voor symbolen van zichtbaarheid in de openbare ruimte, zoals de zogenaamde 'regenboogvlaggen'.

³⁾ Artikel 15, lid 2 van het Mediabesluit omschrijft het als volgt:

Sub 2. In het televisieprogramma van de Programmastichting worden, naast de in het eerste lid genoemde programmaonderdelen, voorts opgenomen:

- a. ten minste twintig procent programmaonderdelen ten behoeve van of betrekking hebbend op etnische en culturele minderheden; en
- b. programmaonderdelen van educatieve aard ten behoeve van de jeugd.

Sub 3. In het radioprogramma van de Programmastichting wordt, naast de in het eerste lid genoemde programmaonderdelen, voorts opgenomen ten minste vijftwintig procent programmaonderdelen ten behoeve van of betrekking hebbend op etnische en culturele minderheden.

Dit artikel 2 vormt een nader specificering van wat de Mediawet in zijn algemeenheid tamelijk ruimhartig formuleert in hoofdstuk II, titel 2, afdeling 2. De NPS krijgt daar de opdracht te voorzien in: 'de bevrediging van in het volk levende maatschappelijke, culturele, godsdienstige of geestelijke behoeften, zodanig dat dit programma tezamen met de programma's van de andere instellingen die zendtijd voor landelijke omroep hebben verkregen, een evenwichtig beeld oplevert van de maatschappelijke, culturele, godsdienstige en geestelijke verscheidenheid in Nederland'.

4.1 Definitie

Veiligheid dient niet opgevat te worden als het ontbreken van risico's, maar je beschermd weten door een omgeving en vooral een overheid of andere verantwoordelijke instantie die veiligheid waarborgt door het nemen van passende preventieve en waar nodig repressieve maatregelen.

4.2 Feiten

Het gevoel van onveiligheid onder homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders is toegenomen. Bijna driekwart van de 776 ondervraagden van het onderzoek 'Geweld tegen homoseksuelen' (Programma Politie en Wetenschap, 2006) meent dat het geweld de laatste jaren sterk (11 %) of enigszins (60 %) is toegenomen. Slechts eenderde van de ondervraagden voelt zich nooit onveilig vanwege de seksuele geaardheid. Eenderde (onderzoek 'Geweld tegen homoseksuelen') tot de helft (lokaal belevingsonderzoek in Rotterdam met circa driehonderd respondenten, door RADAR) heeft zijn of haar gedrag aangepast om incidenten te voorkomen. Zij mijden bepaalde locaties zoals buurten of uitgaansgelegenheden en lopen op bepaalde plaatsen niet meer hand in hand met hun partner. Zij gaan zich minder opvallend gedragen zodat andere mensen hen op straat niet herkennen als homo of lesbisch. Meer dan de helft (55 %) van de mensen is weleens uitgelachen of uitgescholden vanwege zijn homoseksualiteit, en 17 % weleens gepest of getreiterd. 12 % is ooit bedreigd met lichamelijk geweld, en ruim 3 % is vanwege zijn gerichtheid mishandeld. Bij 79 % van de incidenten is meer dan één dader betrokken, en bij driekwart zijn de daders mannen. Bijna de helft (47 %) van de incidenten wordt gepleegd door daders met een autochtoon uiterlijk. Minder dan de helft (40 %) door daders met een buitenlands uiterlijk. Het gaat dan veelal om Marokkanen (52 %) of een gemengde groep van Marokkanen en Turken (29 %). Pesterijen en treiterijen vinden vaker op het werk of op school plaats, en bijna altijd gaat het om (autochtone) Nederlandse daders. Bedreiging en mishandeling zijn gerelateerd aan het uitgaan.

Bij ruim eenderde van de incidenten zijn de daders bekenden van het slachtoffer. Voor pesterijen ligt dit aandeel met ruim 83% veel hoger. Het betreft dan veelal collega's (51%). Ruim 40% van de incidenten vindt plaats in het centrum van de stad, een vijfde in de eigen buurt, tien procent op het werk, en zes procent op school. Ook hier zijn pesterijen vaak gerelateerd aan het werk, school en woonomgeving. De ernstigere incidenten vinden vaker in het centrum en bij uitgaansgelegenheden plaats, 's avonds en 's nachts.

Afgezien van deze onderzoeken zijn harde cijfers over geweld tegen homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders moeilijk te verkrijgen. Dit heeft meerdere redenen:

- De zelfrapportage ligt laag. Over het algemeen doet men weinig (9 %) aangifte van dergelijke incidenten (onderzoek 'Geweld tegen homoseksuelen'). Alleen wanneer er sprake is van mishandeling en geweld doet een kleine meerderheid (61 %) aangifte.
- Als al aangifte gedaan wordt bij de politie wordt deze lang niet altijd als anti-HLBT-gedrag opgenomen in de statistieken. Er zijn meer gevallen van geweld tegen HLBT's bekend uit de media dan uit de statistieken van de politie.

Algemene aanbevelingen:

- Keten bij discriminatie/geweldsincidenten bij HLBT's verbeteren:
 1. 'hate crime'-artikel invoeren in het Wetboek van Strafrecht
 2. standaardvraag bij aangifte
 3. agenten beter scholen in houding en werkwijze
 4. aangifte code invoeren
 5. vervolgen
 6. rapportage door Openbaar Ministerie en politie over aantal anti-HLBT-incidenten

4.3 Veiligheid in de eigen woonomgeving en het stadscentrum

Stille uittocht. In de afgelopen jaren hebben een aantal incidenten waarbij homoseksuelen uit hun buurt verjaagd werden de media gehaald. Incidenten in de Retiefstraat in Amsterdam-Oost en het Utrechtse Kanaaleneiland zijn daar voorbeelden van. Hoewel exacte gegevens ontbreken, lijken deze incidenten niet meer dan het topje van de ijsberg te vormen. De indruk is dat in de buitenwijken in de grote steden al jaren een stille uittocht plaats vindt van homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuelen en transgenders. Zij hebben eieren voor hun geld gekozen, omdat het 'onzichtbaar' in de wijk leven duidelijk niet gelukt is vanwege de aanhoudende pesterijen van steeds jongere buurtbewoners en omdat klachten daarover geen soelaas geboden hebben. Voor de leefbaarheid van de grote steden is het noodzakelijk dat het tij gekeerd wordt.

Uitgaansleven. HLB'T's kunnen ook slachtoffer worden van geweld en discriminatie in het stadscentrum, vooral in het doelgroepspecifieke uitgaansleven. Ook hier geldt dat registratie daarvan nagenoeg ontbreekt en dat de politie hier dikwijls niet adequaat tegen optreedt. Het louter scheiden van strijdende partijen, wat bij een alledaags opstootje in het uitgaanscircuit vaak nog wel volstaat, wordt door HLB'T slachtoffers heel anders ervaren. Zij zien daarin de bevestiging dat de politie niet echt optreedt tegen geweld tegen HLB'T's – de daders worden immers niet opgepakt, maar krijgen na hun daad de gelegenheid weer in de anonimiteit te verdwijnen.

- **Monitoring.** De situatie van HLB'T's moet beter gemonitord worden, onder andere door vragen over de seksuele en geslachtsidentiteit op te nemen in gemeentelijke monitors, zoals de Leefbaarheidsmonitor, de Jeugdmonitor en de Gezondheidsmonitor.
- **Homofobie Interventie Teams.** MOVISIE Lesbisch en Homo-emancipatiebeleid heeft vanaf eind 2004 geëxperimenteerd met methoden om de veiligheid van HLB'T's in de buurt te verbeteren. Er werd geëxperimenteerd met drie vormen: voorlichting, dialoog en training van jongerenwerkers. Het idee is geopperd om, in navolging van de interventieteams van Forum, Homofobie Interventie Teams op te gaan zetten, die enerzijds de gepeste HLB'T bewoners moeten ondersteunen en anderzijds de jongeren die overlast bezorgen moeten aanspreken. Eén van de teams van Forum is bereid zich ook in te zetten voor incidenten rond HLB'T's. Hierover zijn afspraken gemaakt. Dit experiment dient verder ontwikkeld en ingepast te worden in beleid gericht op het verhogen van de sociale veiligheid in wijken en buurten.
- **Empowerment.** Projecten om HLB'T buurtbewoners te verenigen om gezamenlijk zichtbaar invloed op hun woonomgeving uit te oefenen, dienen onderdeel te worden van het van het beleid van minister Vongelaar gericht op het verhogen van de leefbaarheid van wijken en buurten. Uitgangspunten van dit beleid dienen te zijn:
 - activiteiten en projecten gericht op het bestrijden van overlast en discriminatie;
 - activiteiten en projecten gericht op het bevorderen van sociale cohesie;
 - bevorderen van de samenwerking tussen wijkorganisaties, woningbouworganisaties, buurtregisseurs, HLB'T-beweging en lokaal bestuur.
- **Preventieprojecten.** Stel daarvoor ruimhartig landelijke middelen ter beschikking op basis van de evaluatie van bestaande initiatieven: voorlichting over homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit, dialoog- en zichtbaarheidsprojecten, zoals de fototentoonstelling in Amsterdam-Oost?Watergraafsmeer 'Bekend maakt bemind!' (Jamila Azdi).
- **Good practices.** Op dit terrein zijn lokaal (Rotterdam, Den Haag, Amsterdam) al tal van projecten en initiatieven ontwikkeld. Die dienen geëvalueerd te worden en als good practices onder de aandacht gebracht te worden aan andere gemeenten.

- **Scholing.** Faciliteer dit aan medewerkers bij woningbouwcorporaties, GGZ en politie over HLBT-fobisch geïnspireerd geweld en intimidatie gericht tegen HLBT's.
- **Curatele.** Jongeren die stelselmatig overlast veroorzaken maar (nog) niet strafrechtelijk aangepakt kunnen worden, dienen door de burgemeester onder curatele gesteld te kunnen worden. Burgemeesters zouden die bevoegdheden om tegen deze jongeren op te treden dienen te krijgen, juist om te voorkomen dat deze jongeren afglijden en wel in het strafrechtelijke circuit terecht komen. Burgemeesters krijgen bijvoorbeeld de bevoegdheid de jongeren een meldplicht bij het politiebureau of op school op te leggen. Ook kunnen burgemeesters een contactverbod instellen, zodat de jongeren van een groep elkaar niet meer mogen ontmoeten. Naast het herstellen van de rust op straat kan de burgemeester besluiten een begeleider aan een jongere toe te wijzen. Die kan helpen bij het vinden van een baan of de juiste hulpverleners inschakelen.
- **Alternatieve sancties.** Voor daders van geweld gericht tegen HLBT's die in aanmerking komen voor een taakstraf, kan het opleggen van een taakstraf waarbij zij direct in aanraking komen met leden van hun slachtofergroep een zinvolle manier zijn om veroordelen bij te stellen. In overleg met de HLBT-beweging dienen daartoe projecten opgezet te worden. Faciliteer daarbij wetenschappelijk onderzoek naar de motieven van HLBT-fobische daders: hoe komt het dat sommige wel overgaan tot HLBT-fobisch geweld en anderen niet?
- **Slachtofferhulp.** Faciliteer professionele opvang en juridische begeleiding ten behoeve van de slachtoffers van HLBT-fobisch geweld. Vooral nog lijkt er buiten de grote steden weinig professionele opvang van slachtoffers beschikbaar. Een zorgpunt zijn vooral jonge slachtoffers, die onvoldoende over een steunend netwerk beschikken en de mishandeling geïsoleerd lijken te verwerken. Ook de langere termijn-opvang van slachtoffers van geweld is een probleem. Elke gemeentelijke website dient een sociale kaart te bevatten met informatie over wie verantwoordelijk is voor professionele opvang en waar melding en aangifte gedaan kan worden bij verschillende soorten incidenten. Er moet onderzoek gedaan worden naar bestaande opvang, deze bestaande opvang moet zichtbaar en kenbaar gemaakt worden. Indien nodig moet er een nieuw instituut voor opvang en dienstverlening komen. Voorkomen moet worden dat zo'n instituut alleen in de Randstad functioneert, er zou per provincie een instituut moeten komen.

4.4 Politie en particuliere beveiliging

Registratie ontbreekt. Met regelmaat halen gevallen van openbare geweldpleging tegen homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuelen en transgenders het nieuws. De vraag hoe vaak dit soort incidenten zich voordoen kan echter niet met zekerheid beantwoord worden, omdat de politie geweld en discriminatie vanwege de (vermeende) gerichtheid van het slachtoffer niet apart registreert. Gericht beleid om bepaalde 'hot spots' of bepaalde vormen van geweld, intimidatie en discriminatie goed te onderzoeken kan mede daardoor ook geen vorm krijgen. Het ontbreken van deze registratie ontnemt ons niet enkel het zicht op statische ontwikkelingen (hoe vaak en waar komen vormen van geweld en discriminatie tegen HLBT's voor), maar verhinderen daarmee vooral het goed onderzoeken en daarmee het oplossen en voorkomen van geweld en discriminatie gericht tegen HLBT. Ook het goed registreren van meldingen die niet onmiddellijk rechercheerbaar zijn, kunnen belangrijke aanwijzingen daarvoor opleveren en dienen daarom meer aandacht te krijgen. Bovendien blijken geweldsdelicten tegen HLBT's specifieke of vermeende specifieke kenmerken te hebben waarop geregistreerd dient te worden, zelfs bij aangiften waarin homoseksualiteit geen rol lijkt te spelen. Dit terwijl uit Engels onderzoek blijkt dat de kwaliteit van onderzoek verbetert indien de specifieke kenmerken zijn benoemd zodat er gericht onderzoek gedaan wordt. Het aantal opgeloste zaken neemt meetbaar toe. Zie voor die conclusies: 'Thematic Review of Lesbian Gay Bisexual Transgender Related Murders', een studie van de LGBT Advisory Group to the Metropolitan Police in Londen (mei 2007).

Lage aangiftebereidheid. Slachtoffers van anti-HLBT-geweld en discriminatie doen maar zelden aangifte. Daar zijn een aantal redenen voor:

- angst niet serieus genomen te worden door de politie;
- angst dat uitkomt dat het slachtoffer homoseksuele contacten heeft en/of travestiet/transgender is;
- gewenning aan discriminatie en geweld;
- niet als slachtoffer willen worden beschouwd.

Om HLBT-fobisch geweld en discriminatie aan te pakken is er daarom gericht beleid nodig om de aangiftebereidheid te verhogen. Bij de verdere ontwikkeling van mogelijkheden om elektronisch aangifte te doen moet expliciet aandacht worden geschonken aan de mogelijkheden om anti-HLBT-geweld en HLBT-discriminatie aan te geven. Via een publiekscampagne, bijvoorbeeld via Postbus 51, dient de politie aan te geven dat het politieapparaat enerzijds openstaat voor aangiften van HLBT-discriminatie en anti-HLBT-geweld, anderzijds dat zulke vormen van discriminatie/geweld niet worden getolereerd in de Nederlandse samenleving. Voor de beeldvorming wat betreft dit laatste aspect zou het goed zijn als hierbij ook agenten van duidelijk allochtone afkomst naar voren komen.

Houding en deskundigheid. Er moet een landelijke richtlijn bejegening HLBT komen voor de politie. Politie-agenten moeten in en na hun opleiding getraind worden in de juiste wijze van optreden bij homofobe delicten. Ondanks tal van projecten ontbreekt het veel politiemensen nog te vaak aan de goede houding en voldoende kennis over homo/biseksualiteit en genderdysforie om bij incidenten of het aannemen van een aangifte adequaat op te treden. En elke keer als een adequaat optreden uitblijft, groeit de twijfel onder HLBT's of klachten over HLBT-fobie wel serieus genomen worden en tast dit de bereidheid om aangifte te doen verder aan. Transgenders die om uiteenlopende redenen (nog) geen legitimatie met het 'kloppende' geslacht en/of naam hebben, worden bij politiecontroles of aan de grens soms onnodig geïntimideerd of onprofessioneel ondervraagd.

- **Houding, werkwijze en deskundigheid.** In het reeds ingezette diversiteitstraject bij de politie dienen HLBT's meer aandacht te krijgen. De effectiviteit van het diversiteitsbeleid moet ook hierop gemeten en afgerekend worden. Trainingen om de houding tegenover en de deskundigheid betreffende HLBT's van politiemensen te bevorderen dient daarom permanente aandacht te krijgen. Het Landelijke Expertisecentrum Diversiteit (LECD) dient bij de ontwikkeling daarvan een sleutelrol te vervullen en daarvoor voldoende middelen te krijgen. Duidelijk zichtbare Roze Netwerken dragen bij aan een verhoging van de aangiftebereidheid.
- **Klachtenmelding.** Veel slachtoffers melden ons dat de politie vaak weigert om aangifte op te nemen of slachtoffers provokeert met de suggestie dat ze zelf de mishandeling veroorzaakt hebben door zich op onveilige plaatsen te begeven. Bij de klachtenprocedures van de politie dienen deze klachten specifiek geregistreerd te worden en hierover moet periodiek specifiek gerapporteerd worden. Het aantal 'stille sepo's' dient ook bij deze klachtregistratie beter in beeld te komen. Professionalisering van politieambtenaren belast met het opnemen van aangifte zou als het goed is moeten leiden tot vermindering van klachten. Registreer specifiek klachten over LGBT-bejegening door politie.
- **Registratie – statistiek en recherche.** De registratie van HLBT-fobisch geweld moet op meerdere punten verbeteren: bij alle geweldsgerelateerde aangiftes zou een standaardvraag over (HLBT-gerelateerde) discriminatie kunnen worden opgenomen. Dit moet ertoe leiden dat agenten vaker de codes voor HLBT-gerelateerde incidenten gebruiken. Daarnaast moet het programma *Blue View* op alle politiekorpsen in Nederland geïntroduceerd worden. Dit programma doorzoekt politiecomputers op zoek naar specifieke woorden of woordcombinaties die bijvoorbeeld de motieven van de dader(s) of de achtergrond in bepaalde aangiften boven water kunnen halen. Homo-/biseksueel of transgender zijn als factor bij een aangifte, staat vaak wel in het proces-verbaal, maar dat is zelf niet als anti-HLBT-misdrijf geregistreerd.

Deze gegevens dienen landelijk verzameld te worden, zodat de omvang van het probleem inzichtelijker wordt. De politiemonitors dienen deze gegevens ook transparant te kunnen aanbieden.

- **Aangiftebevordering.** Een *hate crime*-project naar het voorbeeld van het Britse *True Vision* als experiment ondersteunen. Maar dit beperkte project is niet meer dan een eerste stap; er moet nog veel meer gebeuren aan doelgroepgerichte pr om aangiftebereidheid te bevorderen.
- **Particuliere beveiliging.** De particuliere beveiliging in de publieke ruimte groeit sterk. Ook aan de HLBT-sensitiviteit van deze beveiligingsmedewerkers (in voetbalstadions, horeca, enz.) dienen eisen gesteld te worden. De beroepsopleiding en *inservice*-training van dit personeel dient aandacht te besteden aan specifieke deskundigheid op dit terrein.

4.5 Homo-ontmoetingsplaatsen (HOP's)

Volgens historisch onderzoek hebben homo-ontmoetingsplaatsen een geschiedenis van minstens enkele eeuwen. Over het feit dat mannen binnen de openbare ruimte contacten zoeken met andere mannen om seks te hebben, kan vanuit verschillende levensvisies verschillend beoordeeld worden. In ieder geval is het ondoenlijk om, als de overheid dat zou willen, dit verschijnsel geheel de kop in te drukken.

NIMBY-beleid. In volstrekte willekeur voeren gemeenten, provincies en andere (nationale) overheidsorganisaties rond HOP's een *not in my backyard*-beleid. Onder het mom over 'overlast bestrijden' of het voeren van 'ontmoedigingsbeleid' worden HOP's gesloten en de bezoekers opgejaagd. Dit is zinloos, omdat het probleem daarmee niet opgelost maar enkel verplaatst wordt.

Potenrammerij. In de laatste jaren is het geweld op de HOP's weer toegenomen – de laatste tijd opvallend genoeg vooral in de provincie. Omdat juist onder de HOP-bezoekers de aangiftebereidheid gering is, zijn de rechtszaken die nu spelen waarschijnlijk niet meer dan het topje van de ijsberg.

- **Ontmoetingsfunctie en overlast.** Wij bevelen de rijksoverheid en de andere overheden aan om in het beleid onderscheid te maken in de ontmoetingsfunctie zelf en de daadwerkelijke hinder die andere gebruikers van de openbare ruimte hier in een aantal gevallen van ondervinden.
- **Landelijk samenhangend beleid.** In samenspraak met de VNG, provincies en andere (nationale) (overheids)organisaties dient er gewerkt te worden aan landelijk samenhangend beleid rond HOP's. In dat overleg dienen de plaatsen planologisch aangewezen te worden die als HOP geschikt zijn en dient daaromheen aanvullend beleid ontwikkeld te worden. Beleid dat:
 - de veiligheid van de HOP-bezoekers waarborgt tegen geweld en intimidatie;
 - de politie in staat stelt adequaat en respectvol toezicht te houden en overlast van de HOP-gebruikers tegengaat.
 - de bezoekersrechten van de HOP-gebruikers waarborgt.
 - op deze groep gericht beleid ter bevordering van veilig vrijen ontwikkelt.

Pilot - Geadviseerd wordt het grote **project Park Lingezege**n tussen Nijmegen en Arnhem als pilot in de ontwikkeling van dit beleid op te zetten.

4.6 Huiselijk geweld

Huiselijk geweld is geweld dat wordt gepleegd in de privé-sfeer, waarin de relatie tussen slachtoffer en plegers centraal staat. De huiselijke kring bestaat daarbij uit (ex-)partners, gezins- en familieleden en huisvrienden. Huiselijk geweld kan de vorm aannemen van kindermishandeling, seksueel kindermisbruik (incest), geweld in partnerrelaties, mishandeling en verwaarlozing van ouderen en eergerelateerd geweld.⁴⁾

In 2005 zijn ruim 57.400 incidenten van huiselijk geweld geregistreerd door de Nederlandse politie. In werkelijkheid doet zich nog veel meer huiselijk geweld voor; naar schatting komt slechts 12 % van de gevallen bij de politie terecht. Van de slachtoffers van huiselijk geweld is vier procent jonger dan twaalf jaar en zeven procent tussen de twaalf en achttien jaar. Driekwart van de slachtoffers is vrouw, 98 % van de daders is man. (Bron: Portegijs, Hermans & Lalta – SCP-Emancipatiemonitor, 2006).

Bij huiselijk geweld wordt meestal alleen gedacht aan geweld in heteroseksuele gezinssituaties. De preventie en aanpak van huiselijk geweld richten zich vaak (indirect en onbedoeld) alleen op heteroseksuele vrouwen en mannen. Ook in onderzoek naar huiselijk geweld krijgen homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders weinig aandacht. HLBT slachtoffers en plegers blijven hierdoor onzichtbaar.

Er bestaat veel onbekendheid en daarmee gepaard gaande stereotypering ten opzichte van lesbische daders en homoseksuele slachtoffers. Hiertoe dient fors geïnvesteerd te worden op deskundigheidsbevordering en in opvang.

Kennis over huiselijk geweld tegen HLBT's dient verhoogd te worden om adequaat beleid te versterken en dit thema bespreekbaar te maken. Dit betekent dat er onderzoek nodig is naar:

- De **omvang** van het geweld. Uit onderzoek van Suzanne Kers naar geweld binnen lesbische relaties in 2002 en van de Schorerstichting naar geweld binnen homorelaties uit 2004 blijkt dat ook in homo- en lesbische relaties huiselijk geweld voorkomt. Meer dan een indicatie bieden deze onderzoeken niet, vandaar dat voor gericht beleid nieuw onderzoek van belang is. Het laatste relevante onderzoek naar huiselijk geweld in lesbische relaties stamt namelijk uit 1993: Diana van Oort – (On)zichtbaar; (Sexueel) geweld tegen lesbische en biseksuele vrouwen en meisjes (Publicatierreeks Homostudies Utrecht deel 21).
- Er dient onderzocht te worden op welke manier de **opvang en hulpverlening** aan HLBT's het beste vorm kan krijgen. Daarbij specifieke aandacht nodig voor het aanpakken van specifieke problemen: mannelijke homoseksuele slachtoffers hebben moeite met de slachtofferrol, lesbische daders voelen zich ook slachtoffer. Elke grote stad in Nederland dient geschikte opvangplaatsen t.b.v. HLBT slachtoffers van huiselijk en andere vormen van geweld en discriminatie te hebben.
- Er is nog minder bekend over de manier waarop **transgenders** te maken krijgen met de verschillende vormen van huiselijk geweld. Deze groep verdient specifieke aandacht.
- **Ketenaanpak.** Huiselijk geweld rondom homoseksualiteit en genderdysforie dient zichtbaar gemaakt te worden in de ketenaanpak van huiselijk geweld die de afgelopen jaren in Nederland is ontwikkeld. In deze aanpak werken o.a. politie, justitie, belangenorganisaties en hulpverleners nauw met elkaar samen. Binnen de hele keten dient de deskundigheid vergroot te worden door middel van scholing. De verschillende ketenpartners dienen te leren de problemen van HLBT's eerder te herkennen en adequaat aan te pakken. In deze ketenaanpak moet er gedacht worden aan de volgende onderdelen:
 - Preventie
 - Crisisinterventie
 - Hulpverleningsaanbod
 - NazorgDaarbij worden zowel 'reguliere' als HLBT-specifieke onderdelen van de ketenaanpak betrokken.
- **Opvang.** Voor jongens en mannen die vanwege hun seksuele contacten met geslachtsgenoten bedreigd worden, is vanwege de aard van deze problematiek aparte opvang nodig, omdat zij mogelijk niet veilig zijn of zich niet voldoende veilig zullen voelen in de opvang van de andere groepen slachtoffers van eerwraak en omdat de opvang van deze groep om specifieke kennis en vaardigheden van de hulpverleners vraagt.
- **Voorlichting.** Bij HLBT-belangenorganisaties en organisaties van etnische en culturele minderheden dient de kennis over huiselijk geweld en andere vormen van geweld tegen HLBT's en de opvang die geboden kan worden te worden verhoogd.
- **Openbaar Ministerie en politie.** Huiselijk geweld rond homo-/biseksualiteit en transgenders dient zichtbaar gemaakt te worden in het programma dat het OM heeft ontwikkeld m.b.t. huiselijk geweld. Vervolgens dient dit beleid bij alle politiekorpsen ingevoerd te worden.

⁴¹ TransAct (2006) "Factsheet Huiselijk geweld: feiten en cijfers", Utrecht, TransAct.

4.6.1 Eergerelateerd geweld

HLBT's afkomstig uit een cultuur waarin de 'eer' van de familie aangetast wordt door homo-/biseksualiteit of genderdysforie lopen risico om slachtoffer te worden van eergerelateerd geweld als hun seksuele voorkeur bekend wordt. Met eergerelateerd geweld wordt gerefereerd aan al het geweld dat tegen vrouwen, meisjes, jongens en mannen gepleegd wordt vanwege de aantasting van de familie-eer. Het betreft zowel geweld dat wordt gepleegd om te voorkomen dat de eer wordt geschonden, als geweld om de eer te zuiveren. Er zijn verschillende vormen van eergerelateerd geweld, bijvoorbeeld gedwongen huwelijken, verstoting of de meest extreme variant: moord (eerwraak).

De onderzoekers Saskia van Aalst en Roy Johanninkin zeggen in het rapport dat zij onlangs in opdracht van de ministeries van Justitie en VWS uitgebracht hebben dat eergerelateerd geweld allang niet meer alleen een geïmporteerd probleem is. Ook sommige tweede- en derdegeneratieallochtonen houden het traditionele gedachtegoed hoog. 'Daarmee wordt het ook deel van ónze cultuur', aldus de onderzoekers.

Slachtoffergroepen. Een vermoeden van homoseksualiteit / biseksualiteit / genderdysforie bij zowel vrouwen als mannen en/of van homoseksuele contacten bij vrouwen en mannen wordt vaak gezien als een schending van de familie eer. Deze groepen dreigen daarom ook in het bijzonder slachtoffer te worden van eergerelateerd geweld⁵⁾.

Omvang van het probleem. Organisaties die zich richten op HLBT's met een migranten- of vluchtelingen achtergrond krijgen veel hulpvragen binnen over eergerelateerd geweld. Hoeveel vrouwen en mannen vanwege hun seksuele voorkeur te maken hebben met eergerelateerd geweld is niet bekend.

- De problematiek ligt in de **taboesfeer**.
- Er vindt geen registratie volgens landelijke standaarden plaats waardoor de omvang van het probleem moeilijk te bepalen is.
- Allochtone HLBT's erkennen hun problemen vaak niet als eergerelateerd geweld of durven dat niet als zodanig te doen. Zij weten dan ook moeilijk de weg naar met name reguliere hulpinstanties te vinden, zoals de Advies en Steunpunten Huiselijk Geweld.
- De **veiligheid van allochtone HLBT's** kan gevaar lopen door onwetendheid aan de kant van politie, justitie en hulpverlening. Veel hulpverleners zijn zich er niet van bewust dat allochtone HLBT's het slachtoffer kunnen worden van eergerelateerd geweld als hun seksuele identiteit bekend wordt onder leden van de eigen etnische gemeenschap. Hierdoor is men onvoldoende in staat om adequaat met de problematiek om te gaan. Ook wordt er te weinig geïnvesteerd in preventieactiviteiten.
- Er is een **tekort aan opvangplaatsen** voor mannen en jongens, vrouwen en meiden. De vrouwenhulpverlening is niet goed toegankelijk voor lesbische en biseksuele meiden en vrouwen. Uit onderzoek (Aalst & Johanninkin, 2007) blijkt een schrijnend gebrek aan opvangplekken voor mannen. De Veilige Haven in Amsterdam biedt er zeven – als enige specifiek voor meiden en jongens met een etnische achtergrond en HLBT-gevoelens -, Stichting Humanity in Rotterdam acht en Stichting Onderdak Alkmaar heeft ook nog weleens een bed vrij. Ook nieuwe initiatieven in Friesland, Utrecht en Delft zullen de nood niet ledigen.

Onderzoek. Gerichte studies naar aan HLBT-kwesties gerelateerde eerwraak ontbreken en dienen derhalve zo spoedig opgezet te worden.

Opvang. Gerichte opvang is er nauwelijks. In nauw overleg met de nu bestaande projecten, waaronder vooral De Veilige Haven, dient snel uitbreiding gerealiseerd te worden.

⁵⁾ Hilde Bakker m.m.v. Sezai Aydogan: Eergerelateerd geweld in Nederland, een bronnenboek (2005)
Renate van der Zee: Eerwraak in Nederland (2006)

Deskundigheidsbevordering. Hulpverleners dienen adequaat geschoold te worden om deze problematiek te kunnen herkennen, daar juist mee om te kunnen gaan en goed te weten welke opvangmogelijkheden er bestaan voor verwijzing.

4.6.2 Partnergeweld

De meeste onderzoekers gaan er vanuit dat geweld in homoseksuele, lesbische of biseksuele relaties gemiddeld even vaak voorkomt als in heteroseksuele relaties⁶⁾. De meeste hetero's én HLBT's kunnen zich dit echter niet voorstellen. Zij gaan er vanuit dat áls geweld al voor zou komen in homo, lesbische of biseksuele relaties, dat dit geweld, anders dan in heteroseksuele relaties, wederkerig zou zijn. Uit onderzoek blijkt dat dit niet waar is: in de meeste gevallen is er spraken van eenzijdig geweld⁷⁾: een partner mishandelt de andere partner.

Taboe. Zowel in de buitenwereld die gedomineerd wordt door heteronormativiteit als wel in HLBT-kringen is geweld in relaties van HLBT's een groot taboe. Geweld in relaties van HLBT's wordt daardoor vaak niet erkend als dusdanig, genegeerd of gebagatelliseerd. Dit heeft tot gevolg dat er weinig wordt ingegrepen. Vooronderstellingen over vrouwen en mannen spelen hierbij een rol: bij geweld in lesbische relaties wordt zowel de omgeving als door de pleger zelf het daderschap niet snel erkend doordat vrouwen niet snel gezien worden als 'agressor'. Bij mannen wordt vaak juist het slachtofferschap niet herkend⁸⁾.

Harde gegevens ontbreken. Er zijn geen exacte cijfers bekend over partnergeweld binnen HLBT-relaties, er zijn alleen schattingen.

Opvang. HLBT's erkennen hun (relatie)problemen vaak niet als partnergeweld. Zij weten dan ook moeilijk de weg naar met name reguliere hulpinstanties te vinden zoals de Advies en Steunpunten Huiselijk Geweld.

Deskundigheid ontbreekt. De veiligheid van HLBT's kan gevaar lopen door onwetendheid aan de kant van politie, justitie en hulpverlening. Veel hulpverleners zijn zich niet van bewust van het feit dat HLBT's het slachtoffer kunnen worden van partnergeweld. Ze hebben weinig kennis van partnergeweld in HLBT-relaties. Hierdoor zijn ze onvoldoende in staat om hier adequaat mee om te gaan. Ook wordt er nauwelijks geïnvesteerd in preventieactiviteiten gericht op HLBT's.

Lesbische, biseksuele en transgender vrouwen. De vrouwenopvang is zeer slecht toegankelijk voor vrouwen die geweld hebben meegemaakt in hun lesbische relatie. Er is een groot gebrek aan opvangplekken voor mannen (zie eerdergeleerd geweld).

Transgenders. Er is geen opvang van transgenders die slachtoffer worden van lichamelijk dan wel psychisch geweld. Hoewel ook hiervan geen cijfers zijn, lijkt dit toch veelvuldig voor te komen in de relatie.

- **Onderzoek.** Om zicht te krijgen op de omvang van dit probleem en het taboe daaromheen omheen te doorbreken bij slachtoffers en hulpverleners dient gericht onderzoek gedaan te worden.
- **Opvang.** In de opvang dienen er passende voorzieningen voor HLBT slachtoffers van geweld gerealiseerd te worden. Dat geldt in ieder geval (maar niet alleen) voor lesbische, biseksuele en transgender vrouwen, die in de bestaande vrouwenopvang geen op hen toegesneden situatie aantreffen.
- **Deskundigheid.** Hulpverleners dienen getraind te worden om adequate opvang te kunnen bieden aan deze groep slachtoffers.

⁶⁾ Kers, S. (2002) "Partnergeweld in lesbische relaties. Een onderzoek naar de aard van het geweld en naar de dynamiek en individuele achtergrondfactoren die het ontstaan en voortduren van geweld in lesbische relaties mogelijk bevorderen.." Utrecht, Universiteit Utrecht.

⁷⁾ Kers S., Nijman A., Ramaekers S. (2004) " Broken rainbow, geweld in mannenrelaties. Een verkennend onderzoek naar de aard, de dynamiek en de gevolgen van geweld in mannenrelaties". Amsterdam, Schorer Stichting.

Kers, S. (2002).) "Partnergeweld in lesbische relaties. Een onderzoek naar de aard van het geweld en naar de dynamiek en individuele achtergrondfactoren die het ontstaan en voortduren van geweld in lesbische relaties mogelijk bevorderen.." Utrecht, Universiteit Utrecht

⁸⁾ Kers S., Nijman A., Ramaekers S. (2004). Broken rainbow, geweld in mannenrelaties. Een verkennend onderzoek naar de aard, de dynamiek en de gevolgen van geweld in mannenrelaties. Amsterdam, Schorer Stichting.

4.6.3 Kindermishandeling

Er is tot nu toe nog weinig bekend over de manier waarop gezinnen omgaan met de homoseksuele, lesbische of biseksuele voorkeur of genderdysforie geaardheid van hun minderjarige kinderen en of hier geweld aan te pas komt. In hoeverre zijn HLB-kinderen het slachtoffer van kindermishandeling (geestelijk, fysiek, seksueel) door hun ouders, broers en zussen? Uit de praktijk zijn er duidelijke signalen dat dit voorkomt. Over de gezinssituatie van (trans)genderkinderen, en de manier waarop zij slachtoffer worden van kindermishandeling, is nog minder over bekend.

Er dient onderzocht te worden in hoeverre en op welke manier HLBT kinderen het slachtoffer zijn van kindermishandeling (geestelijk, fysiek, seksueel) door hun ouders, broers, zussen of andere familieleden. Het gaat om:

- cijfers: de omvang van het geweld
- de aard en de dynamiek van het geweld
- hulp en preventie

De nog op te richten Centra voor Jeugd en Gezin dienen een sleutelrol te spelen bij de ontwikkeling van dit beleid.

4.7 Justitie en Wetgeving

- **Openbaar Ministerie.** In rechtszaken waarin anti-HLBT-geweld en discriminatie speelt dient het OM conform de richtlijnen daarvoor dit aspect van de zaak ook in de eis zwaar tot uitdrukking te laten komen. Daarmee wordt de maatschappelijke afkeuring van deze vormen van geweld en discriminatie tot uitdrukking gebracht en kenbaar gemaakt.

Het OM dient een nieuwe richtlijn uit te brengen om officieren van justitie te stimuleren waar dat relevant is vaker gebruik te maken van de mogelijkheden om HLBT-fobisch geweld niet alleen als geweldsdelict te vervolgen, maar ook het discriminerende karakter apart aan te klagen. De bestaande wetten (belediging, geweld, discriminatie) bieden daartoe voldoende mogelijkheden voor specifieke straffen i.v.m. haat tegen een minderheid.

- breng deze mogelijkheid (opnieuw) onder de aandacht van officieren van justitie;
- inventariseer het gebruik van deze mogelijkheden van de wetgeving en publiceer deze jaarlijks.
- **Schriftelijke slachtofferverklaring en het spreekrecht.** Slachtoffers dienen standaard op deze mogelijkheid gewezen te worden, waarmee zij op de zitting voldoende aandacht voor de gevolgen van het delict kunnen vragen.
- **Hate crime-wetgeving.** De hierboven genoemde aanbevelingen zien wij als een opstap naar de invoering van specifieke *hate crime*-wetgeving die Nederland, in navolging van soortgelijke wetgeving in Amerika, Canada en het Verenigd Koninkrijk, zou moeten invoeren. Dit biedt het OM een heldere vervolgingsgrondslag, dit stimuleert de politie de registratie te verbeteren en hiermee geeft Nederland een duidelijk signaal dat geweld dat gemotiveerd wordt vanuit haat tegen een minderheid niet geaccepteerd wordt. Daarbij moeten seksuele gerichtheid en genderidentiteit expliciet worden opgenomen. Invoering daarvan sluit ook aan bij de EU-*hate crime*-richtlijn die dit jaar is ingevoerd.
- **Scholing.** De opleidingen die personeel opleiden voor politie en justitie (universiteit en hbo) dienen in hun curriculum grondig aandacht te besteden aan homoseksualiteit en genderdiversiteit.
- **Artikel 1 van de Grondwet.** Leg een wijziging voor aan het Parlement om artikel 1 van de grondwet uit te breiden naar seksuele gerichtheid / homoseksualiteit. Van een kabinet dat expliciet in het coalitieakkoord

heeft laten opnemen werk te gaan maken van de bestrijding van HLBT-vijandigheid mag verwacht worden dat dit ook manifest gemaakt wordt door met een voorstel te komen het verbod op discriminatie op grond van 'seksuele gerichtheid' / 'homoseksualiteit' expliciet op te nemen in artikel 1 van de Grondwet.

- **Algemene Wet Gelijke Behandeling.** Schrap de enkele feit constructie uit de AWGB. Deze wet wordt momenteel geëvalueerd. Onder de AWGB is nu discriminatie van homoseksuele, lesbische en biseksuele leerkrachten feitelijk toegestaan. Weliswaar is onderscheid op grond van het 'enkele feit' van homoseksuele gerichtheid verboden, maar de zo genoemde 'bijkomende omstandigheden' maken het voor scholen met een levensbeschouwelijke grondslag mogelijk om homoseksuele kandidaten te weren of te ontslaan. Er dient ook expliciet gemaakt te worden dat ook ongelijke behandeling op grond van genderidentiteit of genderuitdrukking niet toegestaan is. Dit is nu alleen impliciet als onderdeel van gender discriminatie het geval.
- **Publiekscampagne.** In navolging van de aanbeveling daartoe uit het SCP-rapport 'Gewoon Doen' wordt gepleit voor een publiekscampagne van de Commissie Gelijke Behandeling in samenwerking met de HLBT-beweging om het aantal klachten bij deze commissie te doen stijgen.

4.8 Samenvattende opdracht voor het kabinet

- Zorg ervoor dat geweld tegen HLBT's goed geregistreerd wordt en dat de aangiftebereidheid van slachtoffers vergroot wordt.
- Zorg ervoor dat politieagenten voldoende kennis hebben over HLBT-onderwerpen om slachtoffers goed en adequaat te kunnen helpen.
- Zorg ervoor dat huiselijk en eengerelateerd geweld tegen HLBT's voldoende specifieke aandacht krijgt en dat slachtoffers goed worden opgevangen.
- Zorg ervoor dat HLBT-fobisch geweld via *hate crime*-wetgeving specifiek kan worden aangepakt.

5.1 Situatiebeschrijving

De laatste jaren duikt het onderwerp homoseksualiteit in de multiculturele Nederlandse samenleving steeds meer vanuit een problematiserend perspectief op in de pers, in discussies op televisie en in boeken. Een link die vaak gelegd wordt is de toename van intolerantie ten aanzien van homoseksualiteit en het multicultureler worden van de Nederlandse Samenleving. Cijfermateriaal over het taboe op homoseksualiteit onder diverse culturele groepen is slechts zeer summier beschikbaar. Desondanks is er een tendens te bespeuren waarin een (gevoel van) afnemende tolerantie waarneembaar is.

In het in 1997 uitgevoerde onderzoek 'Hoe roze is Amsterdam?' van Korf en Jorna bleek dat de houding van allochtone groepen burgers tegenover homoseksualiteit soms zeer negatief kan zijn. Uit het meer recente onderzoek 'Gewoon Doen' van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) van september 2006 blijkt daarentegen dat vrijwel de gehele Nederlandse bevolking tot op zekere hoogte van mening is dat homoseksuelen hun leven moeten kunnen leiden zoals zij dat willen. Een meerderheid van de allochtonen deelt overigens die mening. Mannen, lager opgeleiden en religieuze Nederlanders staan negatiever ten opzichte van homoseksualiteit dan vrouwen, hoger opgeleiden en niet-religieuzen. Ook etniciteit speelt een rol bij de houding ten aanzien van homoseksualiteit. Turken, Marokkanen en Antillianen zijn in grotere mate negatief ten opzichte van homoseksualiteit dan autochtonen. Vooral de eerstegeneratiemigranten van deze etnische groeperingen staat afwijzend tegenover homoseksualiteit. Een deel van de verschillen tussen etnische groepen wordt verklaard door verschillen in religiositeit in die groepen. De kleine groep zeer religieuze Nederlanders wijst in grote meerderheid homoseksualiteit af.

Ditzelfde onderzoek laat zien dat tolerantie zeker niet hetzelfde is als acceptatie. Zo is 22 % van de bevolking erop tegen dat het burgerlijk huwelijk is opengesteld voor paren van gelijk geslacht. Onder Turken en Marokkanen ligt dit percentage respectievelijk op 55 % en 48 % en onder Antillianen op Surinamers op 36 % en 22 % procent. Voor autochtonen ligt dit percentage op 9 %.

Ook ten aanzien van adoptie door homoseksuelen heeft eenderde van alle ondervraagden bezwaar tegen gelijke rechten voor homoseksuelen. En men vindt dat homoseksuelen weliswaar voor hun seksuele voorkeur uit mogen komen, maar zich in de openbare ruimte 'zo gewoon mogelijk' dienen te gedragen.

Uit een grootschalig landelijk onderzoek naar jongeren en seksualiteit in 2005 (De Graaf et al., 2005) blijkt dat jongeren zich in algemene zin nogal negatief uiten als het gaat om homoseksualiteit. De Rotterdamse Jeugd Monitor (oktober 2005) onder scholieren de Maasstad laat zien dat de tolerantie tegenover homoseksualiteit bij Nederlandse jongeren ten opzichte van 2002 toeneemt, en bij Turkse en Marokkaanse jongeren afneemt. Opvallend is dat meisjes uit alle groepen toleranter zijn dan jongens.

5.1.1 HLBT's uit etnische minderheidsgroepen

Er is geen reden om aan te nemen dat er onder etnische minderheden minder homo-/biseksuelen en transgenders zijn dan onder de autochtone bevolking. De positie van deze groep is echter moeilijker vanwege de rol van cultuur en religie, die homo-/biseksualiteit in de taboesfeer plaatst. Bijvoorbeeld bij culturen die gebaseerd zijn op de islam of het hindoeïsme.

Gemeenschappen van etnische minderheden zijn vaak groepsgericht, en eer en schande zijn er centrale thema's. Het is in veel gevallen een schande voor de familie wanneer een zoon of dochter homoseksuele, lesbise of biseksuele gevoelens heeft, en al helemaal als hij of zij daar uiting aan geeft. Deze jongeren kunnen binnen hun gemeenschap niet veel kanten op.

Maar ook binnen de HLBT-beweging vinden deze jongeren slecht aansluiting. Het ontbreken van een diversiteitsbenadering van bijvoorbeeld HLBT-identiteit is hierin een belangrijk element. Om meer aan te sluiten bij

de behoeften en de problematiek van deze groep is het van belang dat er een doorstart gemaakt wordt in het interculturaliseringsproces van de HLBT-beweging.

Verbetering van de positie van HLBT's uit etnische minderheidsgroepen is zowel de verantwoordelijkheid van de HLBT-beweging als van de verschillende zelforganisaties van etnische minderheidsgroepen. Samenwerking tussen deze organisaties, en daarbij het benadrukken van het gemeenschappelijke belang, zal in de nabije toekomst een belangrijke rol spelen om de tolerantie ten aanzien van homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit te vergroten en de hulpverlening voor deze groep te verbeteren. Dit zal door de overheid moeten worden gestimuleerd, waardoor zij laat zien dat HLBT-emancipatie niet alleen een verantwoording is van de HLBT-beweging, maar breed maatschappelijk gedragen zou moeten worden.

5.2 Aruba en Antillen

Binnen het Koninkrijk der Nederlanden nemen de overzeese koninkrijksdelen een bijzondere positie in. De acceptatie van homo-/biseksualiteit en transgenders in de overzeese delen is verre van goed ontwikkeld. Intensieve ondersteuningsprogramma's zijn nodig om het sociale klimaat voor HLBT's in positieve zin te beïnvloeden. Voorlichting, uitwisseling en zichtbaarheid zijn daarbij de kernwoorden. Daarnaast laten de verschillende overzeese koninkrijksdelen zien dat ze in meer of mindere mate niet bereid zijn gelijke rechten voor HLBT's zoals we deze binnen Nederland kennen, ook in volle omvang door te voeren binnen de eigen wet- en regelgeving of zelfs in beleid te operationaliseren. Van de Nederlandse regering mag verwacht worden dat in onderhandelingen over de status van de eilanden en de autonomie ten aanzien van eigen wet- en regelgeving er op geen enkele wijze concessies worden gedaan aan gelijke rechten voor HLBT's. Ook mag van de Nederlandse regering actieve steun verwacht worden in protest en anderszins daar waar overzeese koninkrijksdelen willens en wetens uitvoering van wetten en regels ten aanzien van HLBT's dwarsbomen.

- Ondersteunen en mogelijk maken van programma's ter bevordering van sociale acceptatie van HLBT binnen de overzeese koninkrijksdelen en gemeenschappen (deels levend in Nederland).
- HLBT-rechten niet onderhandelbaar maken met de overzeese koninkrijksdelen.
- Actieve steun daar waar obstructie door de overzeese regeringen plaatsvindt.

5.3 Bespreekbaarheid

5.3.1 Algemeen

Volgens Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, is in veel allochtone gemeenschappen het thema homoseksualiteit onbespreekbaar. Dat maakt het voor allochtone jongeren bijna onmogelijk de waarden en normen van de eigen gemeenschap te vergelijken en deze te verenigen met de Nederlandse principes van tolerantie, acceptatie en respect.

Het is van belang dat op vele manieren en via verschillende kanalen juiste informatie over homo-/biseksualiteit gegeven wordt om op een positieve manier bij te dragen aan de beeldvorming over homo-/biseksualiteit. Daarbij is het in het geval van bespreekbaarheid in etnische kring van belang aansluiting te vinden bij methodieken en media-uitingen die binnen deze groepen gewaardeerd worden en een hoog bereik hebben. Dit zullen verschillende manieren zijn voor verschillende groepen, en maatwerk in deze is de sleutel naar succes. In het bespreekbaar maken van homo/biseksualiteit en genderdiversiteit is het belangrijk om als uitgangspunt te nemen dat in de Nederlandse samenleving het antidiscriminatiebeginsel – en dus ook gelijke rechten voor HLBT's - algemeen geaccepteerd is. Vanuit het brede diversiteitsperspectief kunnen er linken gelegd worden met andere vormen van discriminatie.

Naast het inbedden van het onderwerp in het onderwijs (zie hieronder), moet ook gekeken worden naar mogelijkheden om homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit bespreekbaar te maken voor hen die niet op school

zitten. Te denken valt aan bijvoorbeeld het jeugd- en buurtwerk, organisaties voor etnische minderheidsgroepen, gezondheidscentra, welzijnsinstellingen, gemeentelijke instellingen, inspraakorganen als onderdeel van het Landelijk Overleg Minderheden en organisaties die zich bezighouden met multiculturele vraagstukken. Op dit moment worden er meerdere projecten uitgevoerd op het gebied van bespreekbaarheid. Projecten als De Dialoog en de bespreekbaarheidprojecten van Forum en COC Nederland en Artikel 1 boeken stap voor stap een positief resultaat. Deze projecten zijn echter van beperkte duur waardoor de continuïteit van de in gang gezette processen in gevaar komt. Bovendien hebben deze projecten, bij gebrek aan financiering, geen continue landelijke dekking.

De bespreekbaarheid en zichtbaarheid van genderdiversiteit neemt binnen dit onderwerp een specifieke plaats in. Ook hierbij spelen culturele verschillen een rol in de tolerantie en acceptatie.

De ontwikkeling van op maat gesneden methodes om de bespreekbaarheid in verschillende etnische minderheidsgroepen te vergroten heeft tijd nodig. Er is een brug te slaan tussen HLBT-groepen en etnische minderheidsgroepen. Goede fundamenten moeten eerst gelegd worden en moeten de tijd krijgen om 'stevig te staan' en verder te kunnen bouwen om een duurzame verandering teweeg te brengen. Dit staat overigens haaks op de wens van de samenleving om tot snelle oplossingen op dit terrein te komen. Er lijkt een collectieve onrust te zijn ontstaan als het gaat om homoseksualiteit en de multiculturele samenleving. Het boek 'Haat en Liefde, Homoseksualiteit in Multicultureel Nederland' uit 2006 heeft het over 'een lastige combinatie' en 'een lakmoesproef voor een vrije, multiculturele samenleving.'

Het is echter van groot belang te onderkennen dat het een proces is waarin snelle successen niet te behalen zijn.

5.3.2 Voorlichting op scholen

De huidige voorlichting over HLBT's op scholen (en elders) moeten worden aangevuld met methodieken die méér aansluiten bij jongeren met een niet-Nederlandse achtergrond. Waar bij autochtone Nederlanders meningvorming veelal op individueel niveau vorm krijgt, krijgt dit voor veel mensen met een niet-westerse achtergrond eerder plaats binnen de groep. Belangrijke groepen zijn hierin het gezin, de familie, vrienden- en kennissenkring, de geloofsgemeenschap en de eigen culturele groep. Bij het ontwikkelen van voorlichtingsmateriaal moeten mensen uit bovenstaande groepen betrokken worden om optimale herkenning te bewerkstelligen. Ook HLBT's met een niet-westerse achtergrond zouden méér dan nu betrokken moeten worden bij de inhoud en strategie van voorlichting. Hiermee zou de belangrijke aanzet gegeven worden tot een interculturalisering en professionalisering van de voorlichters, zodat een optimaal resultaat kan worden nagestreefd. Voorlichtingsgroepen van bijvoorbeeld lokale COC's zouden een méér proactieve rol kunnen spelen, zeker als zij toegerust zijn met interculturele methoden en divers van samenstelling zijn.

Ten slotte moet er voldoende objectieve informatie over homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit toegespitst op de doelgroepen etnische minderheden beschikbaar zijn – hetzij via internet, hetzij via andere kanalen die door de doelgroep gebruikt worden.

- De overheid draagt actief uit dat tolerantie ten aanzien van HLBT's een zaak is van de samenleving in zijn algemeenheid.
- Samenwerking tussen HLBT-organisaties en organisaties van etnische minderheidsgroepen dient gestimuleerd en ondersteund te worden. De basis van deze samenwerking zal moeten zijn: wederzijds respect en tolerantie.
- Samenwerking met organisaties die anti-discriminatie als doelstelling hebben en HLBT-discriminatie integreren, moet worden gestimuleerd en versterkt.
- Bespreekbaarheids- en voorlichtingsmethodieken die aansluiten bij diverse groepen moeten verder ontwikkeld en ingebed worden.

- Het interculturaliseringproces van de HLBT-beweging moet een doorstart maken.
- De continuïteit van ontwikkelde methodieken als De Dialoog moet gewaarborgd blijven middels voortzetting van subsidies.
- De uitbreiding van bespreekbaarheidstrajecten op verschillende sectoren moet gestimuleerd en ondersteund worden; voorlichting op scholen, jeugd/jongerenwerk, volwassenenwerk, etc.
- Mensen die vanuit hun professe met jongeren werken getraind kunnen worden om zo een positieve bijdrage te leveren aan de beeldvorming van jongeren over HLBT's.
- Een informatie-/coördinatiepunt dient gecreëerd te worden om verbanden leggen tussen diverse initiatieven op gebied van bespreekbaarheid en hulpverlening om zo de expertise structureler over te dragen en opgedane kennis beter te kunnen inzetten.

5.4 Zichtbaarheid

In de dagelijkse realiteit blijkt vaak dat mensen die negatief staan ten opzichte van homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit in hun directe omgeving geen HLBT's kennen. Het is dus zaak het gebrek aan zichtbaarheid van homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit in etnische kring te ondervangen. Rolmodellen en sleutelfiguren kunnen hierbij helpen.

Heteroseksuele sleutelfiguren kunnen een rol in spelen door zich actief positief uit te laten over homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit, het onderwerp ter sprake te brengen en vooroordelen te veroordelen. Nederlanders van allochtone afkomst die landelijke bekendheid genieten, maar ook sleutelfiguren die respect genieten binnen religieuze en culturele gemeenschappen zouden deze rol kunnen oppakken. En bekende HLBT's uit landen van herkomst zouden een rol kunnen spelen.

De zichtbaarheid van homo-/biseksuele en transgender rolmodellen uit etnische minderheden is minder vanzelfsprekend. Op dit moment is een heel beperkte groep mensen van niet-westerse afkomst openlijk homo/biseksueel of transgender in Nederland. Algemeen bekend is dat zij worstelen met hun dubbele identiteit: zowel het etnische als het HLBT-aspect is belangrijk maar zijn niet altijd eenvoudig te verenigen. In deze context betekent zichtbaarheid voor deze groep vaak kwetsbaarheid.

- Stimuleer rolmodelinitiatieven op verschillende niveaus (divers van samenstelling, óók hetero's) om de zichtbaarheid vergroten
- Zet een team op van ambassadeurs van bekende Nederlanders met een niet-Nederlandse achtergrond die zich uitspreken vóór tolerantie van HLBT's en mede initiatief nemen in activiteiten, campagnes, etc.

5.5 Veiligheid

HLBT's afkomstig uit een cultuur waarin de 'eer' van de familie aangetast wordt door homoseksualiteit lopen risico om slachtoffer te worden van eengerelateerd geweld als hun seksuele voorkeur bekend wordt. Met eengerelateerd geweld wordt gerefereerd naar al het geweld tegen vrouwen, meisjes, jongens en mannen, dat gepleegd wordt vanwege de eer. Het betreft zowel geweld dat wordt gepleegd om te voorkomen dat de eer wordt geschonden, als geweld om de eer te zuiveren. Er zijn verschillende vormen van eengerelateerd geweld, bijvoorbeeld gedwongen huwelijken, verstoting of de meest extreme variant: moord (eerwraak). (Zie ook het hoofdstuk over Veiligheid en de gedeeltes daarin over eengerelateerd geweld)

5.6 Ontmoeting

Binnen de bestaande HLBT-gemeenschap vinden HLBT's van niet-Nederlandse achtergrond niet automatisch aansluiting. Een reden die hiervoor genoemd wordt is dat deze organisaties vaak als 'wit' worden beschouwd, met bijbehorende witte denkbeelden over homo-emanipatie. Ook speelt racisme in de (witte) HLBT-cultuur een rol. Plekken van ontmoeting voor HLBT's uit etnische minderheidsgroepen zijn als resultaat daarvan vaak informeel georganiseerd.

De bestaande Nederlandse HLBT-beweging moet daarom duidelijke stappen nemen om te interculturaliseren en toegankelijke te worden voor deze doelgroep. Hierin heeft de HLBT-beweging een slag te maken door niet enkel haar deuren open te zetten, maar tevens een inhaalslag te maken op het gebied van diverse benaderingen van HLBT-gevoelens en dat in te bedden in de werkwijze én in haar vrijwilligers/werknemersbestand.

Uit interviews gehouden door het SCP (in het kader van het onderzoek 'Gewoon Doen') kwam naar voren dat zelforganisaties van belang zijn voor de coming-out en het ontwikkelen van een homo-/biseksuele leefwereld. Dit geldt in nog sterkere mate voor organisaties van allochtone en jonge HLBT's. Bij veel overheden loopt echter de bereidheid terug om aan de HLBT-beweging mee te betalen, waardoor bestaande organisaties vaak in de gevarenszone raken en soms zelfs geheel verdwijnen (Strange Fruit, Ipoth, plaatselijke COC-verenigingen). De versnippering van het beleid, mede door de overgang van structurele naar projectsubsidies, verzwakt de bestaande infrastructuur van het HLBT-middenveld.

Een direct gevolg hiervan is bijvoorbeeld dat groepen allochtone HLBT's die eerder in beeld waren, uit het zicht verdwenen zijn. In Amsterdam bijvoorbeeld, is een achteruitgang waar te nemen door de afname van informele ontmoetingsplekken voor HLBT's.

Minderheidstress in combinatie met ingewikkelde subsidieregels is in het verleden een belangrijke factor in het niet-slagen van zelforganisaties van HLBT migranten geweest. Adequate ondersteuning moet ontwikkeld worden om dit soort organisaties in de toekomst beter te laten slagen. Hiervoor moeten nieuwe ondersteuningsvormen ontwikkeld worden, die *empowerment* en capaciteitsopbouw van o.a. allochtone HLBT's centraal stellen. De HLBT-beweging is niet uniform en het is logisch dat deze diversiteit naar voren komt in verschillende organisaties die elk hun eigen geluid hebben, maar wel nauw samenwerken.

Allochtone lesbische, biseksuele en transgender vrouwen zijn (nog) minder goed in beeld dan allochtone homo's. Dit zal de komende jaren een belangrijk aandachtspunt moeten zijn in zowel de analyse van de problematiek als de ontmoetingsactiviteiten. Ook de specifieke positie van allochtone transgenders en de manier waarop zij elkaar willen ontmoeten moet nader uitgekristalliseerd worden.

- Structurele steun voor zelforganisaties van HLBT's uit onder andere etnische minderheidsgroepen (al dan niet i.s.m. de HLBT beweging)
- Professionaliseringstrajecten waardoor de vrijwilligers van deze organisaties in staat worden gesteld initiatieven een langdurig karakter te geven.
- Interculturaliseringstrajecten voor de HLBT-beweging, zowel op het gebied van werkwijze als op het gebied van samenstelling van werknemers/vrijwilligers.

5.7 Hulpverlening

De problemen die allochtone HLBT's hebben zijn driedelig. Allereerst hebben de betreffende jongeren te maken met een innerlijk conflict tussen hun homo-/biseksuele of transgender gevoelens en de loyaliteit naar familie en religie. Als allochtone holebi's geen leefbare vorm kunnen geven voor hun seksuele voorkeur vanwege dit innerlijk conflict, kan dat leiden tot een reeks van psychische en somatische problemen (isolement, parasuicide, schooluitval, onveilig gedrag, ongewenste zwangerschappen en dergelijke). Maar als zij wél vormgeven aan hun gevoel, kunnen problemen ontstaan met hun omgeving die deze keuze niet accepteert, hetgeen vervolgens weer psychische problemen kan veroorzaken.

Ten tweede stuiten allochtone HLBT's op een hogere drempel naar hun eigen sociale omgeving. Dat levert soms psychische problemen op, maar kan ook leiden tot een opeenstapeling van praktische problemen rond bijvoorbeeld huisvesting, problemen met familie en moeizaam contact met lotgenoten.

Op de derde plaats krijgt deze groep te maken met de moeilijke toegankelijkheid van 'witte' hulpverleningsinstanties als maatschappelijk werk en -opvang, Bureaus Jeugdzorg en lokale welzijnsvoorzieningen. Daar is op

dit moment nog een gebrek aan expertise rond de problematiek van deze groep. De gewenste deskundigheid is een combinatie van HLBT-vriendelijke en transculturele hulpverlening: ondersteunend, maar met aandacht voor de collectief ingestelde culturele achtergrond van allochtone HLBT's.

De afgelopen jaren is door de verschillende projecten die gericht zijn op het bespreekbaar maken van homoseksualiteit in etnische kring én door het werken met allochtone HLBT's een redelijk beeld ontstaan van de problematiek van deze groep. Er is echter minder zicht op de specifieke problematiek van lesbische (en biseksuele) allochtone vrouwen, behalve dan dat deze afwijkt van de positie van allochtone homoseksuele mannen. De komende jaren zal er een investering plaats moeten vinden om meer inzicht hierin te krijgen om zowel op het terrein van hulpverlening als op het terrein van bespreekbaarheid beter aan te kunnen sluiten bij deze specifieke groep.

Voor opvang van mensen met HLBT-gevoelens lijken twee strategieën mogelijk: één gericht op directe specifieke hulpverlening en methodiekontwikkeling voor allochtone HLBT's, en één op overdracht naar de reguliere hulpverlening. Een combinatie van beide, met aandacht voor participatie van de betrokken zelf, is het meest effectief gebleken.

Op dit moment worden er in vier steden pilot-projecten uitgevoerd gericht op hulpverlening en opvang van allochtone HLBT's. Er zijn verschillende initiatieven ontstaan en er is kennis en ervaring ontwikkeld voor deze doelgroep. Ook hier is het echter een langzaam proces van het vinden van geschikte methoden om aan te sluiten bij de problematiek van deze diverse doelgroep. Continuïteit van deze initiatieven moet gewaarborg worden en verdienen tevens navolging in andere steden in Nederland.

Ook zou het aan te bevelen zijn om meer kennis te verzamelen over homo-/biseksualiteit in de landen van herkomst en hoe dat een plek krijgt. Dit zou waardevolle inzichten verschaffen die bruikbaar zijn voor zowel het gebied van bespreekbaarheid als de hulpverlening aan allochtone HLBT's in Nederland.

- Meer specifieke opvang en hulpverlening voor deze doelgroep.
- De reguliere opvang en hulpverlening toegankelijker maken voor deze doelgroep door expertise vergroting en netwerkontwikkeling.
- Lopende initiatieven continueren en een verdiepingsslag maken.
- Aansluiting zoeken bij de beleving van homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit in landen van herkomst.
- Een informatie-/coördinatiepunt creëren om verbanden te leggen tussen diverse initiatieven op gebied van bespreekbaarheid en hulpverlening om zo de expertise structureler over te dragen en opgedane kennis beter te kunnen inzetten.

5.8 Opvang van asielzoekers

Homo, lesbische, biseksuele en transgender asielzoekers worden nog te vaak ondergebracht op niet adequate plekken – zoals met HLBT-fobe landgenoten, vaak op plekken waar geen ontmoetingsmogelijkheid is met andere HLBT's. Het gevolg is intimidatie van de HLBT asielzoekers in hun woonomgeving, met geen enkele mogelijkheid tot ondersteuning van buiten. Asielzoekers die in eigen land door hun seksuele gerichtheid of geslachtsidentiteit vaak al geïntimideerd, bedreigd, soms vervolgd en in enkele gevallen zelfs gemarteld zijn, krijgen bij eerste opvang in Nederland op deze manier geen goed idee waar Nederland en de Nederlandse autoriteiten voor staan. Het is niet verwonderlijk dat een aantal van hen niet tijdens het eerste gesprek met een contactambtenaar van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) zwijgt over haar of zijn seksuele achtergrond als vluchtreden en de mate van intimidatie die zij in het land van herkomst hebben ondervonden. De instructie aan de IND dat het verzwijgen hiervan tijdens het eerste gesprek geen reden is om een latere verklaring hierover buiten de orde te verklaren, moet regelmatig worden herhaald. HLBT's die afkomstig zijn uit een land waar homoseksualiteit strafbaar is moeten in principe in aanmerking komen voor een vluchtelingenstatus, tenzij uit openbare bronnen, zoals een algemeen ambtsbericht, blijkt dat de strafbaarstelling aantoonbaar een dode letter is. Van asielzoekers uit landen waar homoseksualiteit strafbaar is mag niet verwacht worden

dat ze bij vervolging door derden eerst een beroep doen op bescherming door de autoriteiten. Er zijn geen cijfers bekend over HLBT asielzoekers die als gevolg van deze problematiek in de illegaliteit verdwijnen, maar uit verhalen van de specifieke opvang en hulpverlening zijn verschillende verhalen hierover bekend. Een risico voor deze groep is dat ze bijvoorbeeld in de prostitutie terecht komen vanwege gebrek aan huisvesting en inkomen. Zorg voor transgender asielzoekers bestaat helemaal niet. Een geslachtsaanpassende behandeling wordt voor hen niet vergoed, het resultaat is dat sommige transgender asielzoekers jarenlang wachten op een behandeling, wat veel persoonlijk leed veroorzaakt.

Afzonderlijk punt van aandacht zijn de inburgeringcursussen van toegelaten asielzoekers. De sterke indruk bestaat dat voor zoververre homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit al in de inburgeringcursussen aan bod komt, dit onderwerp door de cursusleiders wordt overgeslagen 'als een te moeilijk te behandelen onderwerp'.

- Er zou meer inzicht moeten komen in de positie van HLBT asielzoekers. Zowel op kwalitatief als kwantitatief niveau.
- Huisvesting van HLBT asielzoekers buiten de AZC's moet geregeld worden door homo-/biseksualiteit en genderindeteit toe te voegen aan de 'sociale indicatoren' die huisvesting buiten een AZC mogelijk maken.
- Verbeteren sensitiviteit ten aanzien van HLBT's bij de behandelend ambtenaren is wenselijk.
- Homo-/biseksualiteit en maatschappij moet ongeacht de persoonlijke voorkeur van de cursusleider aan bod komen bij de inburgeringstraining op een niveau dat de kennisoverdracht sec overschrijdt.

5.9 Onderzoek

Er is beperkt cijfermateriaal voorhanden over het verband tussen de komst van migranten naar ons land en de invloed daarvan op het tolerantieniveau ten opzichte van HLBT's. Toch wordt er vaak verwezen naar de cultuur en religie van groepen uit etnische minderheden, die in veel gevallen homo-/biseksualiteit afwijst. Men wijst met name naar de sterk afwerende reactie uit islamitische kring. Het is niet geheel duidelijk of we hier werkelijk te maken hebben met een algehele trend naar geringere tolerantie, of dat er sprake is van een vertekende beeldvorming. Een van de conclusies van de SCP-onderzoekers luidt dat er op dit terrein een grootschalig, specifiek onderzoek gedaan zou moeten worden onder etnische minderheden. Deze onderzoeken zouden vervolg moeten krijgen om inzicht te krijgen in de ontwikkelingen op dit vlak. Dit zou bijvoorbeeld vorm kunnen krijgen in de stedelijke monitoren die jaarlijks plaatsvinden.

Ook is er een dringende behoefte aan meer inzicht aan de positie van HLBT's uit etnische minderheden. Wat is hun problematiek? Wat zijn hun behoeften? Hierin zal vanwege het taboegehalte van dit onderwerp een kwalitatief onderzoek de enige manier zijn.

- Tweejaarlijks onderzoek, mogelijk geïntegreerd in bijvoorbeeld de Gemeentelijke monitoren, over de houding ten aanzien van HLBT's in het algemeen, met daarbinnen specifieke aandacht voor de houding ten aanzien van homo-/biseksualiteit of genderdiversiteit van mensen uit etnische minderheidsgroepen.

5.10 Samenvattend

Op dit moment vinden er verschillende projectmatige initiatieven plaats op het gebied van bespreekbaarheid en hulpverlening aan en opvang van allochtone HLBT's. Knelpunt hierbij is dat deze activiteiten vaak kortdurend zijn en ambitieuze doelstellingen hebben. HLBT-emancipatie in een multiculturele samenleving is een langdurig proces. Daarom moet dat proces met langetermijnvisie en -projecten ondersteund worden. De huidige projecten lopen langs twee lijnen:

- Gericht op Integratie
 - Dialoogprojecten
 - Voorlichting HLBT's bij etnische groepen
 - Leerervaringen; lokale inbedding/lokale miniprojecten

-
- Gericht op groep zélf
 - Hulpverlening
 - Weerbaarheid
 - Ontmoeting

Beide lijnen vullen elkaar aan en zijn noodzakelijk voor de verbetering van de positie van allochtone HLBT's en het vergroten van de bespreekbaarheid. Binnen deze doelgroep is de problematiek van vrouwen en transgen- ders nog lang niet goed in beeld. Dit zal de komende tijd een voordurend punt van aandacht vereisen.

In zijn algemeenheid geldt dat er te weinig overzicht is op de diverse initiatieven. Een landelijk informatie- en coördinatiepunt zou lokale en landelijke initiatieven moeten verzamelen en leerervaringen beschikbaar moeten maken voor anderen. Het werken op dit thema is nog teveel pionierswerk en dat wordt in de hand gewerkt door een gebrek aan externe communicatie, ambitieuze projecten die binnen korte termijn resulta- ten moeten behalen en de versnippering van expertise bij verschillende individuen en organisaties. Beleid en activisme moeten op elkaar worden afgestemd.

Een andere uitdaging is dat HLBT-emancipatie niet de stok moet worden gemaakt waarmee nieuwe Neder- landers worden geslagen. Het is niet realistisch te veronderstellen dat HLBT-fobie alleen leeft onder mensen met een niet-Nederlandse achtergrond. Discriminatie moet gezamenlijk worden bestreden, er moet gezocht worden naar gemeenschappelijke belangen om van daaruit te werken naar een samenleving waar iedereen zichzelf kan zijn. Het NICIS Institute (waarvan het Kenniscentrum Grote Steden inmiddels deel van uitmaakt) zou een rol kunnen spelen in het met elkaar in contact brengen van deze organisaties en daarmee de aanzet geven tot een brede coalitie.

Alles omvattend moet de overheid moreel leiderschap nemen op bovenstaande thema's. In het regeringsbe- leid moeten duidelijk de voorwaarden voor HLBT-emancipatie uitgedragen worden. Het uitgangspunt moet zijn dat alle inwoners in Nederland gelijke rechten hebben. Alleen met een combinatie van bovenstaande punten is het mogelijk een aanzet te geven tot vergroting van toleranties in zijn algemeenheid en bij etnische minderheden in het bijzonder. Vrijblijvendheid moet plaats maken voor het gevoel van gedeelde verantwoor- delijkheid en belang.

5.11 Bespreekbaar maken in godsdienstige christelijke kring

Het SCP-rapport 'Gewoon doen' wijst er met nadruk op dat de groep strenggelovigen hoog op de lijst staan van groepen die laag scoren als het gaat om de acceptatie van seksuele diversiteit en seksuele zelfbeschik- king. Met nadruk moet daarbij opgemerkt worden, dat dit niet enkel geldt voor strenggelovige moslims, maar zeker ook voor de 'bevindelijken' in protestant-christelijke kring. Vooral in het streng gereformeerde volksdeel in de zogenaamde Bible Belt, dat de verzuilde 'autonomie in eigen kring' nog altijd koestert en in stand houdt, wordt homoseksualiteit op Bijbelse gronden afgewezen, waardoor homoseksualiteit nog nauwelijks bespreek- baar is en zogenaamde 'refo-holebi's' een geïsoleerd bestaan leiden.

Uit het recent gepubliceerde EO-ledenonderzoek 'De verlegenheid voorbij' waarin ook vragen over homosek- sualiteit gesteld zijn, blijkt hoe gevoelig dit onderwerp nog altijd is in de achterban van deze omroep. Van de 1000 respondenten heeft bijvoorbeeld maar één persoon aangegeven zelf homoseksueel te zijn. Ruim 80% van de EO-leden zegt er moeite mee te hebben als hun zoon of dochter zou willen samenwonen of huwen met iemand van hetzelfde geslacht. Een percentage van 62% heeft ook geen contact met homoseksuelen en maar 22% heeft wel een homoseksueel in de vriendenkring. Het percentage dat contact heeft met homosek- suelen via de kerkgemeente is 8%.

'Zijn ze er niet...of zijn ze niet bekend als homo?', vraagt de EO zich daarbij op de eigen website af en legt daarmee de vinger precies op de gevoelige plaats. Ad de Boer, oud-directeur van de EO zegt daarover:

‘Blijkbaar ervaren homo’s weinig ruimte en veiligheid om voor hun geaardheid uit te komen. Hier ligt voor de kerken nog heel wat huiswerk’.

Deze ervaringen komen overeen met die van christelijke HLBT-organisaties, zoals CHJC, Contrario, de Evangelische Roze Vieringen, Holy Females en RefoAnders. Beleid gericht op het bespreekbaar maken van homoseksualiteit in ‘bevindelijke’ kring vraagt daarom dezelfde behoedzame aanpak als al beproefd is in moslimkring – dus dialoog en ter zake verantwoorde voorlichting waarin wordt aangesloten op het gedachtegoed en het taalgebruik in deze kringen.

- ondersteun het werk van christelijke HLBT-organisaties – zij bieden de noodzakelijke ontmoetingsplaatsen voor christelijke HLBT’s, maar zijn ook de brughoofden en bruggenbouwers binnen behoudende protestantse kringen, maar zij kunnen op eigen kracht zich niet of nauwelijks ontplooien en een impact hebben;
- ontwikkel lespakketten voor het protestants-christelijke en het behoudende deel van het katholieke onderwijs in samenspraak met christelijke HLBT-organisaties;
- betrek het protestant-christelijk jeugd- en jongerenwerk bij de ontwikkeling van opvang, informatiemateriaal enz. gericht op het bespreekbaar maken van seksuele en gender diversiteit in deze kring;
- ontwikkel trainingsprogramma’s voor de specifieke opvang van christelijke HLBT’s.

5.12 Samenvattende opdracht voor het kabinet

- Zorg ervoor dat homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit in etnische / religieuze kring bespreekbaar wordt gemaakt waarbij de in de wet vastgelegde gelijke behandeling en non-discriminatie leidend is.
- Zorg voor adequate opvang van HLBT’s uit etnische / religieuze kring die te maken krijgen met uitstoting, eerwraak en andere vormen van geweld of intimidatie.
- Zorg dat *capacity*-ontwikkeling vorm kan krijgen van HLBT-organisaties die zich richten op HLBT’s uit etnische / religieuze kring.
- Zorg voor frequent onderzoek naar de tolerantie ten aanzien van HLBT’s in relatie tot etnische minderheden in het algemeen en de positie van HLBT binnen etnische kring in het bijzonder.
- Zorg dat bij inburgering homo-/biseksualiteit, genderdiversiteit en maatschappij aan bod komt en HLBT asielzoekers adequate opvang krijgen.
- Streven naar een verbeterd sociaal klimaat voor HLBT’s binnen de overzeese koninkrijksdelen en de deels in Nederland levende bevolking, waarbij gelijke rechten voor HLBT’s niet onderhandelbaar zijn.

6.1 Situatie

Seksuele en genderdiversiteit in het onderwijs is een precair onderwerp. Meer dan de helft van de ouders vindt dat een leraar zijn homoseksualiteit moet verzwijgen en tweederde van de scholieren durft niet voor hun homoseksuele gevoelens uit te komen. Lesbische en homoseksuele tieners voelen zich twee- tot zesmaal onveilig op school dan de gemiddelde leerling, veertig procent van de homojongeren wordt gediscrimineerd vanwege de seksuele geaardheid en twaalf procent van de heterojongens zegt zelfs de vriendschap met hun beste vriend of vriendin op wanneer deze homoseksueel zou blijken te zijn.¹⁴⁾ Uit onderzoeken komt de laatste jaren steeds weer hetzelfde beeld naar voren: de school is voor LGBT docenten en leerlingen nog steeds geen plek waar je je veilig voelt om jezelf te zijn. Veel HLBT docenten en leerlingen kiezen er uit angst voor stigmatisering en discriminatie voor om binnen de schoolomgeving geen uiting te geven aan hun gevoelens of identiteit.

Duidelijke regels tegen homodiscriminatie of transfobie zijn er meestal niet op school, toch staat, volgens een recent onderzoek van de Nationale Jeugdraad (2006) 60 % van de leerlingen achter dit soort regels staat en ook 43 % van de islamitische jongeren is voor duidelijke regels, terwijl slechts 11 % ertegen is. Schoolleiders vinden het echter vaak voldoende als HLBT's niet openlijk en direct worden gediscrimineerd (hoewel dat begrip vaak rekbaar blijkt te zijn) en er in de schoolcarrière van de leerlingen één les aan seksuele diversiteit wordt besteed. Deze maatregelen zijn echter onvoldoende om de veiligheid(sbeleving) van HLBT docenten en leerlingen te vergroten.

Uit de diepte-interviews van het onderzoek 'Geweld tegen homoseksuelen' komt naar voren dat leerkrachten vaak te maken krijgen met pesterijen van leerlingen. Door de schoolleiding worden ze vaak niet gesteund wanneer zij te maken krijgen met agressieve leerlingen. Scholen vermijden het onderwerp homo-/biseksualiteit omdat zij bang zijn voor de reactie van leerlingen en hun ouders.

Zowel homo, lesbische, biseksuele en transgender als heteroseksuele docenten voelen zich een stuk prettiger op scholen met een 'diversiteitbeleid' (De Graaf et. al., 2003). De centrale aspecten van zulke 'goede' scholen zijn:

1. Onderlinge sociale steun door onderwijspersoneel
2. Een open houding van het personeel
3. Expliciete voorlichting over man/vrouw-rollen en seksuele diversiteit
4. Het hebben van een klachtenprocedure en –commissie
5. Het hebben van een vertrouwenspersoon
6. Duidelijke gedragsregels en een goede handhaving daarvan

In de afgelopen vier jaar heeft de regering een aantal projecten gefinancierd waarin scholen experimenteel werden ondersteund met de ontwikkeling van zulk diversiteitbeleid. In deze projecten bleek dat het erg moeilijk was om scholen te betrekken bij HLBT-emancipatiebeleid. Negentig procent van de scholen pakt het onderwerp homo-emancipatie niet op en slechts één van 21 onderzochte scholen in Amsterdam voert een actief beleid om homodiscriminatie tegen te gaan.¹⁵⁾ Veel schoolleiders zien, vaak onterecht, geen knelpunten en zijn niet bereid een inzet op dit punt te leveren. Elke expliciete vorm van aandacht wordt als bedreigend beschouwd. Het is cruciaal om uit te zoeken hoe de bereidheid tot meer inzet op dit gebied vergroot kan worden. In de praktijk blijkt een actieve regie van gemeenten veel uit te maken.

¹⁴⁾ www.tolerantescholen.net, 2001; *Expreszo/BNN*, 2003; *Soa Aids Nederland/Rutgers Nisso Groep* 2005, *Teleac*, 2006; *Stichting Outway*, 2006.

¹⁵⁾ *Zwakke schakels in homo-emancipatie; Verkenning naar de ketenkwaliteit van het beleid rond homoseksualiteit in het onderwijs*. Peter Dankmeijer, voor Kenniscentrum voor Lesbisch en Homo-emancipatiebeleid. Amsterdam, augustus 2005.

Deze regie bestaat dan uit:

1. een visie op HLBT-specifieke aspecten van veiligheid op scholen
2. een meerjarige programmering en financiering
3. interne en externe afstemming van ondersteunende initiatieven

Scholen hebben een zorgplicht voor docenten en leerlingen, maar expliciet HLBT-beleid is daarbij niet wettelijk verplicht. Dat blijkt uit een uitspraak van de Commissie Gelijke Behandeling uit begin 2006 (CGB, 2006-13). In een toelichting op deze uitspraak zegt de CGB dat in 'gevallen waar de zorgplicht in het geding komt' een 'dergelijk expliciet homobeleid wel wenselijk' is. In die uitspraak worden gesprekken hierover van de CGB met betrokken belangenbehartigers en betrokken ministeries toegezegd, maar die gesprekken hebben nog niet plaatsgevonden.

De aandacht voor seksuele diversiteit in het reguliere curriculum (schoolboeken) is in de afgelopen jaren aanzienlijk verbeterd. Toch besteedt nog maar zo'n vijftig procent van de relevante schoolboeken aandacht aan seksuele diversiteit. Waarschijnlijk is dit nog minder als gekeken wordt naar genderdiversiteit. Gelukkig gebeurt de voorlichting meestal wel op een zorgvuldige manier.

Een groot knelpunt is dat de meeste leerkrachten het te moeilijk vinden om les te geven over seksuele of genderdiversiteit. Op dit moment besteden lerarenopleidingen niet of nauwelijks aandacht aan het thema seksuele en genderdiversiteit. In de praktijk blijkt echter dat veel docenten problemen ondervinden met het bespreekbaar maken van dit onderwerp in de klas.

Door hun gebrek aan deskundigheid nodigt de helft van de docenten die aandacht besteden aan seksuele diversiteit lokale HLBT-voorlichters uit om de lessen over dit onderwerp in te vullen. Deze aanpak is waarschijnlijk effectief vanwege de persoonlijke aanpak van de voorlichters. Toch heeft externe voorlichting als nadelen dat het een 'apart' onderwerp blijft en een druppel op een gloeiende plaat is. De rol van deze voorlichting is belangrijk, omdat het vooralsnog een van de weinige vormen van ondersteuning is. Het blijkt echter dat de continuïteit, pr en deskundigheid van de lokale, volledig vrijwillige, organisaties nog beter kan. Een professionaliseringsslag is hierin nodig.

Steeds meer kinderen hebben HLBT ouders (en dan vooral lesbische/biseksuele moeders), en ook HLBT jongeren komen steeds jonger uit 'de kast'. Een behoorlijk aantal kinderen gedraagt zich niet genderconform – sommigen van deze groep blijken later transseksueel te zijn, maar het overgrote deel daarvan is homo, lesbisch of biseksueel. Al deze kinderen en jongeren lopen grote kans om gepest te worden op school en daarbuiten. Vooral gendernonconforme kinderen worden vaak gepest. Uit Engels onderzoek van Whittle, Turner en Al-Alami (2007) weten wij dat 44 % van de man-naar-vrouw transgenders en 64 % van de vrouw-naar-man transgenders op school zijn gepest.

Transgender leraren krijgen bijzonder vaak met discriminatie door de schoolleiding te maken als hun geslachtsidentiteit naar buiten komt. Ontslagen en non-actiestellingen om die reden zijn helaas aan de orde van de dag.

De maatschappelijke ondersteuning van HLBT jongeren buiten het onderwijs is op dit moment zwak georganiseerd. De ondersteuning door HLBT jongerengroepen wordt belemmerd door een gebrek aan continuïteit en professionaliteit. In het reguliere jongerenwerk is geen ruimte voor HLBT jongeren. Zelfs enige aandacht voor de bevordering van respectvol gedrag naar HLBT jongeren is al een knelpunt. Vooral de ontmoetingsmogelijkheden van HLBT jongeren onder de zestien zijn zeer beperkt – gedeeltelijk is dit een (onbedoeld) effect van de zedelijkheidswetgeving.

6.2 Kansen voor verbetering

6.2.1 Zichtbaarheid

Integratie van HLBT-emancipatie in het schoolbeleid kan alleen als HLBT-aspecten ook zichtbaar en expliciet zijn; anders komt de 'integratie' of '*mainstreaming*' van non-discriminatiegronden neer op het negeren van een taboe op HLBT-onderwerpen.

De zichtbaarheid van seksuele en genderdiversiteit in de schoolomgeving moet worden verbeterd.

Op dit moment is seksuele diversiteit op school vaak alleen zichtbaar in een negatieve context; bijvoorbeeld als gangbaar scheldwoord in de klas. Het verdient de hoogste prioriteit om het woord 'homo' als scheldwoord in Nederland uit te bannen. Hier zijn concrete gedragsregels voor nodig en training van docenten om de regels te handhaven.

Daarnaast is positieve aandacht voor seksuele en genderdiversiteit via het curriculum van alle scholen nodig. De stereotype beeldvorming van HLBT's kan worden genuanceerd in lesmateriaal en beelden van seksuele en genderdiversiteit kunnen meer vanzelfsprekend naar voren worden gebracht. Onfunctionele heteronormativiteit of genderstereotypering in lesmateriaal moet worden vermeden. Het strekt tot de aanbeveling om net als de ontwikkelingen rond de bestrijding van roken en hiv/soa, voor seksuele/genderdiversiteit, -discriminatie, -omgangsvormen en -burgerschap een lessenspakket voor het voortgezet onderwijs (vooral voor het vmbo) te ontwikkelen, dat op effect wordt onderzocht en waarvan de invoering goed wordt begeleid. De Tweede Kamer heeft de regering in de motie-De Vries c.s. (29 614, 5) gevraagd om een plan van aanpak om kennis en begrip van onze grondrechten te verbreiden en levend te houden. Ook in dat kader dient aandacht te worden besteed aan (het verbod op discriminatie van) HLBT's.

Daarnaast is het nodig dat seksuele en genderdiversiteit nog meer vanzelfsprekend terugkomt bij de casuïstiek in alle vakken, waaronder seksuele vorming, zodat de indruk vermeden wordt dat seksueel diverse burgers niet bestaan. Daartoe kan de regering stimuleren dat voor alle vakken en opleidingen passende voorbeelden van vanzelfsprekende integratie worden ontwikkeld. Dit kan het best in samenwerking met de uitgevers van reguliere lesmethoden.

In het primair onderwijs kan hiervoor een basis worden gelegd door de aandacht voor omgangsvormen van en diversiteit in gezin- en relatievormen te vergroten. Ook genderstereotiepen moeten op deze leeftijd al aan de orde worden gesteld. Hiervoor bestaat al een met overheidssubsidie ontwikkeld lessenspakket ('Leefvormen'). De implementatie daarvan zou kunnen worden gestimuleerd. Ook de voorlichtingslessen van het humanistisch vormingsonderwijs zijn een goede ingang om aandacht voor deze thema's te agenderen en om basisschoolleerkrachten het goede voorbeeld te geven.

Dat scholen nu vaak nauwelijks of geen aandacht besteden aan de bestrijding van HLBT-vijandigheid zal niet altijd te maken hebben met onwil. Soms zal men eenvoudigweg de capaciteiten ontberen om dit onderwerp op een goede manier in het curriculum op te nemen. Toch zijn er ook scholen die eenvoudigweg niet willen. Positieve aandacht voor HLBT's op school is voor HLBT-leerlingen en docenten echter essentieel.

Daarom dienen scholen verplicht te worden om *specifiek* aandacht aan dit onderwerp te besteden. Dat ondersteunt welwillende scholen en helpt onwillige scholen over de streep. De Tweede Kamer heeft in de motie-Timmer c.s. (27 017, 16) om zo'n verplichting gevraagd. Deze motie dient zo spoedig mogelijk te worden uitgevoerd.

Voorlichting door lokale HLBT-belangenorganisaties draagt enerzijds bij aan een betere beeldvorming van HLBT's op school, anderzijds bevordert het de dialoog van scholen met de belangenorganisaties. Zo ontstaat

beter inzicht in elkaars problematiek. In het kader van een systematische aanpak van de schoolomgeving verdient het aanbeveling om zogenaamde peer-is het aan te bevelen om voorlichting door mede-scholieren (*peers*) nog nadrukkelijker in te zetten om bij te dragen aan concrete verbeteringen in de schoolcultuur. *Peer* voorlichting verdient ondersteuning in de vorm van deskundigheidsbevordering van de voorlichters, professionalisering van de gebruikte voorlichtingmethoden in de genoemde richting en verbetering van de schoolbenadering.

Aanvullend zou bekeken kunnen worden of de inzet van heteroseksuele en allochtone voorlichters mogelijk is, bijvoorbeeld via *peer*trainingen en eigen projecten door jongeren.

Het is essentieel dat docentenopleidingen toekomstige docenten voldoende methoden en technieken aanreiken om op professionele wijze het gesprek met hun leerlingen over HLBT-onderwerpen aan te gaan. Het dagelijks omgaan met culturele, gender en seksuele verschillen is in alle opzichten een van de meest uitdagende aspecten van het vak van docent. Dit moet ook terugkomen in de opleidingen.

Sinds enige jaren ziet de Onderwijsinspectie er verscherpt op toe dat scholen homodiscriminatie aanpakken. Het is van belang dat dit de komende jaren wordt voortgezet. Daarbij moet in de toekomst een betere uitwerking van de bijsturingmogelijkheden van de Onderwijsinspectie komen – nu is te vaak nog onduidelijk welke instrumenten hiervoor kunnen worden ingezet.

6.2.2 Onderzoek

Onderzoek dat per school aangeeft hoe de situatie voor HLBT-leerlingen en docenten is, is van groot belang. Het laatste landelijke onderzoek naar de situatie van seksueel diverse scholieren is alweer 13 jaar oud (Kersten en Sandfort, 1994). Het verdient aanbeveling om dit te herhalen en te beoordelen of de situatie is verbeterd of verslechterd. Daarbij dient ook expliciet aandacht besteed te worden aan scholieren die afwijken van de heersende geslachtsnormen.

Daarnaast zijn lokale jeugdmonitoren van belang, omdat via deze onderzoeken cijfers op regionaal en schoolniveau kunnen worden gegenereerd. Cijfers over de eigen school kunnen veel gewicht in de schaal leggen om een school duidelijk te maken dat er knelpunten zijn, die (vanwege het taboe) niet in de incidentregistraties zichtbaar worden. Er is een ontwikkeling dat jeugdmonitoren op elkaar worden afgestemd en landelijk gecoördineerd. Het Rijk zou daarin het initiatief kunnen nemen om standaardvragen over seksuele en genderdiversiteit op te nemen.

Schoolbesturen geven aan dat zij onvoldoende signalen krijgen dat er knelpunten zijn rondom de HLBT-emanipatie op scholen. Vaak wordt het gebrek aan signalen genoemd als reden om geen aandacht te geven aan HLBT-emanipatie. Toch blijken er in de dagelijkse onderwijspraktijk wel degelijk knelpunten aan te wijzen, maar die zien schoolleiders niet door het taboe om over het thema te praten. Er is dus sprake van een vicieuze cirkel. De HLBT-beweging wil stellen dat een meerderheid van de schoolleidingen niet in staat is om de knelpunten te (h)erkennen en in de gevallen dat zij dat wel doen, niet weten hoe zij een aanpak kunnen ontwikkelen. Een onderzoek naar de deskundigheid en bereidwilligheid van schoolleiders op dit punt kan aanknopingspunten bieden om de vicieuze cirkel te doorbreken.

6.2.3 Veiligheid

De veiligheid van HLBT leerlingen én leraren moet meer aandacht krijgen van schoolleidingen. Het feit dat 'homo' een van de meest gebruikte scheldwoorden op Nederlandse scholen is, creëert onveilige situaties voor HLBT leerlingen én leraren. De vrijblijvendheid waarmee scholen nu nog vaak de veiligheid van HLBT leerlingen en leraren kunnen negeren, leidt te vaak tot situaties waarin ook onveilige situaties voor leerlingen en leraren niet worden aangepakt door de schoolleiding.

6.2.4 Lokaal beleid

Om schoolleiders te stimuleren toch beleid op deze knelpunten te ontwikkelen, kan op twee sporen worden ingezet.

Eerzijds kunnen gemeenten, provincies of grote schoolbesturen projecten opzetten die scholen stimuleren en ondersteunen op dit punt. Vaak hebben middelgrote en kleinere gemeenten daarvoor onvoldoende financiële ruimte. Voor die gevallen kan het Rijk een stimuleringsfonds instellen, dat cofinanciering biedt als de gemeente zelf bereid blijkt om een bijdrage te leveren. Waar gemeenten niet bereid zijn deze regietaak op zich te nemen, zouden scholen ook een beroep voor financiering van begeleiding moeten kunnen doen op dit fonds. De aanvraagprocedure daarvoor moet zo worden ingericht dat zij zo weinig mogelijk bureaucratische rompslomp met zich meebrengt.

Anderzijds kunnen lokale initiatieven van *frontliners* (individuen die eigenhandig het initiatief nemen om lokaal misstanden op te lossen) worden ondersteund. Veranderingen in scholen komen uitsluitend tot stand door een actieve rol van lokale *frontliners*, waarbij het doorgaan gaat om samenwerking tussen zowel HLBT docenten en -belangenbehartigers als (niet HLBT) bondgenoten in en om de scholen. Zulke initiatieven moeten krachtig worden ondersteund. Vanwege de noodzakelijke inbedding hebben samenwerkingsverbanden tussen HLBT- en reguliere organisaties de voorkeur, maar het belangrijkste is dat enthousiasme gecombineerd met een professioneel meerjarenplan wordt ondersteund.

De regering kan de VNG, G31 en onderwijskoepels, middels heldere prestatieafspraken, op een sterkere invulling van hun regierol op het gebied van HLBT's in het onderwijs aanspreken. Momenteel weigert de VNG echter nog elk gesprek met de homobeweging.

6.2.5 HLBT jongerengroepen en jongerenwerk

HLBT-jongerengroepen hebben professionele ondersteuning nodig. Daarnaast moet meer landelijke zichtbaarheid van HLBT jongeren en het ondersteuningsaanbod komen en dient de opvang van tieners met HLBT gevoelens te verbeteren. Daarbij moet de uitwisseling tussen HLBT-groepen onderling op nationaal en internationaal niveau professionaliseren.

De knelpunten, behoeften en identiteitsvorming van HLBT jongeren moet verder onderzocht worden om hen optimaal te kunnen ondersteunen. Voorlichting over gezondheid en seksualiteit moet beter aansluiten bij hun behoeftes en ook minderjarigen (en dan vooral 16-minners) moeten voldoende en passend geboden worden. Er is behoefte aan meer en betere informatie voor jongeren via kanalen die aansluiten bij de doelgroep. Ook een *summer school* en meer internationale uitwisseling helpt bij de versterking van de onderlinge banden. In diverse gemeenten zijn beginnende initiatieven om in het reguliere jongerenwerk meer aandacht voor seksuele en gender diversiteit te creëren. Dat begint bij de dialoog en deskundigheidsbevordering van (veelal allochtone) jongerenwerkers. Zulke initiatieven verdienen steun van de regering.

6.2.6 Zichtbaarheid bij jongerenactiviteiten

Ook in buitenschoolse activiteiten moeten jongeren in contact komen met seksuele en genderdiversiteit. Daarom moeten HLBT's bijvoorbeeld bij jongerenfestivals duidelijk zichtbaar aanwezig zijn. Maar ook in de sportclub, bij de padvindsters of op de muziekschool moeten HLBT's vanzelfsprekend en zichtbaar aanwezig zijn en moet het onderwerp seksuele en genderdiversiteit bespreekbaar zijn.

6.3 Beleidsadviezen

- Ban het scheldwoord 'homo' in Nederland volledig uit door concrete gedragsregels en training van docenten om de regels te handhaven.
- Besteed in het curriculum van alle scholen op positieve wijze aandacht aan homo- en biseksualiteit en aan

transgender gevoelens. Verplicht scholen om op positieve wijze specifiek aandacht te besteden aan HLBT's, overeenkomstig met de motie-Timmer c.s. (27 017, 16).

- De onderwijsinspectie dient haar verscherpte toezicht op het bestrijden van HLBT-discriminatie voort te zetten.
- Laat een lessenpakket over seksuele/genderdiversiteit, omgangsvormen en burgerschap voor het voortgezet onderwijs (vooral voor het vmbo) ontwikkelen dat op effect wordt onderzocht en waarvan de invoering goed wordt begeleid.
- Stimuleer de implementatie van 'Leefvormen' in het primair onderwijs en sluit aan op de voorlichtingslessen van het humanistisch vormingsonderwijs.
- Externe voorlichting over seksuele en genderdiversiteit via vrijwilligers moet worden geprofessionaliseerd door deskundigheidsbevordering van de voorlichters, verdere ontwikkeling van de voorlichtingmethoden, door de schoolbenadering te verbeteren en zodoende meer continuïteit te geven.
- Er moeten proefprojecten komen, met als doel uit te zoeken of de inzet van heteroseksuele en allochtone voorlichters mogelijk is, bijvoorbeeld via *peer*trainingen en eigen projecten door jongeren.
- Opleidingen voor onderwijspersoneel moeten in hun aanbod opnemen hoe toekomstige docenten op professionele wijze het gesprek met hun leerlingen over seksuele en genderdiversiteit aan kunnen gaan en hoe zij intolerantie kunnen stoppen.
- Laat het scholierenonderzoek van Kersten en Sandfort (1997) herhalen en beoordeel of de situatie is verbeterd of verslechterd. Daarbij dient ook aandacht te worden geschonken aan gender diversiteit.
- Stimuleer het standaard (liefst landelijk) opnemen in jeugdmonitoren van vragen over HLBT.
- Het ministerie van OCW moet een onderzoek initiëren naar de deskundigheid en bereidwilligheid van schoolleiders om knelpunten te (h)erkennen en een veilige en stimulerende leer- en werkomgeving aan HLBT studenten en personeel te bieden. Aan zo'n veilige omgeving kan zowel een wettelijke verplichting (voor scholen die 'niet willen') als meer ondersteuning (voor scholen die wel willen maar onvoldoende capaciteit in huis hebben) bijdragen.
- Het ministerie van OCW moet gesprekken over de zorgplicht van scholen, met daarmee het opnemen van expliciet HLBT-beleid, gaan voeren met het onderwijsveld en HLBT-belangenbehartigers.
- Subsidieer eens per jaar een nationaal project dat de (media-)aandacht en het publieke bewustzijn richt op onderwijs en HLBT's.
- Het Rijk moet een fonds instellen, dat cofinanciering biedt aan gemeenten, provincies en grote schoolbesturen die bereid blijken een stimuleringsproject op te zetten. Ook scholen zouden onder voorwaarden een beroep op dit fonds moeten kunnen doen.
- Het Rijk moet lokale initiatieven van *frontliners* ondersteunen.
- Zelforganisaties van HLBT-jongeren moeten meer ondersteuning krijgen, zowel lokaal, nationaal als internationaal.
- In het jongerenwerk moet meer aandacht besteed worden aan HLBT-vriendelijkheid en anti-discriminatie.

6.4 Samenvattende opdracht voor het kabinet

- Zorg ervoor dat het scheldwoord 'homo' wordt uitgebannen op scholen in Nederland, net als andere vormen van discriminatie van HLBT scholieren en docenten. In algemene zin zorg voor een homovriendelijk klimaat voor leerling en docent en betrek daarbij ook de ouders.
- Zorg ervoor dat seksuele en genderdiversiteit op alle scholen en in alle leeftijdscategorieën op adequate wijze behandeld wordt - van doveninstituten tot het vmbo, van basisonderwijs tot aan de universiteit.
- Zorg voor betere opleiding en bijscholing van docenten en voorlichters, zodat seksuele en genderdiversiteit door professionals aan de orde gesteld kan worden.
- Zorg voor meer, beter, consistent en consequent onderzoek.
- Zorg voor ondersteuning van HLBT-jongerenorganisaties om landelijk dekkend adequate opvang van HLBT-jongeren en begeleiding bij coming-out en andere hulpvragen vorm te geven.
- Zorg voor HLBT-zichtbaarheid binnen de algehele jongerencultuur zoals jongerenmedia, festivals, buitenschoolse activiteiten, et cetera.

Homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders werken net als iedereen. Met de aantrekkende economie is ook het diversiteitsbeleid terug van weggeweest. Zogenaamde minderheidsgroeperingen op de werkvloer worden weer als belangrijke (potentiële) werknemers gezien. Bij een aantal grote ondernemingen, binnen de politie, de brandweer en de krijgsmacht zijn HLBT-netwerken ontstaan die aandacht vragen voor de voor hen specifieke problemen en die bovendien HLBT's meer zichtbaar willen maken.

Er zijn nogal wat problemen op de werkvloer. Uit weliswaar niet recent, maar waarschijnlijk helaas nog steeds relevant onderzoek waarin homo- en heteroseksuele werknemers worden vergeleken, blijkt dat homoseksuele werknemers significant verschillen van heteroseksuele collega's in een aantal aspecten van werkbeleving, en dat dit gevolgen heeft voor werksatisfactie, werkbelasting en gezondheid (Bos en Sandfort, 1998). Het ziekteverzuim onder HLBT werknemers blijkt hoger te zijn dan onder heteroseksuele werknemers. De vraag is of dit ook voor *burn-out* geldt. Ook lijkt het erop dat er bij de non-profitsector en de overheid, bij middelgrote en grote bedrijven en instellingen een actiever anti-discriminatiebeleid wordt uitgedragen dan bij kleine bedrijven en instellingen. Toch vindt bijna de helft van de bedrijven dat je als leidinggevende alert moet zijn op mogelijke conflicten als een openlijk homoseksuele medewerker in dienst is (Hermanussen en Serail, 2005).

In de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA) van TNO is in 2006 voor het eerst ook naar ervaren discriminatie op grond van seksuele gerichtheid/voorkeur gevraagd. 10 % van de ruim 22.000 respondenten gaf aan dat dit regelmatig of soms gebeurde; bij mannen iets vaker dan bij vrouwen; bij jongeren iets vaker dan bij ouderen. Als ongunstige sectoren staken vooral het openbaar bestuur (13,8 %), vervoer- en communicatie (13,2 %) en de horeca (12,7 %) er bovenuit. Dat dit niet alleen een probleem van chauffeurs en kantoor-medewerkers is, zien wij aan het feit dat er in de top van het Nederlandse bedrijfsleven geen enkele openlijke homo, laat staan lesbische vrouw, te vinden is.

Naast een verandering in onze samenleving blijkt een mentaliteitsverandering ten opzichte van homo-/biseksualiteit en transgenders op de werkvloer ook noodzakelijk. Vooral belangrijk hierin is de mogelijkheid voor HLBT's om zichzelf te zijn. HLBT's die open zijn over hun gerichtheid binnen hun bedrijf voelen zich minder geïsoleerd, zijn loyaler naar collega's en de organisatie, en zijn meer tevreden over hun werk. Dit blijkt uit recent onderzoek van de Universiteit Leiden. Het recente onderzoek 'Gewoon Doen' van het Sociaal Cultureel Planbureau onderkent dit eveneens. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat HLBT's binnen bedrijven ook nog steeds last hebben van vormen van subtiele discriminatie en uitsluiting.

Transgenders hebben met specifieke problemen op de arbeidsmarkt te maken. Dát er grote problemen zijn is bekend uit verhalen uit het veld: mensen die ontslagen worden zodra zij op het werk openlijk over hun transgender gevoelens of transitieproces vertellen, maar ook pesterijen en het niet gunnen van ziektedagen voor noodzakelijke operaties zijn helaas aan de orde van de dag. Hoe groot het probleem precies is weten wij helaas nog niet; het onderzoek dat naar een deel van deze problematiek gaande is, is nog niet afgerond (naar verwachting zal dat pas in het late najaar van 2007 zijn). Uit Engeland (Whittle, 2007) weten wij dat ongeveer een kwart van de transgenders daar zich genoodzaakt voelde om een nieuwe baan te zoeken door hun transgender identiteit. Vooral gedurende de transitiefase en voor mensen die duidelijk herkenbaar een afwijkende geslachtsuitdrukking hebben (in vaktermen: 'niet passabel zijn') blijkt het lastig om werk te vinden en werk te houden. Operaties die de passabiliteit verhogen worden meestal niet door de basisverzekering gedekt.

Lesbische en biseksuele vrouwen hebben te maken met een glazen én een roze plafond. Gevolg is dat er geen enkele openlijk lesbische of biseksuele vrouw in de top van het Nederlandse bedrijfsleven te vinden is.

Er blijkt een verschil te bestaan tussen cliëntgebonden beroepen (onderwijs, politie, dienstverlening, zorg en welzijn) en de beroepen die zich meer in de *back offices* afspelen. Vanuit de eerste groep beroepen komen signalen binnen dat de tolerantie aan het afnemen is, dat zij vaker op discriminatie en agressie bij leerlingen/

cliënten stuiten, dat het management dat niet als beleidsprobleem maar als probleem van het individu zelf beschouwt en dat zij weinig solidariteit van collega's krijgen.

7.1 Wetgeving

In de nieuwe Arbowetgeving wordt onder het kopje 'psychosociale arbeidsbelasting' wel pesten en seksuele intimidatie benoemd maar discriminatie valt hier niet onder. Er wordt gesteld dat er maatregelen dienen te worden getroffen om 'psychosociale arbeidsbelasting te voorkomen of indien dat mogelijk is te beperken'. De definitie van psychosociale arbeidsbelasting moet worden uitgewerkt en verbreed opdat discriminatie op grond van seksuele gerichtheid en/of geslachtsidentiteit op de werkvloer hieronder valt.

De Arbowetgeving en de rol die Arbodiensten spelen bij arbeidsconflicten zijn tegenstrijdig. Cliënt is immers het bedrijf en niet de werknemer. Op dit moment is discriminatie van HLBT-werknemers geen onderdeel van het Arbobeleid. Het niveau van specifieke kennis bij Arbodiensten op het gebied van HLBT is niet adequaat. Daarom bevelen wij aan om bij de opleidingen voor arbodienstmedewerkers modules op te nemen waarbij discriminatie en sociale uitsluiting van HLBT werknemers aan de orde komt.

De aangiftebereidheid onder HLBT's moet vergroot worden. Maar een klein gedeelte van de HLBT's maken melding van wat hen is overkomen op de arbeidsmarkt. Een campagne om de aangiftebereidheid te verhogen is daarom noodzakelijk. Daarnaast zijn de mogelijkheden voor slachtoffers om succesvol tegen discriminatie op te treden nog te beperkt en/of gebrekkig.

HLBT's die in ontslagprocedures terechtkomen door discriminatie en naar het kantongerecht gaan, hebben door de geringe sancties die bedrijven worden opgelegd maar weinig invloed op het bedrijfsbeleid. Procedures via de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) zijn niet-bindend van aard, en civiel- en strafrechtelijke procedures slagen lang niet altijd, soms niet eens als een zaak bij de CGB eerder gewonnen werd. Daarnaast blijkt dat procedures bij de CGB door HLBT werknemers vaak verloren worden wegens gebrek aan bewijs. De CGB ervaart dit als een probleem.

De Europese wetgeving is op het punt van discriminatie op het werk duidelijk en specifiek. De implementatie in de Nederlandse wetgeving is echter wat betreft seksuele oriëntatie erg vaag gelaten en loopt achter bij de Europese wetgeving, voor zover het daar niet mee in strijd is. Dat geldt met name voor de uitzonderingsbepalingen in de Algemene Wet Gelijke Behandeling (artikel 3). Een sterkere positie voor seksuele gerichtheid in de wetgeving kan worden verkregen door wijzigingen van artikel 1 van de Grondwet, of door het aannemen van specifieke wetten, analoog de wetten tegen (arbeidsmarkt)discriminatie op grond van leeftijd of handicap.

Transgenders vallen in principe (door meerdere uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en het Europese Hof van Justitie) onder de regelingen met betrekking tot discriminatie op grond van geslacht, maar in de uitvoering komt dat helaas lang niet altijd terug. Advocaten en rechters zijn vaak onbekend met deze Europese uitspraken en zouden hierover beter bijgeschoold moeten worden, zodat transgenders ook gebruik kunnen maken van hun nu vaak helaas nog theoretische rechten. Zij hebben onvoldoende inzicht in de problematiek waar transgenders mee worden geconfronteerd. Overheid en bedrijven zouden een wettelijke inspanningsverplichting voor het bieden van een discriminatievrije werkplek moeten hebben, analoog de Engelse *Gender Equality Duty*.

De bescherming van slachtoffers van discriminatie schiet vaak tekort. Uit onderzoek van Bochhah (2006) komt naar voren dat de bescherming van slachtoffers van discriminatie (in dit geval op grond van ras/etniciteit/nationaliteit of godsdienst) zo ernstig tekort schiet dat bijna alle onderzochte slachtoffers een andere baan moesten zoeken. Het is aannemelijk dat dit ook geldt voor HLBT slachtoffers van discriminatie. Succesvol klagende slachtoffers van discriminatie komen er helaas maar al te vaak achter dat zij een Pyrrhuszege hebben

gewonnen; ook al worden zij door de CGB of de rechter in het gelijk gesteld, de arbeidsverhoudingen door de rechtzaak dusdanig verstoord dat zij alsnog een andere baan moeten zoeken. Hoe dan ook zijn zij hierdoor vaak hun oude baan kwijt. Hierdoor wordt het voor slachtoffers van discriminatie heel erg onaantrekkelijk gemaakt om een zaak aan te spannen. De bescherming van slachtoffers van discriminatie moet daarom hoog op de beleidsagenda van de regering komen te staan.

Transseksuelen die voor de wet in hun 'nieuwe' geslacht leven, kampen vaak met onderwijsinstellingen die geen nieuwe diploma's willen uitgeven. Het gevolg is dat transseksuelen bij iedere sollicitatie gedwongen kunnen worden om hun transseksuele achtergrond te onthullen.

- Neem discriminatie op als 'psychosociale arbeidsbelasting' in de Arboret en de uitvoering daarvan.
- Zorg voor een betere overgang van uitspraken van de CGB naar rechtszaken.
- Neem seksuele oriëntatie op in artikel 1 van de Grondwet of maak specifieke wetten die HLBT's beter beschermen tegen discriminatie.
- Zorg voor betere (bij-)scholing van advocaten, rechters en politie op het gebied van antidiscriminatie wetgeving.
- Verbeter de bescherming van slachtoffers van discriminatie en stel aanpassingen in het (bedrijfs-)beleid verplicht na een veroordeling.
- Verplicht onderwijsinstellingen en werkgevers om certificaten en getuigschriften om te zetten op de nieuwe naam bij een naams- en/of geslachtswijziging.
- Neem in CAO's duidelijke afspraken over het non-discriminatie- en het diversiteitsbeleid op. Daarbij moet seksuele gerichtheid en geslachtsidentiteit duidelijk genoemd worden.

7.2 Veiligheid

De veiligheid van HLBT werknemers en werkgevers moet het uitgangspunt zijn voor het beleid van de overheid. Daaronder vallen zowel fysieke veiligheid als pesten en uitsluiting. Werkgevers zijn verplicht om hun werknemers een discriminatievrije werkplek aan te bieden. Deze verplichting moet veel beter ingevuld worden en een actieve inspanningsverplichting behelzen. Het ontbreken van solidariteit onder HLBT medewerkers onderling is dan vaak een bijkomend probleem. Maar aan preventie van discriminatie wordt nog veel te weinig gedaan. Bedrijven hebben maar mondjesmaat een actief anti-discriminatie beleid dat zij ook intern en extern uitdragen. De overheid heeft hierin ook een voorlichtende taak richting werkgevers en collega-werknemers.

Het hogere en het middelmanagement hebben een belangrijke rol bij het bestrijden van discriminatie op de werkplek en de preventie daarvan. HLBT's die in problemen komen op het werk spreken vaak van een gebrek aan sociale steun van hun collega's.

Vertrouwenspersonen moeten een duidelijkere taak krijgen in het tegengaan van discriminatie. Zij moeten daarom ook bijgeschoold worden.

- Bedrijven en instellingen worden verplicht hun personeelsfunctionarissen en vertrouwenspersonen bij te scholen op het voorkomen van discriminatie; met specifieke aandacht voor HLBT-discriminatie en het voorkomen van 'victimization'.
- Werkgevers worden aangesproken op rol van de managers bij het bestrijden en voorkomen van discriminatie.
- In managementopleidingen wordt antidiscriminatie en diversiteit als module toegevoegd.
- Van werkgevers wordt een actievere rol verwacht in het bieden van een discriminatievrije werkplek. Hieraan moet de overheid een inspanningsverplichting koppelen.

7.3 Onderzoek

Er moet nader onderzoek worden verricht op de cijfers van de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA), zodanig dat er kruisverbanden gelegd kunnen worden tussen HLBT werknemers en hun werksatisfactie.

De constatering dat binnen het openbaar bestuur relatief vaak discriminatie op grond van seksuele voorkeur, maar ook van sekse wordt gemeld, verdient nadere bestudering en specifieke maatregelen.

De CGB moet meer middelen krijgen om eigen onderzoek te doen naar het feitelijk voorkomen van discriminatie op de werkplek. Daarbij moet specifieke aandacht besteed worden aan de positie van HLBT's op de arbeidsmarkt.

De RIE (Risico Inventarisatie en Evaluatie) kan als instrument worden ingezet om meer inzicht te krijgen in de wijze waarop in verschillende werksituaties door homo's en lesbiennes, biseksuelen en transgenders een onvriendelijk werkklimaat wordt ervaren. Aan de RIE zou de verplichting van de werkgever moeten worden gekoppeld om ongewenste omgangsvormen ten aanzien van homoseksuele, lesbische, biseksuele en transgender werknemers te voorkómen en te bestrijden. Hierdoor zou per branche kunnen worden bekeken hoe groot het probleem is, waar het zich voordoet en welke vormen van discriminatie op de werkvloer vóórkomen. Bij het opstellen van de RIE moet een voorziening worden getroffen zodat sociaal wenselijke antwoorden worden vermeden.

Een deel van de kennis die op het onderwerp 'HLBT-discriminatie en werk' is opgebouwd, is projectmatig verkregen, en dreigt na enkele jaren te verdwijnen. Aanbevolen wordt om in overleg met de sociale partners en expertisecentra te bezien op welke manier een kennisinfrastructuur over dit onderwerp kan worden opgebouwd die een duurzamer karakter heeft (kenniscentrum).

- De uitkomsten van de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA) moeten diepgaander geanalyseerd worden.
- De CGB moet meer middelen krijgen om eigen onderzoek naar discriminatie van HLBT's uit te kunnen voeren.
- Het risico op HLBT-discriminatie moet worden opgenomen en gemeten in de RIE.
- Stel een kenniscentrum in voor HLBT-discriminatie en –diversiteit op de werkvloer.

7.4 Diversiteitsbeleid

De overheid dient als werkgever zelf het goede voorbeeld te geven en zelf een breed diversiteitsbeleid te voeren. Op dit moment heeft maar 30 % van de Nederlandse gemeenten een anti-discriminatiebeleid in werking of in voorbereiding (Amnesty International, 2007). Ook de Rijksoverheid schiet nog ernstig tekort wat betreft een breed anti-discriminatie- en diversiteitsbeleid.

De ervaringen uit België, waar de overheid onder leiding van minister Dupont van Gelijke Kansen-beleid Ronde Tafel-conferenties met de sociale partners over diversiteitsbeleid, inclusief HLBT-beleid, gevoerd heeft en het Label Gelijke Diversiteit ingesteld heeft om bedrijven met een goed diversiteitsbeleid te onderscheiden, verdient navolging in Nederland. Onderzocht moet worden of de Belgische 'Homobarometer' waar minister Dupont nu mee werkt overgedragen kan worden naar Nederland. Ook de Duitse 'Diversiteitscharter', recent gelanceerd door bondskanselier Merkel, moet op overdraagbaarheid worden onderzocht.

Multinationals zouden gestimuleerd moeten worden hun diversiteitdenken (inclusief seksuele diversiteit) te verbreiden. Het 'Diversity Champions'-programma van de Engelse HLB-belangenorganisatie Stonewall verdient hierbij navolging. In dit programma wordt het bedrijfsleven (en de overheid) gestimuleerd om HLBT-vriendelijk te werken door richtlijnen van Stonewall te implementeren in hun bedrijf. Hoewel veel organisaties tegenwoordig serieus aan de gang zijn met diversiteitsbeleid, lijkt dit beleid vooral gericht op het aannemen van vrouwen en allochtonen. Het toenemen van het aantal allochtonen binnen een organisatie leidt niet per definitie tot een meer tolerante sfeer ten aanzien van HLBT's op de werkvloer. Hieraan moet dus aandacht worden

geschonken, zodat het vermeerde contact tussen HLBT's en allochtonen gebruikt kan worden om wederzijds begrip te kweken. Binnen de Nederlandse vakbeweging is HLBT-beleid aanwezig, vooral bij de vakbonden in de overheids- en onderwijssector. Toch heeft dit er nog niet toe geleid dat op hoog niveau afspraken tussen de sociale partners over het tegengaan van HLBT-discriminatie zijn gekomen. Daarnaast moeten de ondernemingsraden hierin een actievere rol innemen.

Het MKB is duidelijk een witte plek in het diversiteitsbeleid. Het is aan te bevelen dat de overheid stimuleert om de ervaringen van de grotere bedrijven en de vakbonden te gebruiken om het ontwikkelen van diversiteitsbeleid (inclusief seksuele en genderdiversiteit) bij het MKB te stimuleren. Daarbij moet worden bedacht dat er bij het MKB een aanzienlijke weerstand bestaat tegen 'nóg meer administratieve handelingen': het dient vooral met positieve stimulansen te worden overtuigd van de noodzaak van enig beleid op dit punt. Ook in opleidingen voor p&o-functionarissen moet meer aandacht worden geschonken aan de voordelen van een HLBT-inclusief diversiteitsbeleid.

- De overheid moet als werkgever zelf het goede voorbeeld geven en HLBT-diversiteit opnemen in haar eigen programma's.
- De overheid stimuleert het bedrijfsleven om HLBT-vriendelijk diversiteitsbeleid te voeren.
- De overheid organiseert rondetafelgesprekken met de sociale partners om afspraken over de invoering van diversiteitprogramma's – inclusief HLBT-diversiteit – te maken.
- De overheid initieert een *fact finding*-onderzoek naar het beleid op dit terrein in het buitenland, waarbij vooral naar het gevoerde beleid en de daarvoor ontwikkelde wetgeving in België, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland gekeken dient te worden. De resultaten van dit onderzoek worden gepresenteerd aan de sociale partners.
- De overheid moet actiever een 'breed' diversiteitsbeleid promoten – dus niet alleen gericht op vrouwen en etnische minderheden, maar ook op HLBT's, gehandicapten, leeftijd etc.

7.5 Zichtbaarheid

De zichtbaarheid van HLBT werknemers verschilt van organisatie tot organisatie en van sector tot sector. De onzichtbaarheid van HLBT's binnen een organisatie leidt vrijwel altijd tot de constatering dat 'er geen probleem is' of dat 'het hier niet speelt'. Het zichtbaar maken van HLBT werknemers, bijvoorbeeld in de vorm van rolmodellen of het met elkaar in contact brengen van HLBT werknemers van verschillende organisaties, heeft hier een positief effect en moet gestimuleerd worden. Maar ook HLBT managers moeten beter met elkaar in contact worden gebracht, zodat de mogelijkheden die zij hebben beter benut kunnen worden.

Sommige grotere bedrijven, en dan vooral de 'multinationals', hebben daarom 'Roze Netwerken'. Deze ontstaan niet zonder instemming van de bedrijfs-/organisatieleiding maar zijn altijd het initiatief van een of meer HLBT werknemers. Het ontbreken van deze netwerken bij bijvoorbeeld de overheid, non-profitorganisaties, in het midden- en kleinbedrijf (MKB) of andere grotere bedrijven is mogelijk een indicatie van een intolerant of onveilig klimaat binnen deze organisaties. Het voordeel van dit soort netwerken moet daarom vooral bij de laatste groep in een bewustwordingscampagne naar voren worden gebracht.

Daar waar bedrijven diversiteitbeleid hebben, blijft dit vaak op management- en bestuursniveau hangen. Er is geen koppeling tussen de diversiteitgedachte op dit niveau en de effectieve implementatie hiervan op lagere niveaus. Verspreiding van *good practices* rond implementatie van dit diversiteitbeleid kan helpen ook op lagere niveaus binnen de organisatie een effectief beleid te hanteren. Daar waar de overheid op dit moment diversiteitbeleid promoot moet zij in de toekomst veel duidelijker ook de belangen en behoeftes van HLBT werknemers meenemen.

HLBT's zijn op de werkvloer vrij onzichtbaar. Er is binnen bedrijven daardoor weinig inzicht in de problematiek van deze groep. Aanspreekpunten binnen bedrijven ontbreken of zijn op een dusdanig niveau dat van beleidsbeïnvloeding geen sprake kan zijn of er mogelijk een tegenstrijdigheid uitgaat van de functie omdat er

geen sprake is van onafhankelijkheid. De bestaande vertrouwenspersonen moeten meer kennis krijgen en hun positie moet worden versterkt. Het ontbreken van druk vanuit de markt is voor veel commerciële ondernemingen reden om slechts oppervlakkig met diversiteit op de werkvloer aan de gang te gaan. Publiek bewustzijn en vergelijkend inzicht over de mate waarin bedrijven diversiteitsbeleid serieus nemen, zou mogelijk kunnen leiden tot wenselijke druk vanuit de markt. Aan de ene kant moeten bedrijven nog leren om hun (HLBT-)diversiteitsbeleid te 'verzilveren' door reclame gericht op de HLBT-gemeenschap te gebruiken. Aan de andere kant moet de overheid ook 'diversiteitverantwoord' consumptiegedrag stimuleren. Zij kan hierin wederom het goede voorbeeld geven door eisen over het diversiteitsbeleid op te nemen in haar richtlijnen voor aanbesteding, subsidies en gunningen. Gewenst én ongewenst gedrag van bedrijven richting homo, lesbische, biseksuele en transgender werknemers moet meer publieke aandacht krijgen, bijvoorbeeld door 'naming & shaming', dus het benoemen van goede en slechte voorbeelden.

- De overheid stimuleert het ontstaan van 'Roze Netwerken' van werknemers en werkgevers/managers.
- De overheid promoot duidelijker de voordelen van HLBT-vriendelijk diversiteitsbeleid en verspreid 'good practises' actiever, bijvoorbeeld in een bewustwordingscampagne.
- De overheid besteedt in haar aanbestedings- en subsidiebeleid aandacht aan het diversiteitsbeleid van haar partners. Hiermee geeft zij het goede voorbeeld voor diversiteitverantwoord bestedingsgedrag.

7.6 Weerbaarheid

Diversiteitsbeleid in bedrijven kan voorzien in het verbeteren van het werkklimaat voor homo's, lesbiennes, biseksuelen en transgenders. De weerbaarheid van deze werknemers is hiermee echter nog niet bevorderd. Het weerbaar maken van werknemers vraagt om een benadering van onderaf. Dit proces start wanneer de werknemer het zelfvertrouwen vindt om op te komen voor zijn positie en de dialoog over zijn/haar gerichtheid aangaat met de omgeving. Hoewel zelfvertrouwen vooral van 'binnenuit' komt, zijn er effectieve manieren om werknemers te stimuleren op te staan.

Multinationals waar 'Roze Netwerken' zijn opgericht lijken serieus aan de gang te zijn met HLBT-vriendelijkheid op de werkvloer, maar de impact van deze groepen is gering en in veel gevallen gaan de activiteiten niet verder dan de mogelijkheid voor ontmoeting. De functie van deze netwerken zou zich moeten verbreden naar *empowerment* van de HLBT werknemer en beleidsbeïnvloeding als het gaat om HLBT-specifieke zaken teneinde het functioneren en de individuele ontplooiing van betrokken werknemers te optimaliseren. De overheid moet deze ontwikkeling stimuleren door de opbouw van zulke netwerken te ondersteunen. Ondersteuning kan door middel van het bij elkaar brengen van de netwerken en hen kennis en ervaring te laten uitwisselen.

De kans op een *burn-out* is onder HLBT werknemers is door bijkomende discriminatie-ervaringen waarschijnlijk hoger dan gemiddeld. Hieraan wordt onvoldoende aandacht besteed. HLBT werknemers hebben bij een *burn-out* vaak ook specifieke aandachtspunten waarop niet goed wordt ingespeeld.

- Een *burn-out* onder HLBT werknemers krijgt voldoende aandacht in onderzoek en ondersteuning van HLBT werknemers met een *burn-out*.
- De overheid stimuleert het ontstaan van Roze Netwerken binnen bedrijven.

7.7 Samenvattende opdracht voor het kabinet:

- Zorg voor meer onderzoek naar de positie van HLBT's op de arbeidsmarkt.
- Zorg ervoor dat slachtoffers van HLBT-discriminatie voldoende wettelijke en daadwerkelijke bescherming genieten.
- Zorg ervoor dat de overheid zelf het goede voorbeeld geeft met een HLBT-inclusief diversiteitsbeleid
- Zorg ervoor dat met de sociale partners afspraken worden gemaakt over navolging van HLBT-diversiteitsbeleid en ondersteun initiatieven en ontwikkeling van instrumenten om HLBT-diversiteitsbeleid binnen bedrijven van de grond te tillen

8.1 Probleemschets

Iedereen heeft in het leven weleens zorg nodig. Dit hoofdstuk gaat over zorg aan de volgende groepen:

- Oudere HLBT's
- Chronisch zieken
- Lichamelijk en verstandelijk gehandicapten
- Mensen met GGZ problematiek
- Transgenders MV en VM
- Transseksuelen MV en VM

8.1.1 Positie in zorg en welzijn

Al deze groepen komen vroeger of later in aanraking met het zorg- en welzijnssysteem, dat nog steeds niet is ingesteld op het herkennen van HLBT-specifieke problematiek en het verlenen van 'zorg op maat'. De toegankelijkheid van de zorg is onvolkomen, zowel kwalitatief, geografisch als financieel. Een deel van de bovengenoemde groepen is door hun situatie grotendeels of volledig afhankelijk van de zorgvoorzieningen; voor hen is een situatie waarin hun problematiek genegeerd of zelfs tegengewerkt wordt, bijzonder nijpend.

Kwaliteit van de zorg wordt bepaald door kennis, houding en gedrag: kennis over HLBT specifieke levenswijzen ontbreekt, HLBT's worden niet als cliënt herkend, men meent dat 'iedereen hetzelfde' is, dat 'het hier niet voorkomt' of dat seksuele voorkeur eenvoudig niet relevant is.

Bij reguliere voorzieningen blijven zorgbehoevende HLBT's de vreemde eend in de bijt. Woonvoorzieningen (bijvoorbeeld voor ouderen of mensen met een handicap) zijn nog te vaak plekken waar HLBT personen niet op hun gemak kunnen leven – omdat zij doelwit worden van 'grappen', pesterijen of uitsluiting door personeel én medebewoners. Dit neemt soms ernstige vormen aan – van foto's van de (overleden) partner die verstopt worden tot aan slechtere zorg en zelfs weigering van zorg. Transgender personen worden in de niet-transgender gerelateerde zorg stukken minder goed geholpen – in Engeland rapporteerde bijna eenderde dat zij te maken hadden met slechtere zorg vanwege hun transgender identiteit. Een Nederlandse studie is nog niet verricht.

Van bovengenoemde groepen is de situatie van HLBT ouderen verreweg het beste onderzocht, onder meer in 'Oud Roze' en 'Op weg naar een vrolijke herfst'. Uit 'Op weg naar een vrolijke herfst' blijkt dat oudere homo-seksuele vrouwen en mannen veel meer last hebben van psychische klachten dan heteroseksuele ouderen: de helft voelt zich enigszins tot zeer eenzaam, een derde heeft symptomen van depressiviteit.¹⁰⁾ Onder zorgverleners (o.m. thuiszorgmedewerkers en huisartsen) bestaan vooroordelen en een groot gebrek aan kennis over HLBT's. Verhalen van roze ouderen zelf werden in het najaar van 2006 (met financiële steun van het ministerie van VWS en VROM) gespeeld in de Roze Belweek. Eenzaamheid, miskening door zorgmedewerkers en de angst om zorgbehoevend te worden waren belangrijke thema's.

De eenzaamheid en het gebrek aan kennis die hier werden geconstateerd, geldt echter ook voor een aantal andere groepen, onder andere voor transgenders en HLBT's met een handicap. Zij zijn ook minder mobiel of omdat de 'gewone' HLBT-wereld voor hen weinig toegankelijk is – zowel in fysieke als ook mentale zin. Menig COC of homokroeg is niet toegankelijk voor iemand met een rollator, blindengeleidehond of rolstoel. En als je er al bent voel je je nog niet welkom, omdat je aangestaard wordt of simpelweg niemand contact met je wil maken. Dit nog maar afgezien van de vraag hoe je uit dorp X naar het dichtstbijzijnde COC aan de andere kant van de provincie kunt komen. De huidige financieringsstructuur van het gehandicaptenvervoer maakt het vrijwel onmogelijk voor gehandicapte HLBT die niet in de grote kernen met een goede voorziening wonen om regelmatig bv. een COC te bezoeken.

¹⁰⁾ Gegevens uit Op weg naar een Vrolijke Herfst van de RutgersNissoGroep/Schorerstichting, november 2003.

Nationaal en internationaal is sprake van stijgende soa-cijfers onder mannen die seks hebben met mannen (MSM). De stijging wordt vooral verklaard door veranderingen in seksueel gedrag, toegenomen geografische en een groter aanbod aan recreatieve seksmogelijkheden. Dertig tot veertig procent van de MSM heeft soms seks die niet overeenkomt met de veilig vrijen-richtlijnen. Mannen met hiv hebben vaker onbeschermd seks dan hiv-negatieve of nooit op hiv-geteste mannen. De hiv-prevalentie onder MSM ligt waarschijnlijk tussen de 10 en 15%. Er zijn aanwijzingen dat het aantal recente hiv-infecties toeneemt. Meer dan 50% van de hiv-geïnfecteerden in Nederland behoort tot de groep MSM.

Hoewel de problemen van HLBT's in de zorg al langer bekend zijn, is nog nauwelijks uitvoering gegeven aan de motie Dittrich c.s. (27 017, nr 21), die de regering vraagt om op korte termijn projecten te realiseren om knelpunten aan te pakken.

8.1.2 Eerste lijn

Uit onderzoek van de Rutgers Nisso Groep is gebleken dat tweederde van vrouwen en mannen die behoefte hadden aan hulp of zorg op het terrein van seksuele identiteit, deze hulp om uiteenlopende redenen niet hebben gekregen of gevonden ¹¹⁾.

De huisarts is vaak het eerste aanspreekpunt voor gezondheids – en welzijnsproblemen. HLBT's die zich richten tot hun huisarts krijgen niet altijd de hulp die zij wensen ¹²⁾. Allereerst zijn er duidelijke signalen dat huisartsen, zoals veel andere zorgverleners, er vaak vanuit gaan dat hun patiënten een heteroseksueel leven leiden. Voor de doelgroep ouderen is dit aangetoond in het rapport 'Op weg naar vrolijke herfst?' ¹³⁾. De zorgverlener vraagt bijvoorbeeld aan een vrouw of ze al dan niet "een man of een vriend" heeft in plaats van "een partner". Ten tweede is er bij huisartsen te weinig kennis over de problemen die HLBT's tegenkomen in een heteroseksuele maatschappij. Over transseksualiteit is vaak nog minder bekend. Als gevolg van dit gebrek aan kennis verwijzen huisartsen HLBT's niet altijd naar de juiste (hulpverlenings)instanties en organisaties.

Behalve de huisarts is ook het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW) een laagdrempelige organisatie met een belangrijke 'verwijsfunctie', bijvoorbeeld naar GGZ of andere gespecialiseerde zorg. Volwassenen (en hun kinderen) kunnen bij het AMW terecht in hun eigen wijk of buurt met psychosociale en materiële hulpvragen. Het AMW is dus een belangrijke spil in de keten van zorg en welzijn. Er zijn signalen dat er bij veel AMW's te weinig specifieke kennis is over seksuele diversiteit en HLBT's.

In de meeste gemeenten worden huisartsen en AMW's weinig aangesproken op de mate waarin zij toegankelijk zijn voor HLBT's en de kwaliteit van hulp die zij bieden aan deze groep.

8.1.3 GGZ en psychosociale problematiek

Uit het grote GGZ bevolkingsonderzoek Nemesis bleek dat HLBT's een significant hoger percentage GGZ-problematiek hebben dan heteroseksuelen, vermoedelijk als gevolg van minderheidsstress. Stemmingsstoornissen, angststoornissen en verslavingsproblematiek kwamen allen in hogere mate voor. Vergeleken met heteroseksuele mannen hebben homoseksuele mannen een aanzienlijk grotere kans om ooit in hun leven suicidegedachten te hebben. 2 % van de heteroseksuele bevolking blijkt behoefte te hebben aan hulpverlening rond hun seksuele identiteit, 5 % van de homoseksuele bevolking en 11 % van de biseksuelen (Rutgers-Nisso – Seksuele gezondheid in Nederland 2006). Hulpverleningstrajecten voor HLBT zijn in de laatste jaren echter volledig afgebouwd, omdat de reguliere hulpverlening geacht werd deze problematiek zelf goed aan te kunnen pakken. In de praktijk blijkt dat echter niet het geval te zijn; de reguliere instellingen hebben zo goed als

¹¹⁾ Kuyper, L. (2006). Seksuele gezondheid van HOLEB's. Utrecht, Rutgers Nisso Groep.

¹²⁾ Zo blijkt uit een onderzoek van de Universiteit Utrecht van Dietz, Oudheusden en Bos (2003) dat lesbische vrouwen gemiddeld minder vertrouwen hebben in hun huisarts dan heteroseksuele vrouwen in Utrecht.

¹³⁾ Meerendonk, B., Adriaansen, R. & Vanwesenbeeck, I. (2003). Op weg naar een vrolijke herfst? Onderzoek naar de zorgbehoeften van en zorgverlening aan lesbische en homoseksuele ouderen in Nederland. Rutgers Nisso groep en Schorer Stichting

geen voorzieningen voor homo- en lesbisch-, laat staan biseksueel- en transgenderspecifieke hulpverlening. Schorer, die hulpverleners ondersteunde met deskundigheidsbevordering op HLBT-gebied, zag zijn subsidie voor dit onderwerp verdwijnen. Sindsdien is er geen aandacht meer voor dit onderwerp. Cliënten met HLBT-gerichte problematiek weten vaak ook niet waar zij terecht kunnen, omdat geld ontbreekt om een voorziening als www.rozehulpverlening.nl adequaat op peil te houden. Hetzelfde geldt voor het up to date houden van nuttige lokale initiatieven als het Utrechtse gidsje RonDom Roze, waarin een overzicht van de regionale voor roze cliënten toegankelijke hulp- en zorgverleners stond.

Bij GGZ instellingen is nog te weinig kennis aanwezig over seksuele diversiteit en geslachtsidentiteit - dat moet veranderen. Transgender personen worden geconfronteerd met hulpverleners die geen idee hebben van genderidentiteit - in plaats van hulp te vinden worden zij soms zelfs tegengewerkt. Uit de jeugdhulpverlening is bekend dat genderdysfore cliënten soms actief weerhouden worden om de expertise van het genderteam van het VUMC te gebruiken en dat hulpverleners die achtergrondinformatie ook niet opzoeken. Biseksuelen hebben duidelijk behoefte aan meer hulpverlening rondom hun seksuele identiteit. Een impuls voor vernieuwende zorg op dat gebied is nodig.

8.2 Verandering in de gezondheidssector

8.2.1 Kwaliteitsnormen, opleiding en scholing

Om structurele aandacht voor de positie van HLBT mensen te borgen en om aandacht voor specifieke hulpvragen van hen onder de aandacht van zorgverleners te houden, is het nodig om aanvullende kwaliteitseisen in de algemene kwaliteitsnormen in de zorgsector op te nemen (onder andere in de normen van de Stichting Harmonisatie Kwaliteitsbeoordeling Zorgsector). Daarvoor dienen inhoudelijke normen te worden ontwikkeld die voor HLBT mensen van belang zijn. Vervolgens dienen die Roze Normen verankerd te worden in de algemene kwaliteitseisen van de verschillende zorgsectoren. Voor de invulling van die Roze Normen door de zorgverleners kunnen zij terecht bij specifieke voorbeelden en activiteiten die door de HLBT-gemeenschap worden en zijn ontwikkeld. Deze worden als voorbeelden aan de normen toegevoegd.

Om het resultaat van dit beleid te weten te komen, dienen ook de meetinstrumenten die in de zorgsector worden en zijn ontwikkeld aangevuld te worden met specificaties voor HLBT's. Zodat eventuele afwijkingen voor deze doelgroep bewaakt worden en aangepakt kunnen worden door zorginstellingen. Toezicht op de uitvoering is mogelijk via externe toetsinginstellingen in samenwerking met de inspectie voor de volksgezondheid.

Belangrijke voorwaarde om dit alles effectief te kunnen uitvoeren is dat de medewerkers in de zorg voldoende geschoold zijn om met HLBT's en hun specifieke zorgvragen en leefwereld goed om te kunnen gaan, zodat de normen geïmplementeerd kunnen worden en de resultaten gemeten kunnen worden.

Relevante normen, opleidingseindtermen en prestatie-indicatoren worden aangepast en aanvaard in de relevante besluitvormingsorganen. In de eerste fase worden alleen de kwaliteitsnormen behandeld en in de tweede fase de opleidingseindtermen en in de derde fase de prestatie-indicatoren. Als criteria voor de volgende gelden de afhankelijkheidsrelatie tussen cliënten en zorgverleners en langdurigheid van de zorgverlening en thema's in de zorg die gerelateerd zijn aan homo/biseksualiteit (zoals bijvoorbeeld infectiepreventie).

Jong geleerd is oud gedaan – daarom pleiten wij voor het opnemen van de omgang met HLBT mensen in alle opleidingen in de zorg- en welzijnssector. Verplegend personeel moet weten hoe zij met de partner van HLBT's om moeten gaan, psychologen moeten verstand hebben van genderidentiteitsvraagstukken en seksuele voorkeur, (huis)artsen moeten goed kunnen doorverwijzen naar specialisten op het gebied van gender en (homo-/bi)seksualiteit en thuiszorgmedewerkers moeten leren hoe zij respectvol met de levenskeuzes van hun cliënten om kunnen gaan. Ook binnen het Algemeen Maatschappelijk Werk moet overzicht van de problematiek bestaan.

Naast de opleiding van nieuwe medewerkers moet de omgang met seksuele diversiteit uiteraard ook terugkomen in de (bij)scholing van ‘zittende’ medewerkers. De overheid kan hierbij helpen door een ‘Roze Keurmerk’ in het leven te roepen waarmee duidelijk wordt welke organisaties wel en welke niet actief HLBT-vriendelijkheid bevorderen. In de toekomst pleiten wij ook voor het meenemen van (seksuele) diversiteit in de criteria voor openbare aanbestedingen.

8.2.2 WMO

HLBT's worden niet benoemd in de WMO. Knelpunten in de uitvoering van de WMO zullen vooral daar ontstaan, waar gemeenten hun burgers een eenheidspakket voorzieningen opdringen, die geen rekening houdt met de verschillen in leefstijl. Hulp van burens en kinderen is bij veel HLBT's minder voor de hand liggend; daardoor zijn zij waarschijnlijk het beste uit zijn met een ruim Persoonsgebonden Budget (PGB). In de uitvoering WMO-benchmarks moeten criteria worden opgenomen waaraan zorg aan HLBT's moeten voldoen. In het kader van de WMO dienen gemeenten bij de Loketfunctie over een regionale ‘Roze Sociale Kaart’ te beschikken. Gemeenten moeten daarbij samenwerken, niet alleen met de GGZ maar ook met de lokale HLBT-belangenorganisaties.

8.2.3 Woonvoorzieningen

Door roze ouderen wordt vaak de behoefte aan HLBT-vriendelijke woonvoorzieningen geuit – het liefst als onderdeel van een groter geheel. Dus bijvoorbeeld een ‘roze vleugel’ of HLBT-specifieke aanleunwoningen bij een ‘gewoon’ verzorgingstehuis. De overheid zou dergelijke initiatieven moeten faciliteren. De omgang met heteroseksuele ouderen is daarbij nadrukkelijk gewenst – in ieder geval mits zij niet HLBT-foob zijn. Om het een HLBT-vriendelijker klimaat onder senioren te bereiken is een zichtbaarheidscampagne onder (heteroseksuele en niet-genderdysfore) ouderen nodig. In zorginstellingen kunnen roze ambassadeurs worden benoemd die duidelijk maken dat het heel normaal is om HLBT te zijn.

De situatie in de jeugdzorg en residentiële instellingen binnen de jeugdzorg dient nader onderzocht te worden, om te zien of de verhalen die daarover nu de ronde doen incidenten of structureel zijn.

Met de stichtingen voor gehandicapenzorg dient overlegd te worden hoe zij hun aanbod beter op (jeugdige) HLBT gehandicapten kunnen laten aansluiten.

8.2.4 Thuiszorg

HLBT's die thuiszorg nodig hebben dienen ervan op aan te kunnen dat ze een medewerker van de thuiszorg krijgen die op de hoogte is en acceptierend staat tegenover hun leefstijl.

8.2.5 Roze ketenzorg

Er dienen lokaal afspraken gemaakt te worden dat ieder onderdeel uit de zorgketen HLBT-vriendelijk wordt ingevuld. Een belangrijke rol zien wij hier weggelegd voor lokale uitvoeringsorganisaties, à la Rotterdam Verkeert, waarin de lokale en regionale kennis op HLBT-terrein wordt gebundeld en die een groot lokaal en regionaal netwerk onderhouden. Onderzocht moet worden of er regionaal meer van dit type organisaties gevormd kunnen worden. Op deze manier kunnen zij de eerstelijns voorzieningen (huisartsen, AMW's) informatie en advies geven als het gaat om hulp aan HLBT's.

8.2.6 Buddyzorg

Buddyprojecten blijken een belangrijk hulpmiddel in het bestrijden van eenzaamheid onder oudere en chronisch zieke HLBT's. Het dient daarom bevorderd te worden dat er in zoveel mogelijk plaatsen buddyprojecten ontstaan, waarbij extra geld moet zorgen dat de buddy's ook op dit terrein worden geworven en bijgeschoold. Daarbij is het van belang dat HLBT's als doelgroep specifiek genoemd worden. Het nu nog lokale Amsterdamse project voor buddyzorg voor transgenders dient geëvalueerd en naar meerdere regio's in het land te worden uitgebreid.

8.2.7 Hiv/soa-preventie

Nieuwe preventiestrategieën met een goede samenhang tussen preventie en curatie zijn van groot belang. Een belangrijke strategie binnen preventie is regelmatige soa-testen (elk half jaar) en hiv-testen (elk jaar). Verbetering van de infrastructuur en de toeleiding naar testplekken is daarom noodzakelijk. Een geïntegreerd gezondheidsportaal voor mannen die seks hebben met mannen (MSM) met online test- en afspraakmogelijkheden (voor MSM in Amsterdam en Rotterdam) en op het individu toegesneden (*tailored*) advisering gaat medio 2007 van start. Bij succes moet dit portaal landelijke dekking krijgen.

Naast internet interventies moeten andere evidence based-interventies meer worden ingezet zoals face-to-face contact en outreachend testen en vaccineren, condoomverstrekking en community-based activiteiten. Daarnaast dienen interventies voor hiv-positieven geïntensiveerd en verbeterd te worden en is er meer aandacht nodig voor de problematiek van allochtone MSM. Omdat een belangrijk deel van de homo- en biseksuele jongens veel risico's neemt op het gebied van seksualiteit, moeten zij in het programma voor MSM voldoende aandacht krijgen.

Van het beschikbare budget voor de landelijke preventieprogramma's (€ 5,3 miljoen in 2007) wordt 30% besteed aan hiv/soa-preventie voor MSM, terwijl het aandeel MSM in de hiv-problematiek ± 50% is.

8.3 Veranderingen binnen de HLBT-beweging

'*Pink values*' zou het nieuwe motto binnen de HLBT-beweging moeten worden. Veel HLBT's hebben naast hun biologische familie een soort 'keuzefamilie' van vrienden waarbinnen soms ook zorg geregeld is. Dit soort 'keuzefamiliestructuren' moeten verder gestimuleerd worden. Daardoor krijgt aan de ene kant 'zorgen voor jezelf' een nieuwe betekenis en worden gemarginaliseerde groepen binnen de HLBT-beweging dichter bij de groep betrokken. Onderdelen van deze bevordering van *pink values* zou een verbreding van het bestaande buddyzorg-aanbod kunnen zijn. Daarnaast moet het ook voor niet-familieleden makkelijker worden om zorgverlof op te nemen. De overheid zou daarom onderzoek moeten verrichten naar de mogelijkheden om de regelgeving op dit punt te veranderen.

Dit betekent dat er ook iets gedaan moet worden aan de beeldvorming rond leeftijd en lichaam binnen de HLBT-beweging. De sociale acceptatie van roze ouderen, gehandicapte HLBT's en transgenders binnen de HLBT-beweging is helaas soms nog ver te zoeken. Als zij een homokroeg al fysiek binnenkomen, voelen zij zich vaak niet thuis en geaccepteerd op deze plekken. Een mentaliteitsverandering moet hierin op gang komen, door aan de ene kant de waarde van 'de buitenbeentjes' voor de HLBT-beweging te benadrukken en aan de andere kant 'zorgen voor elkaar' populairder te maken.

Toegankelijkheid van HLBT-bijeenkomsten voor mensen met een handicap dient geregeld te worden: tolken die de gebarentaal machtig zijn, moeten aanwezig zijn en gebouwen moeten rolstoeltoegankelijk zijn, programma/websites leesbaar voor blinden, etc. Voor mensen met een beperking zijn het aantal mogelijkheden tot ontmoeting vaak zeer beperkt en onnodige belemmeringen tot deelname aan activiteiten met lotgenoten moet worden voorkomen.

Naast deze opening van de HLBT-beweging blijven speciale bijeenkomsten voor HLBT's met een handicap, roze ouderen, biseksuelen en transgenders nodig. Hierbij is wel belangrijk dat deze ook bereikt kunnen worden. Reiskostenvergoedingen gelden vaak tot de dichtstbijzijnde kern, het regionale (en soms zelfs landelijke) karakter van dit soort groepen is daarom vaak een probleem. Beweging aan beide kanten – dus méér groepen én beter vervoer – is nodig.

Het ontmoeten van andere HLBT's op internet dient aangemoedigd te worden. Gewenst zijn speciale websites voor specifieke doelgroepen (bijvoorbeeld doven) met extra/toegesneden informatie.

De zelforganisatie van HLBT's met een handicap, transgenders, Roze Ouderen en biseksuelen moet verbeterd worden. Dit ook om de weerbaarheid van deze groepen te vergroten en hen betere mogelijkheden te geven om voor hun rechten en behoeftes op te komen. Ondersteuning daarbij is en blijft essentieel – eerdere initiatieven zijn soms door een gebrek aan ondersteuning onnodig ter ziele gegaan, andere initiatieven zijn nooit van de grond gekomen. Daarbij is ook de versteviging van een internationaal netwerk van deze groepen nodig om zo de ervaringsuitwisseling op deze specifieke onderwerpen op gang te krijgen en te bevorderen.

8.4 Specifieke hulpvragen

Homo- en transgender prostituees, vooral als zij zonder papieren in Nederland verblijven, kampen met bijzondere problemen. Opvang is er maar weinig en het bestaande hulpaanbod sluit niet altijd even goed aan, vooral als ook nog dakloosheid, een verslavingsproblematiek of een migratieachtergrond meespelen.

In de verslavingszorg is specifieke aandacht voor HLBT nodig. Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat HLBT's vaker en anders met verslavingsproblematieken te maken krijgen, maar tot nog toe ontbreekt een specifieke studie bijna geheel.

Specifieke aandacht voor de seksuele gezondheid van de zwaksten van de HLBT-beweging is hard nodig. Een verhoogd risico op hiv en andere soa ligt bij (een deel van de) homo-/bimannen, maar in het bijzonder ook bij homoseksuele en transgender prostituees, HLBT's met een handicap en transgenders. Voor deze groepen zou een specifieke aanpak ontwikkeld moeten worden om de kans op hiv/soa te verkleinen en de weerbaarheid van deze groepen te versterken. Daarnaast zijn en blijven steeds vernieuwende impulsen voor de hiv/soa-preventie belangrijk om 'preventiemoeheid' te voorkomen. Binnen de GGD's zal meer expertise moeten worden ontwikkeld rond het bespreekbaar maken van onveilige seks binnen religieuze groeperingen.

Er is te weinig aandacht voor specifieke gezondheidsrisico's van lesbische en biseksuele vrouwen, terwijl incidentele cijfers aangeven dat er wel verschillen zijn op het terrein van de psychische gezondheid (namelijk specifieke verslavingsproblematiek) en de lichamelijke gezondheid. Zo hebben deze vrouwen meer dan hetero vrouwen kans op baarmoederhals- en borstkanker. Veilig vrijen onder lesbische en biseksuele vrouwen krijgt geen specifieke aandacht, noch in onderzoek, noch in de voorlichting is. Terwijl ook zij natuurlijk risico op hiv/soa lopen.

Een punt van zorg is ook de economische positie van oudere lesbische en biseksuele vrouwen. Het aandeel lesbische en biseksuele oudere vrouwen die in armoede leven is groter dan gemiddeld. Hierdoor hebben zij vaak minder middelen om leeftijdsgenoten bij de alleen regionaal/landelijk opgezette bijeenkomsten te ontmoeten en speelt dit eenzaamheid in de kaart.

Voorzieningen en begeleiding met betrekking tot homo- en lesbisch ouderschap verdienen meer aandacht. Samen met de organisaties voor gehandicapten en chronisch zieken moet een speciaal voorlichtingstraject voor bewoners en medewerkers van intramuraal instellingen over HLBT worden opgesteld (bijvoorbeeld in doveninstellingen).

8.5 Bloed- en orgaandonatie

Ongelijke behandeling van homo- en biseksuele mannen bij bloed- en orgaandonatie moet zoveel mogelijk worden voorkomen. Het is wenselijk dat bloedbank Sanquin haar criteria voor bloeddonorschap specifiekere toespijdt op de vraag of mensen (homo of hetero) onveilige, onbeschermd seksuele contacten hebben. Door de inzet van nieuwe technologieën kan met grotere zekerheid en op kortere termijn worden vastgesteld of bloed of organen met HIV besmet zijn. Zo kan een afwijkende behandeling van homoseksuele mannen bij bloed- en orgaandonatie zoveel mogelijk worden voorkomen.

8.6 Onderzoek

Op het gebied van zorg zijn een aantal onderzoeken nodig:

- Levensomstandigheden van HLBT's met een handicap.
- HLBT specifieke gezondheidsrisico's met daaraan gekoppeld specifieke preventieprogramma's.
- Doelmatigheidsonderzoek naar de zorg voor transgender mensen
- Onderzoek hoe de opvanghuizen beter toegankelijk gemaakt kunnen worden voor HLBT.

8.7 Transgenderzorg

- De zorgverlening aan mensen die geen hele geslachtsaanpassing wensen is op dit moment niet voldoende geregeld; zij kunnen nergens in Nederland stelselmatig terecht.
- De zorg voor transgenders is bijna geheel gemonopoliseerd door het VUMC.
- De vergoedingen voor medisch noodzakelijke behandelingen voor transgenders is de laatste jaren steeds meer uitgehold. Belangrijke (en voor de enkeling dure) onderdelen van het behandeltraject voor transgenders worden niet meer vergoed. Dit is een onwenselijke situatie die grote persoonlijke gevolgen heeft voor transgenders, omdat zij zich met hoge kosten geconfronteerd zien.
- De GGZ-behandelaars zijn overwegend volkomen onbekend met genderdiversiteitsproblematiek. Helemaal als dit in combinatie is met een hulpverleningsvraag binnen het gezinsleven. Voorlichting en opleiding van eerste- en tweedelijns hulpverleners is dringend nodig.
- Voordat de geslachtsoperatie mag plaatsvinden, is het vereist dat de persoon minimaal één jaar, in de praktijk blijkt twee jaar, in het voorkeursgeslacht leeft onder het toezicht van de behandelaar. Gezien het feit aanpassing van tertiaire en zelfs secundaire geslachtskenmerken steeds minder voor vergoeding in aanmerking komen of pas in aanmerking komen nadat de geslachtsaanpassing is geweest, betekent dat de transgender dubbelzijdige signalen uitzendt waardoor sociale contacten ernstig bemoeilijkt worden en het psychologische isolement toeneemt.
- Bepleit moet worden dat transgenders niet hetzelfde behandeld moeten worden als biologische mannen en vrouwen, waar het gaat om in aanmerking komen voor vergoedingen in de gezondheidszorg; het uitgangspunt is immers niet overeenkomstig. Vroegtijdige aanpassingen van tertiaire en secundaire kenmerken kunnen de sociale positie zeer positief beïnvloeden en de staat kapitalen aan sociale uitkeringen schelen. Dat wat bespaard zou worden op de zorg voor transgenders, zou weggegooid worden aan verlies van inkomstenbelasting en sociale uitkeringen als zij blijven worstelen met hun genderdysforie.
- Aandacht voor genderdysforie in de opleidingen voor zowel medici, als medisch ondersteunende beroepen alsmede in opleidingen voor bijvoorbeeld schoonheidsspecialisten en kappers is noodzakelijk.
- Afschaffing van de regel dat een transgender gesteriliseerd moet worden om voor een juridische geslachtwijziging in aanmerking te komen.

8.8 Samenvattende opdracht voor het kabinet

- Zorg voor verankering van HLBT-specifieke kwaliteitseisen in de algemene kwaliteitsnormen in de zorgsector en ontwikkel daarop aangepaste evaluatie en meetinstrumenten.
- Zorg voor voorlichting en campagnes rond HLBT-specifieke problematieken en hulpverleningsmogelijkhe-

den specifiek gericht op zorgverleners in brede zin ten behoeve van kennisvermeerdering en HLBT-sensitiviteitsontwikkeling, waarbij ook aandacht is voor de zorgopleidingen .

- Zorg ervoor dat HLBT-specifieke zorg onderdeel is van het gemeentelijk WMO-beleid.
- Zorg voor ondersteunend beleid voor de ontwikkeling en stichting van HLBT-vriendelijke huisvestigingsconcepten voor HLBT-ouderen.
- Zorg voor grootschalig onderzoek naar de gezondheidstoestand onder lesbische en biseksuele vrouwen, roze ouderen en transgenders, met aandacht voor verslaving.
- Zorg voor capaciteitsontwikkeling van HLBT-organisaties die zich specifiek richten op zorgverlening voor HLBT's (in het bijzonder ouderen, mensen met een verstandelijke, lichamelijke of psychische handicap), en voor specifieke HLBT-opvang, ontmoeting en steunverlening. Versterk de positie van HLBT cliënten/patiënten en ondersteun zelforganisaties van HLBT's met een handicap, transgenders, roze ouderen en biseksuelen.
- Verbeter de (mantel)zorg voor HLBT's met een zorgbehoefte door de versterking van buddyprojecten en de verruiming van de mogelijkheden voor zorgverlof voor niet-familieleden.
- Investeer in vernieuwende impulsen in de SOA-/HIV preventie en bestrijding onder de HLBT-doelgroep
- Voorkom ongelijke behandeling van homoseksuele mannen bij bloed- en orgaandonatie
- Verbeter de zorg voor transgender personen, in het bijzonder wat betreft de vergoedingen uit het basispakket en de psychosociale hulpverlening.

9.1 Situatie

Sport is een bij uitstek in zelforganisatie geregelde maatschappelijke sector, die graag haar eigen boontjes dopt en waarin al jaren vastliggende structuren en codes een belangrijke rol spelen. Niettemin heeft de overheid herhaaldelijk aangegeven belang te hechten aan 'sport als middel' ter vergroting van de sociale cohesie en bestrijding van overgewicht, en daar ook middelen voor ter beschikking te stellen. Sport vormt bovendien een belangrijk middel om de jeugd te bereiken en hen waarden van *fair play* en samenwerking bij te brengen. Uit verschillende onderzoeken in de afgelopen jaren is echter gebleken dat het met de integratie van HLBT's in de sport niet goed gesteld is, al zijn er verbeteringen zichtbaar met name in de positie van HLBT sporters. De acceptatie van HLBT's in de topsport blijft vrijwel onbespreekbaar. Met de toenemende commercialisering in de sport is dit alleen maar toegenomen. Transgenders hebben, met name tijdens hun transitie, vaak geheel geen toegang tot sportverenigingen. Kortom: *sport for all*, waarbij iedereen de sport die hij/zij wil beoefenen ook kán beoefenen, is nog een ver verwijderd doel.

Naast de topsport is er in ieder geval een probleem in de teamsporten en sporten met een mannelijke uitstraling, zoals voetbal. Uit een groot onderzoek dat het Mulier Instituut in 2003 verrichtte (Janssen en Elling 2003), bleek dat homoseksuele en lesbische sporters weliswaar niet minder vaak aan sport deden dan heterosporters, maar dat zij vooral de homoseksuele mannen de mannelijke teamsporten mijden. Deze gegevens worden gesteund door cijfers uit een zojuist gepubliceerd rapport van het SCP, waaruit blijkt dat 14 % van alle sporters in 2004 getuige is geweest van een homofobe uiting in de sport, ook weer vooral in mannelijke teamsporten. Het onderzoek van het SCP uit 2006 gaf ook duidelijk aan dat naast mannelijkheid ook de heteronorm een probleem is. Hoewel er in de breedtesport minder vaak dan vroeger sprake lijkt te zijn van directe discriminatie (behalve daar waar het om discriminatoire spreekkoren gaat), gaat het om wat wel 'moderne homonegativiteit' wordt genoemd: een al dan niet subtiele vorm van uitsluiting (Keuzekamp e.a., 2006). Dit uit zich vooral in sociale situaties ná de wedstrijd, bijvoorbeeld bij het douchen en tijdens de zogenaamde 'derde helft'. In een analyse die de Europese Gay and Lesbian Sports Federation schreef over de bestrijding van homofobie in het voetbal blijkt hoezeer sport en het in stand houden van mannelijke waarden met elkaar verbonden zijn; zodat vrouwelijkheid en homo/biseksualiteit buitengesloten worden omdat ze te bedreigend zijn. Dat uit zich bijvoorbeeld in kledinggedrag tijdens het sporten: vrouwen worden erop aangekeken als zij zich volgens de norm niet vrouwelijk genoeg kleden. Heteronormativiteit heeft daarmee een grote invloed op het sportgedrag van HLBT's.

Ongeveer een kwart van de HLBT-sporters komt niet met zijn of haar homoseksualiteit naar buiten op de sportvereniging. In geen enkel maatschappelijk veld is dit percentage zo groot (Janssen en Elling 2003). Uitspraken, in Nederland bij voorbeeld van succesvolle lesbische sporters, wijzen erop dat niet uitkomen prestatieverlagend werkt; na een succesvolle coming-out gaan sporters vaak veel beter presteren.

9.2 Bewustwording – overtuiging - actie

In de aanpak van HLBT-negativiteit in de sport zijn drie stappen vereist:

- Bewustwording (bij bestuurders én bij sporters) dát heteronormaliteit een sta-in-de-weg is om tot goed beleid gericht op het bevorderen van seksuele diversiteit te komen;
- Overtuiging dat HLBT-negativiteit een probleem is dat aangepakt moet worden;
- Actie om HLBT-negativiteit terug te dringen.

Dit bewustwordingsproces zal er een van lange adem zijn, zoveel heeft de inspanning om HLBT's op de kaart te krijgen ons de afgelopen jaren geleerd. Overheid, bonden, verenigingen en individuele sporters hebben allen een eigen rol in dit bewustwordingsproces, waarbij de overheid een duidelijk signaal dient af te geven over het belang dat zij aan bewustwording hecht.

Allereerst is meer zichtbaarheid van HLBT-sporters van belang. Dit kan op de volgende wijzen:

- Interview publiceren in een toonaangevend sportblad met een - al is het maar anonieme – topsporter zou het taboe 'dat het bij ons niet voorkomt/ geen probleem is' doorbreken.
- Ambassadeurs: Rolmodellen, zoals HLBT én heteroseksuele sporters, scheidsrechters, juryleden en trainers moeten een rol krijgen in een brede anti-discriminatiecampagne. Zij kunnen fungeren als ambassadeurs in een dergelijke campagne en kunnen ervoor zorgen dat groepsprocessen die leiden tot het doorbreken van heteronormativiteit. Geadviseerd wordt om dit eerst met voetbal/voetballers te doen, omdat dit dan uitstraalt naar andere sporten.
- In het omliggende sportieve, sociale en culturele programma van grote internationale sportmanifestaties HLBT-thema's specifiek agenderen en in elk geval steeds als vanzelfsprekend integreren in debatten en manifestaties rond sport en diversiteit, sociale insluiting, bestrijding van discriminatie enz.
- Postbus 51-campagne, door de overheid te financieren.
- Publieke omroepen moeten door de overheid erop gewezen worden aandacht te besteden aan HLBT en sport.

9.3 Discriminatiebestrijding

- Van uit het belang dat de overheid aan sport hecht, moet de overheid actief discriminatie van HLBT sporters tegengaan door het belang van antidiscriminatie en normen en waarden op dit terrein in haar contacten met de georganiseerde sport te benadrukken.
- Laat in de beoordeling van subsidieaanvragen de (actieve) omgang met seksuele en genderdiversiteit een rol spelen en/of neem HLBT-fobisch gedrag mee in het kader van de aanpak van onwenselijke omgangsvormen in de sport.
- Neem seksuele en genderdiversiteit op in de diversiteitprogramma's en programma's gericht op het tegen van sociale uitsluiting van de sportbonden.
- De overheid ondersteunt duurzaam sportorganisaties, die zich actief inzetten voor een inclusief sportbeleid.
- De overheid neemt in haar sportnota's steeds seksuele en genderdiversiteit als thema mee. Dat ontbreekt in alle recente nota's, zoals 'Samen voor Sport'.

9.4 Veiligheid

- De overheid dient een rol te spelen bij de bewaking van de veiligheid van HLBT (top)sporters. Hoewel er binnen het CIV (Centraal Informatiepunt Voetbalvandalisme) een beleidskader ten aanzien van ongewenst discriminatoir gedrag is neergelegd, blijken weinig gemeenten zich aan deze gedragsregel te houden en actief in te grijpen bij bijvoorbeeld homofobe speekkoren in het voetbal. Deze gedragingen moeten actief vanuit de overheid aangepakt worden.
- Er bestaat al een wettelijk kader voor het verbieden van spreekkoren, maar dat wordt nog niet geïmplementeerd, onder meer omdat gemeentes slecht op de hoogte blijken te zijn van hun rol hierin; dan wel hun verantwoordelijkheid niet nemen. In de toekomst moet daar goed de hand aan worden gehouden. Wedstrijden moeten stilgelegd worden bij spreekkoren en bonden zoals de KNVB moeten boetes hiervoor kunnen krijgen.
- Homo, lesbische en biseksuele sporters mogen/kunnen niet meedoen aan wedstrijden in landen waar homoseksualiteit verboden is. Daarbij zijn er sponsors die de coming-out van sporters verbieden. Nederland zal een duidelijk standpunt in moeten nemen over hoe Nederlandse HLBT-(top)sporters beschermd worden bij competities die plaatsvinden in landen waar homoseksualiteit nog strafbaar is.
- De overheid dient de veiligheid van transgender sporters te bevorderen, onder meer door het overnemen en aanpassen van succesvolle buitenlandse campagnes op dit terrein zoals die van Sport Engeland; en het aanpassen van de regelgeving ten aanzien van transgenders.
- De overheid dient de succesvolle campagnes om allochtonen bij de sport te betrekken in het verlengde uit te voeren van haar campagnes om homo-/biseksualiteit en genderdiversiteit in etnische kring bespreekbaar te maken.
- De overheid dient geld ter beschikking te stellen voor de ontwikkeling en instandhouding van een netwerk van jonge HLBT-sporters, die elkaar in dit netwerk kunnen steunen.

9.5 Rol van sportbonden

Sportbonden kijken eerst en vooral naar het belang van de sportieve prestaties. Daarom dient de overheid in haar reguliere overleg met NOC*NSF en de bij haar aangesloten bonden erop te wijzen dat sport een belangrijk middel tot integratie is, waarbij verschillende maatschappelijke groepen elkaar treffen. 'Opvoeding' van heteroseksuelen – ook binnen de bondsbesturen – is daarbij hard nodig. Hiermee moet een positieve sfeer worden gecreëerd voor HLBT sporters (die zoals blijkt teamsporten thans nog mijden). Voor de toekomst is dit een interessante doelgroep als nieuwe leden en nieuw kader binnen verenigingen. De bonden kunnen de veiligheid van HLBT sporters vergroten door een expliciet antidiscriminatie- en antipest-beleid te voeren. Dit kan onder meer zichtbaar worden door het opnemen van artikelen in de verschillende bondsbladen, waarin onder meer casuïstiek besproken wordt om duidelijk te maken hoe discriminatie aangepakt kan worden. NOC*NSF verschuilt zich achter internationale regelgeving van het IOC. Hiervoor zou Nederland, bijvoorbeeld door monde van Prins Willem-Alexander actiever stelling in kunnen nemen. Ook in andere internationale sportbonden moet Nederland een voortrekkersrol innemen wat betreft de bestrijding van HLBT-negativiteit binnen de sport.

- Bonden nemen discriminatie op grond van seksuele voorkeur of geslachtsidentiteit expliciet op in hun beleid t.a.v. seksuele intimidatie in de sport, vertrouwenspersonen en regels voor goed sportbestuur.
- De KNVB gaat actief aan de slag met de Nederlandse implementatie van het vijfpuntenplan van FARE, en het anti-discriminatieprogramma van de UEFA, waar homofobie inmiddels deel van uitmaakt. Als leuke introductie daarvan kan de supportersvereniging 'Roze voor Oranje' worden opgericht.
- De Nederlandse overheid draagt middelen bij zodat Nederlandse sportorganisaties actief in FARE kunnen participeren.
- De overheid draagt bij aan het opzetten van een steunstructuur en helpdesk zodat sportbonden en sporters weten waar zij met hun vragen op dit terrein terecht kunnen
- De overheid ondersteunt het streven om in 2009 in Den Haag een grote internationale conferentie over sport te organiseren ten gunste van het twintigjarig bestaan van de EGLSF.

9.6 Ontwikkeling sportkader

NCS en Stichting Homosport Nederland hebben met behulp van een subsidie van VWS een project 'Bespreekbaar maken in de sport' uitgevoerd. Naast een website bestaan de resultaten van het project uit lesopdrachten en een workshop, die bij de hergestructureerde kaderopleiding gebruikt kan worden. Maar dit is te vrijblijvend.

- De overheid moet er op aandringen dat de module burgerschapscompetenties, waar deze workshop deel van uitmaakt, ook verplicht in het curriculum wordt opgenomen.
- HLBT sporters dienen aan de orde te komen in alle opleidingen voor kader, trainers/coaches en vrijwilligers in de sport, bijvoorbeeld in het curriculum van de Academiën voor Lichamelijke Opvoeding (ALO's), het Centraal Instituut Opleiding Sportleiders (CIOS) en ROC's.

9.7 Onderzoek

De overheid dient projectgelden ter beschikking te stellen voor onderzoek en ontwikkeling van projecten die seksuele diversiteit in de sport bevorderen.

Bij wijze van voorbeeld denken wij aan de volgende mogelijkheden:

- Onderzoek hoe gendernormen/-normaliteit en omgaan met seksuele diversiteit in het Nederlandse voetbal precies functioneert en hoe het mensen belemmert in hun sportieve loopbaan. Voetbal is een bij uitstek mannelijke teamsport; onderzoek naar de wijze waarop met seksuele diversiteit wordt omgegaan kan bijdragen aan het ontwikkelen van handelingsperspectieven. Mannen worden uitgesloten, maar betekent dit meer mogelijkheden tot ontwikkeling voor vrouwen? De nieuw op te zetten professionele liga vrouwen-voetbal zal een interessante case vormen.

- Onderzoek naar de wijze waarop vertrouwenspersonen in de sport met seksuele diversiteit geconfronteerd worden en hoe zij daar mee omgaan.
- Onderzoek naar mogelijkheden voor transgender sporters om aan competities deel te nemen. Momenteel is het zo dat transgender sporters door de internationale regelgeving gedurende hun periode van transitie pakweg zeven jaar niet aan competitiesport kunnen meedoen. Dat is een onwenselijke situatie.
- Onderzoek naar de verschillen met betrekking tot HLBT-negativiteit binnen verschillende takken van sport. Voetbal heeft duidelijk een HLBT-negatiever imago dan bijvoorbeeld volleybal. Voor een gedegen aanpak van deze problematiek zullen deze verschillen in kaart gebracht moeten worden. Daarbij zal de eigen beleving van HLBT-sporters centraal dienen te staan.

9.8 Meenemen in gemeentelijk sportbeleid

De rijksoverheid kan in haar overleg met gemeenten over sportbeleid op de volgende zaken wijzen:

De gemeenten kunnen in samenwerking met de sportverenigingen een belangrijke rol spelen bij de acceptatie van HLBT-sporters. Zo kunnen gemeenten verenigingen ondersteunen bij bijvoorbeeld vrijwilligerswerk en het ontwikkelen van een sportbeleid voor iedereen, bijvoorbeeld in de wijk rond de brede school, met zogenoemde Buurt-Onderwijs-Sport (BOS)-projecten. In de huidige BOS-projecten is geen aandacht voor de positie van jonge HLBT sporters, terwijl de trend is dat HLBT's op steeds jongere leeftijd uit de kast komen. Het is dus van belang dat die sportstimulering ook werkelijk iedereen ten goede komt, en niet alleen bepaalde groepen jongeren. Gemeentelijke breedtesportcoördinatoren moeten bewust zijn van de situatie van HLBT-sporters.

9.9 De rol van HLBT-sportverenigingen

De HLBT-sportverenigingen hebben een belangrijke rol bij de acceptatie van HLBT's in de sport, vooral wanneer zij deelnemen aan de reguliere competitie, goed presteren en/of actief zijn binnen hun sportbond. Door de openlijke en directe ondersteuning van (grote en kleine) toernooien kan de overheid ook de samenwerking met reguliere verenigingen bevorderen. Zo stelde het gemeentebestuur zich bij de Eurogames in 2005 in Utrecht vierkant achter het toernooi op; de organisatie schakelde bovendien de lokale reguliere verenigingen in bij de organisatie van dit grote internationale toernooi.

- De overheid moet initiatieven ondersteunen/ondernemen om HLBT-teams tegen 'gewone' teams te laten spelen.

9.10 Gay supporters

Dat ook HLBT personen supporter kunnen zijn van een club moet sterker naar voren komen. In Duitsland en Engeland zijn inmiddels een aantal homofanclubs ontstaan, die met hun eigen bannieren present zijn langs het voetbalveld. Ook in Nederland moet het ontstaan van zulke clubs bevorderd worden, bijvoorbeeld door een initiatief 'Roze voor Oranje'.

9.11 Samenvattende opdracht voor het kabinet

- Zichtbaarheidscampagne met 'ambassadeurs van de sport'. Campagne bestemd voor burgers, sporters en bestuurders.
- Seksuele diversiteit opnemen in de verschillende uitvoeringsnota's voor de sport.
- In Buurt-Onderwijs-Sport (BOS)-projecten moet aandacht worden besteed aan de positie van jonge HLBT sporters.
- HLBT sporters dienen aan de orde te komen in alle opleidingen voor kader, trainers/coaches en vrijwilligers in de sport, bijvoorbeeld in het curriculum van de ALO's, CIOS en ROC's.
- De KNVB voert een brede antidiscriminatiecampagne, waar HLBT-fobie deel van uitmaakt, naar voorbeeld van de samenwerking tussen FARE en de UEFA.
- De Nederlandse overheid zorgt dat er een stimuleringsprogramma ontstaat zodat sportorganisaties en gemeenten zich gemotiveerd weten seksuele en genderdiversiteit als non-discriminatiegrond binnen de sport een expliciet onderdeel van hun beleid te laten zijn.

10.1 Inleiding

HLBT's behoren tot de meest onderdrukte minderheden wereldwijd. Onzichtbaarheid, discriminatie, stigmatisering en sociale buitensluiting leiden tot diverse problemen voor HLBT's. In 85 landen bestaat er daarnaast ook nog geen wettelijke gelijkheid; vaak is er zelfs sprake van institutionele discriminatie doordat homoseksualiteit bijvoorbeeld gecriminaliseerd is⁴⁶. Nederland had van oudsher een voortrekkersrol bij het geven van het goede voorbeeld rond HLBT-emancipatie, zeker op internationaal beleid.

De laatste jaren doen zich steeds vaker ontwikkelingen en incidenten voor die de beweging voor seksuele diversiteit het ergste doen vrezen. Wereldwijd signaleren wij een actief beleid tegen vrije keuzes van burgers op seksueel gebied. Naast heteroseksuele vrouwen hebben homoseksuele mannen, lesbische vrouwen en transgenders daar veel van te vrezen. Niet zelden gaat het om de doodstraf, geseling en ernstige vormen van uitsluiting. Het gaat naast formele vervolging door overheden (in principe een grond voor asiel in Nederland) ook om ernstige schendingen van de mensenrechten.

Ook op ons eigen continent laat de situatie nog te wensen over. Hoewel discriminatie op de arbeidsmarkt op grond van seksuele gerichtheid en/of geslacht(sidentiteit) in de Europese Unie verboden is, staat zelfs deze beperkte bescherming in een aantal lidstaten onder druk. Zowel homo's, lesbo's, bi's en transgenders uit de betreffende landen als uit Nederland hebben daar last van. In de Europese landen die niet tot de Unie behoren, is de situatie voor HLBT's doorgaans nog veel nadeliger.

De Nederlandse regering heeft tot nu toe een tweesporenbeleid op het gebied van mensenrechten en seksuele diversiteit. Enerzijds het diplomatieke spoor, waarbij de regering via formele en informele contacten het goede voorbeeld geeft en andere regeringen aanspoort mensenrechten voor iedereen toe te passen, inclusief voor seksueel diverse burgers en vluchtelingen. Anderzijds door een uitgesproken ontwikkelingsbeleid waar door middel van mensenrechtenprogramma's en democratiseringsprogramma's wordt bijgedragen aan de ontwikkeling van *civil society* in andere landen. Ook op het gebied van gezondheidszorg wordt geïnvesteerd in HLBT's in derde landen. Bijvoorbeeld door organisatieontwikkeling van HLBT-organisaties die hen in staat stelt de hiv/aids-epidemie in te dammen.

10.2 Strategie

10.2.1 Diplomatieke betrekkingen

Het hoofdprobleem van HLBT-emancipatie wereldwijd is het (nog) niet erkennen van vervolging en uitsluiting op grond van seksuele gerichtheid als regulier onderdeel van de mensenrechten. Over geweld tegen HLBTs, discriminatie, schendingen van mensenrechten en intolerantie wordt te weinig en op een 'te laag politiek en diplomatiek niveau' gerapporteerd en gepubliceerd door intergouvernementele/internationale organisaties (IGO's) zoals de Raad van Europa, Verenigde Naties, OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa). HLBT-fobie, intolerantie en discriminatie van HLBTs wordt vaak niet genoemd in een aantal toonaangevende rapporten van IGO's die zich bezighouden met discriminatie en intolerantie – en om uiteenlopende redenen. Dit is niet alleen onaanvaardbaar als je kijkt naar de omvang en intensiteit van veel anti-HLBT-geweld maar ook blijft veel nuttige informatie van 'de basis' (= HLBT-organisaties die goede rapportages uitbrengen met betrekking tot homofobie en discriminatie) onbenut en krijgt daardoor niet de politieke aandacht die het verdient.

Daarnaast ontbreekt het in deze organisaties vaak aan expertise met betrekking tot HLBT-fobiebestrijding en is er te weinig menskracht aanwezig binnen IGO's die zich bezighouden met intolerantie, discriminatie en *hate crimes* tegen HLBT's.

⁴⁶ zie: http://www.ilga.org/statehomophobia/State_sponsored_homophobia_ILGA_07.pdf

De internationale beweging voor seksuele diversiteit heeft door het aannemen van de ‘Verklaring van Montréal’ en de ‘Beginselen van Jogjakarta’ richtlijnen voor een meer adequate integratie van de belangen van seksueel diverse burgers in het mensenrechtenbeleid van regeringen en internationale organisaties. Diverse organisaties uit de beweging voor seksuele diversiteit pogen aan te sluiten bij internationale samenwerking en overleg om aan de uitvoering van deze principes te kunnen werken, maar de toegang tot deze samenwerking en netwerken wordt hen vaak ontzegd.

De Nederlandse regering zou er actief aan moeten bijdragen dat zulke samenwerking en integratie tot stand komt. Concreet denken we aan de volgende stappen:

- Vestig internationaal de aandacht op de ‘Verklaring van Montréal’ en de ‘Beginselen van Jogjakarta’ door deze aan te nemen door de regering en/of gemeentes.
- Draag eraan bij dat mensenrechtenschendingen van HLBT burgers op de agenda en in de programma’s van de Speciale Rapporteurs van de VN komen en/of blijven door hen in hun HLBT-specifiek werk te ondersteunen in materiele, personele en immateriële zin.
- Ondersteun deelname van HLBT-organisaties aan ECOSOC en andere VN-organen.
- Ondersteun samenwerking door de Global Alliance for LGBT Education met UNESCO en UNICEF.
- Ondersteun de opbouw van expertise en formatie binnen de Raad van Europa, EU, OVSE en VN zodat deze organisaties zich expliciet met HLBT-fobiebestrijding bezig gaan houden moet toenemen. Nederland kan daar actief aan bijdragen door geld en menskracht ter beschikking te stellen dan wel in multilateraal verband ervoor pleiten dat dit gebeurt, al dan niet door expliciete opname van bestrijding van HLBT-fobie in mandaat van de organisaties in kwestie. Dit geldt concreet voor:

De VN

- Het werk van de Speciale Rapporteurs en de Mensenrechten Commissaris ondersteunen

De OVSE

- Nederland moet er in EU-verband voor pleiten dat seksuele oriëntatie in het mandaat (*‘commitment’*) van de OVSE komt.
- Nederland moet meer middelen inzetten om de strijd tegen HLBT-fobie in de OVSE-regio kracht bij te zetten. Net zoals er binnen de OVSE een adviseur is op het gebied van antisemitisme, racisme en islamofobie, moet Nederland pleiten voor een positie *Advisor on Combating HLBT-phobia*

De Raad van Europa:

- De *European Commission against Racism and Intolerance* (ECRI), met haar toonangevende landenrapporten, moet zich ook expliciet met HLBT-fobie gaan bezighouden. Nu houdt ECRI zich met bijna alle discriminatiegronden behalve seksuele oriëntatie bezig.
- Nederland moet het werk van de Raad van Europa’s Mensenrechtencommissaris Hammarberg ondersteunen op het gebied van antidiscriminatie en de bestrijding van HLBT-fobie.

De Europese Unie:

- Nederland moet, via zijn afgevaardigde in de *Management Board* van het net opgerichte *Fundamental Rights Agency*, pleiten voor en *follow-up* geven aan de resolutie van het Europees Parlement om een studie in de EU naar homofobie te laten plaatsvinden.
- Werk, in navolging van bijvoorbeeld Frankrijk en België, mee aan het streven om de *International Day Against Homophobia* (IDAHO) tot een internationaal erkende dag te maken.

Als lid van de Europese Unie heeft de Nederlandse regering een nog intensievere taak. Ten eerste kan de regering via Europese ministerraad ervoor pleiten/controleren dat de anti-discriminatie richtlijn in alle landen van de EU wordt geïmplementeerd in de nationale wetgeving. Ten tweede moet deze wetgeving natuurlijk ook effectief worden uitgevoerd; dat is iets waar het in veel lidstaten aan ontbreekt. Waar nodig kan de regering constructieve kritiek leveren, uitwisselingsbezoeken aanbieden en van andere regeringen leren of wellicht besluiten juist een hardere lijn te volgen en schenders van afspraken uit te sluiten van overleg en steun tot zij weer tot een redelijk gesprek bereid zijn. In de ernstigste gevallen moeten infractieprocedures worden aangevraagd en ondersteund. Ten derde is de huidige antidiscriminatie richtlijn beperkt tot arbeid. Het is wenselijk dat de regering onderzoekt hoe de bescherming van seksueel diverse burgers in alle EU-landen kan worden uitgebreid op andere terreinen, zoals diensten, wonen en onderwijs.

Een groot probleem in veel landen vormt de heersende **wetgeving**, waarin homoseksueel gedrag strafbaar wordt gesteld. In negen landen staat er zelfs de doodstraf op. De Nederlandse regering kan door ondersteuning van de democratische processen in deze landen (bijvoorbeeld door inzet van de Kleine Ambassade Projecten (KAPs)) een bijdrage leveren aan veranderingen in de wet. Er is een beperkte sanctiemogelijkheid: de Europese Unie heeft handelsassociaties met een aantal landen waar nog de doodstraf nog op homoseksueel gedrag staat. Nederland moet zich binnen Europa sterk maken om deze handelsverdragen als drukmiddel te gebruiken.

Zowel in de EU als in het Europa daarbuiten is het tonen van goede voorbeelden en het mogelijk maken van uitwisseling van ervaringen van groot belang voor het op gang brengen van emancipatieprocessen. Dit kan bijvoorbeeld door zulke goede voorbeelden te presenteren op internationale congressen en tijdens side events van belangrijke gebeurtenissen, zoals vorig jaar al gebeurde tijdens de Human Dimension Implementation Meeting van de OVSE. Een andere mogelijkheid is om ILGA-Europa en het door de Nederlandse regering opgestarte Europese uitwisselingsnetwerk LGBT-Included te ondersteunen.

- De Nederlandse regering moet eraan bijdragen dat de mandaten van bijvoorbeeld ECRI en OHRID/OVSE worden uitgebreid.
- Draag bij aan volledige implementatie van de antidiscriminatie richtlijn, zowel juridisch als sociaal in alle landen van de Europese Unie.
- Onderzoek hoe de bescherming van seksueel diverse burgers in alle Unielanden kan worden uitgebreid naar andere terreinen dan arbeid.
- Presenteer goede voorbeelden op internationale congressen en tijdens side events van belangrijke gebeurtenissen.
- Ondersteun uitwisseling door ILGA-Europe en LGBT Included.

10.2.2 Ontwikkelingssamenwerking

In de ontwikkelingssamenwerking heeft Nederland als een van de weinige landen ter wereld veel aandacht voor HLBZ-zaken. Nederland werkt hieraan mee door ambassadeprojecten, eigen projecten en door nadrukken te leggen in de programma's van medefinancieringsorganisaties.

Ambassadeprojecten (steun van Nederlandse ambassades aan lokale HLBZ-initiatieven) zijn kleinschalig en gericht op het aantonen van ernstige mensenrechtenschendingen. Projecten in die richting krijgen daardoor vaak het karakter van *fact finding missions*. In de praktijk leidt dit echter niet altijd tot voldoende resultaat. Want wat gebeurt er daarna? Een dergelijk rapport leidt niet automatisch tot bereidheid van de lokale over-

heid om actie te ondernemen. Vaak is het nodig dat lokale organisaties een extra zetje krijgen, bijvoorbeeld door te verkennen hoe zij zelf effectiever naar overheden en financiers kunnen optreden, of ze hulp te geven bij het ontwikkelen van een hiv-preventie- of anti-HLBT-fobieprogramma. Onze wens is daarom dat het mandaat van de ambassades wat breder wordt ingevuld.

De eigen projecten van de regering richten zich vooral op organisatieontwikkeling in Oost-Europa, NIS, Kaukasus en in sommige andere landen. Deze programma's werken erg goed en wij bevelen aan dit met kracht voort te zetten. Binnen deze programma's zou nog meer aandacht kunnen worden besteed aan hoe de continuïteit van lokale activiteiten (ook financieel) kan worden gegarandeerd, nadat de regeringsbijdrage wordt afgerond.

Een aantal van de medefinancieringsorganisaties besteed enige en soms relatief veel aandacht aan seksuele diversiteit. Tot nu toe gaat het vooral om hiv-preventie. De aandacht voor de handhaving van mensenrechten voor HLBT-burgers is meer recent en moet verder uitgebouwd worden. Wereldwijd moet deze aandacht gezien worden in een breder kader van seksuele mensenrechten voor onder meer vrouwen en jongeren (het recht op adequate seksuele vorming bijvoorbeeld). De Nederlandse regering kan er in de volgende tender voor de medefinanciering gelden op toezien dat deze aspecten voldoende aandacht krijgen.

- Verbreed het mandaat voor ambassadeprojecten.
- Zet de eigen ontwikkelingssamenwerking krachtig rond seksuele diversiteit voort en onderzoek hoe de ingezette projecten continuïteit kunnen krijgen.
- Zorg er in de volgende tender voor de medefinanciering gelden voor dat aandacht voor mensenrechten voor HLBT-burgers voldoende aandacht krijgt.

10.2.3 Ondersteuning internationale netwerken

Omdat de lokale HLBT-bewegingen vaak zwak zijn, zijn internationale netwerken vaak essentieel voor de inspiratie, kennisuitwisseling en leerervaringen. Nederland heeft een lange traditie om de International Lesbian and Gay Association (ILGA) te ondersteunen; dit moet versterkt worden voortgezet. We bevelen aan ILGA op wereldniveau meerdere jaren te gaan ondersteunen, met als doel de organisatie binnen een aantal jaren financieel zelfstandig en als geprofessionaliseerde organisatie te laten doorgaan. Naast financiële ondersteuning is assistentie bij de introductie en toegang tot belangrijke instanties en fondsen van belang.

Vanuit Nederland is onlangs de Global Alliance for LGBT Education (GALE) gestart als internationaal netwerk van voorlichters en trainers tegen HLBT-fobie. Ook hier is assistentie bij de introductie en toegang tot belangrijke instanties en fondsen nog van groter belang omdat educatie over seksuele diversiteit in veel landen al snel gelijk wordt gesteld met propaganda voor perversiteit of kinderverkrachting. Uitleg, morele en diplomatieke steun van een regering kan dan doorslaggevend zijn.

In Europa zijn ILGA-Europe, IGLYO, TransGender Europe en LGBT Included actief. Deze netwerken vervullen belangrijke rollen in het vertegenwoordigen van HLBT-belangen bij Europese organisaties, organisatieontwikkeling van diverse groepen, kennisuitwisseling en het bevorderen van samenwerking. Het is aan te bevelen dat de Nederlandse regering deze netwerken versterkt en initiatieven van deze netwerken waar mogelijk ondersteunt.

- Help ILGA-World, IGLYO en TransGender Europe te professionaliseren.
- Steun internationale educatie over seksuele diversiteit.
- Ondersteun initiatieven van ILGA-Europe, IGLYO, TransGender Europe en LGBT Included.

10.2.4 Documentatie en zichtbaarheid

Documentatie van mensenrechtenschendingen en uitsluiting is noodzakelijk om bewijslast te verzamelen, misstanden aan te tonen en uiteindelijk legale en sociale verandering te bewerkstelligen. Nederland kan hieraan bijdragen door lokale HLBT-organisaties te ondersteunen in *fact finding missions* en publicatie van resultaten. Nederland zou ook een grotere rol kunnen spelen in het internationaal beschikbaar stellen van deze kennis, bijvoorbeeld via Human Rights Watch, IGLHRC, ILGA, Amnesty International, IHLIA, LGBT Included en GALE. Misschien nog belangrijker is het beschikbaar stellen en zichtbaar maken van zulke kennis en goede voorbeelden in internationale *mainstream* organisaties, zoals de OVSE, EU, Raad van Europa en de VN).

Hoewel Nederland erg actief is op internationaal gebied, blijft het nodig om het draagvlak daarvoor onder de burgers te behouden. De regering kan hieraan bijdragen door de situatie van HLBT-burgers in andere landen onder de aandacht van Nederlanders te brengen en te laten zien dat we vanuit Nederland een bijdrage leveren aan de verbetering van hun positie. Zo wordt het ook mogelijk om het publiek verder te betrekken en motiveren om een bijdrage te leveren.

- Ondersteun de documentatie van mensenrechtenschendingen, sociale uitsluiting en goede voorbeelden van de bestrijding van discriminatie.
- Onderhoudt het draagvlak onder de Nederlandse bevolking voor het internationale beleid rond seksuele diversiteit.

10.2.5 Dialoog en conflictbeheersing

In veel landen worden HLBT's als eerste slachtoffer van rampen en van interculturele conflicten. Bij rampen en conflicten ontstaat een gevecht om de beperkte middelen, waarbij groepen met de laagste status het onderspit delven. Zo bleek dat na de Aziatische tsunami veel HLBT's in de vluchtelingenkampen door andere bewoners werden gedwongen tot de meest vervelende taken en uitgesloten werden van voorzieningen. En zo blijkt bijvoorbeeld dat in de interculturele conflicten in Irak er massaal moorden worden gepleegd op homoseksuelen. In Europa hebben interculturele spanningen niet altijd zulke dramatische gevolgen, maar de conflicten baren ons wel zorgen.

Zowel in Nederland als in het buitenland wordt geëxperimenteerd met dialoogmethoden en conflictoplossende interventies om spanningen te bezweren en om aan sociale cohesie te werken. Het is aan te bevelen dat de waardevolle Nederlandse ervaringen worden uitgewisseld met ervaringen in andere landen.

- Wissel ervaringen uit dialoog en conflictoplossende interventies rond seksuele en culturele diversiteit uit met andere landen

10.2.6 Activisten

De emancipatie van HLBT burgers in landen staat of valt bij een actieve rol van HLBT-activisten. Deze mensen bevinden zich vaak in een bijzonder kwetsbare positie, maar dit wordt nauwelijks erkend. Bestaande internationale verdragen worden nauwelijks geïmplementeerd. De onder Nederlands EU-voorzitterschap aangenomen richtlijnen '*Protection of human right defenders in third countries*', die voor elke ambassade van een EU-land gelden, worden bijvoorbeeld niet nageleefd. De kwetsbare situatie van deze groep mensenrechtenactivisten dient verder in kaart te worden gebracht en mechanismen die deze groep kunnen beschermen, moeten worden geïmplementeerd. Dit in nauwe samenwerking met de *Special Rapporteur on Human Rights Defenders* van de VN, de Raad van Europa en het *Human Rights Defenders Programme* van de OVSE.

- Breng de positie van HLBT-activisten in kaart.
- Inventariseer methoden om hun positie te verbeteren en ondersteun de uitvoering van kansrijke methoden.

10.2.7 Ambtsberichten

Voor de IND vormen de zogenaamde ambtsberichten van het ministerie van Buitenlandse Zaken de basis voor beslissingen over asielaanvragen. Ondanks kamermoties (Dittrich) en aanbevelingen van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) zijn deze ambtsberichten, zeker als het om informatie over HLBT's gaat, nog altijd onvoldoende van kwaliteit om zulke zwaarwegende beslissingen op te mogen baseren. Het is daarom raadzaam om het voor de IND opstellen van landenrapporten over de mensenrechtensituatie over te dragen aan het nog op te richten Mensenrechteninstituut. Dat instituut zou ook opgedragen kunnen worden om een databank over de mensenrechtensituatie, incl. die van HLBT's, op te zetten om daarmee te beschikken over een goed toegankelijk en actueel overzicht daarvan.

- Draag de landenrapporten over de mensenrechtensituatie over aan het nog op te richten Mensenrechteninstituut.

10.3 Samenvattende opdracht voor het kabinet

- Zorg voor intensivering van diplomatieke druk ten aanzien van HLBT als mensenrecht binnen internationale context.
- Zorg voor continuering van bestaande organisatieontwikkeling en opstart van organisatieontwikkeling binnen nieuw aan te wijzen landen ten behoeve van het versterken van de *civil society* samenhangende met HLBT.
- Zorg voor ondersteuning van specifieke HLBT-zelforganisaties en netwerken, in het bijzonder in relatie tot ILGA-Europe, IGLYO, TransGender Europe en ILGA-World.
- Zorg voor de ondersteuning van de documentatie van mensenrechtenschendingen, sociale uitsluiting en goede voorbeelden van de bestrijding van discriminatie.
- Zorg dat ambtsberichten uitgebreide en betrouwbare beschrijvingen bevatten van de situatie ter plaatse voor HLBT's, bij voorkeur te verzorgen door een onafhankelijk mensenrechteninstituut.

In de samenleving vechten vele prioriteiten om beperkt beschikbare middelen. Financiën zijn nimmer een doel op zich. Gelijktijdig is het een illusie te denken dat maatschappelijk effect bij het oplossen van problemen kan worden bereikt zonder adequaat budget. Tevredenheid is er dan ook over de toezegging van het kabinet dat in de ambitie om homovijandigheid in de maatschappij ook voldoende middelen beschikbaar moeten worden gesteld.

Op dit moment is er voor homobeleid jaarlijks ongeveer 1 tot 1,3 miljoen euro beschikbaar. Dit staat in schril contrast tot de budgetten die beschikbaar zijn om etnische minderheden bij de sport te betrekken, veiligheid op scholen te verbeteren of overgewicht onder jongeren te bestrijden. Voor dergelijke beleidsvoornemens zijn vele tientallen miljoenen per doelstelling beschikbaar.

Het homobeleid moet vorm krijgen binnen de werkvloer, in de openbare ruimte, in de sport, binnen het onderwijs, in de multiculturele samenleving en de (ouderen)zorg. Hier werkt de macht van de grote getallen. Indien gekozen wordt voor een beperkt programma met een budget van 2.000 euro per school is al snel een bedrag van 17.600.000 miljoen euro nodig. Hetzelfde geldt voor de werkvloer. Een investering van 1.000 euro per bedrijf, uitgaande van 250.000 ondernemingen, levert een reksom op van 25.000.0000 euro. Hetzelfde geldt voor de (zorg)sector en de sport. Investerings die oplopen tot 20 miljoen euro per werkgebied per jaar indien gekozen wordt voor beperkte programma's. Het bespreekbaar maken van homoseksualiteit in etnische kring en het werken aan mentaliteitsveranderende zichtbaarheidcampagnes vragen eveneens investering van vele miljoenen euro's.

11.1 Wie gaat dit betalen?

Wil het beleidsvoornemen van het kabinet tot serieus maatschappelijk effect leiden, dan zal een significante verbetering van het beschikbare budget noodzakelijk zijn. Dit is een situatie waar vele prioriteiten om aandacht vragen. Complicerende factor is dat het homobeleid over de verschillende departementen is verdeeld. Dit vraagt om krachtig leiderschap van het kabinet om te voorkomen dat binnen een departement de prioriteit rond het homobeleid sneuvelt ten gunste van andere evenzo zeer belangrijke prioriteiten binnen een betrokken vakministerie. De beste garantie daartoe lijkt te zijn geormerkt budget aan een vakministerie ter beschikking te stellen of additioneel geld beschikbaar stellen bovenop het reguliere budget van het betrokken ministerie. Dit alles onder coördinerende leiding van de minister belast met homo-emancipatie in samenspraak met de minister van financiën.

11.2 Welk budget is nodig?

De homobeweging heeft geleerd om effectief beleid vorm te geven met inzet van beperkte middelen. Er is geen reden van dit principe af te stappen. Dat betekent dat efficiënte structuren en samenwerkingen worden opgezet, 'slimme' werkvormen worden ingezet, efficiënt gebruik wordt gemaakt van bestaande maatschappelijke structuren en modellen worden gekozen waarin de 'ontvangers' zoals instellingen en bedrijven deels medeverantwoordelijk worden gemaakt voor effectieve uitvoering van plannen.

Op basis van voorgaande voorbeelden is duidelijk dat vele tientallen miljoenen euro's reëel zijn om de gewenste maatschappelijke impact te bewerkstelligen. Op basis van voornoemde uitgangspunten zijn plannen uitgewerkt die een scherpe calculatie kennen.

Deze plannen met basisbegrotingen vertalen zich in de volgende hoofdstukken:

Zichtbaarheid	2,5	miljoen
Veiligheid in de openbare ruimte	4,5	miljoen
Arbeid	2,5	miljoen
Multiculturele samenleving	4,5	miljoen
Sport	3,5	miljoen
Zorg	5,5	miljoen
Onderwijs	6,0	miljoen
Internationaal algemeen	1,5	miljoen
TOTAAL	30,5	miljoen jaarlijks

Aanvullend:

Internationaal capacity building 2 regio's	4,0	miljoen p.j. gedurende 5 jaar
--	-----	-------------------------------

Hierbij wordt uitgegaan van een budget dat voor minstens vier jaar jaarlijks wordt ingezet. Daarbij is uitgegaan van die activiteiten die een projectdoelstelling hebben. Wet- en regelgeving als zodanig is buiten beschouwing gelaten. Het gaat om uitvoeringsgelden voor projecten die maatschappelijk effect dienen te bewerkstelligen in lijn met het beleid dat in het coalitieakkoord is opgenomen.

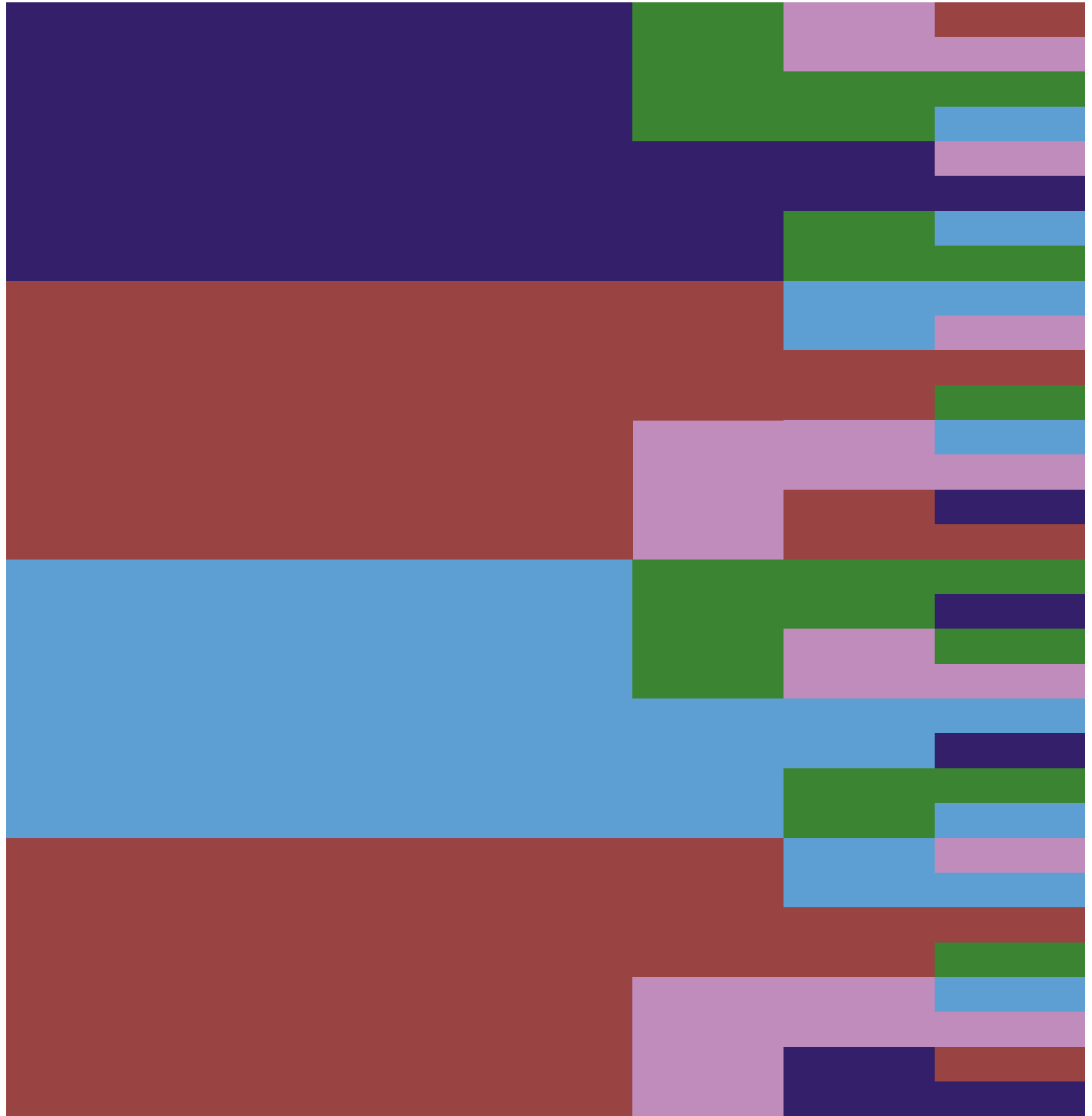
Uitgenodigd om input voor deze beleidsvisie te leveren waren:

10 geboden • A&E Consultancy • ABN-Amro - Gay Bankers Network • ABVAKABO-FNV • ABVAKABO-FNV - LGBT groep • ADO Den Haag • Adviescommissie Homo/Lesbisch Beleid Nijmegen • Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg • Agentschap SZW • Agnes Elling • Aids Fonds • Alice Verheij • Amnesty Homo-actienetwerk • Amnesty International • ANBO Roze • ANBO voor 50-plussers • Anne Frank Stichting • Annelies den Dulk • Annelies Knopper • AOb • AOb Homogroep • Apollo • APS • Artikel 1 • Ashwien Bisnajak • AVS • AWWN • Banenoverzicht.nl • Bas van de Meerendonk • Benelux Homovolleybal Competitie • Blankenbergstichting • Boekhandel Vrolijk • Bureau Kerseboom - Suzanne Kers • Café Habibi Ana • Café Reality • CBOO • CG Raad • CHJC • Christelijke Werkgroep Genderdysforie • CNV • COC Amsterdam • COC Brabant Noord-Oost • COC Eindhoven en regio • COC Friesland • COC Groningen & Drenthe • COC Haaglanden • COC IJsselstreek • COC Kennemerland • COC Leiden • COC Limburg • COC Midden-Gelderland • COC Midden-Nederland • COC Midden-Zeeland • COC Nederland • COC Nijmegen • COC Noord-Holland Noord • COC regio Breda • COC Rotterdam • COC 's-Hertogenbosch • COC stadsgroep Hilversum • COC stadsgroep Purmerend • COC Tilburg • COC Twente/Achterhoek • COC West-Brabant-West & Tholen • COC Zwolle • Commissie Gelijke Behandeling • Contrario • Coolpolitics • COSBO Amsterdam • D.S.A.F. • D'ander • De Baak (Opleidingscentrum VNO-NCW) • Delftse Werkgroep Homoseksualiteit • Dexter • Dikke Maatjes • Dito! • div • Dubbelbinders • Duizendpoot • Dutch Motorclub Pink Spirit • EGLSF • Embrace Pink • Empowerment Lifestyle Services • E-Quality • Equality Dance • Erwin Kunnen • Euro Gay Soccer • Evangelische Roze Vieringen • Expertisecentrum LEEFTIJD • Expreszo • Farid Tabarki • FemFusion • Flevolandse Stichting Homobelangen • FNV • FORUM • Forum voor Democratische Ontwikkeling • GALA • Gay & Lesbian Switchboard Nederland • Gay&Night Magazine • Gay ACP/ACP • Gay Act Stadskanaal • Gay and Lesbian Field Hockey Players • Gay Bowling Amsterdam • Gay Classic Car Club • Gay Cops Amsterdam • GAY Group • Gay News Amsterdam • Gay NPB/NPB • Gay Roermond • Gay Sport Club Zoete Lieve Gerritje • Gay Sportclub Kouros Eindhoven • Gay Sporting Tilburg • Gay Squash Utrecht • Gay Swim Amsterdam • Gay Swim Nijmegen Spetters • Gay.nl • GayForcing • Gaykrant • Genderteam VU Medisch Centrum • Gewoon Lekker Ballen • GGD Nederland • GLBN – TNT • GLISA - Wessel van Kampen • Grey Pink • HBO-raad • Herman Meijer - voorzitter Dialoog Adviesraad • Hiv Vereniging Nederland • HLBf.NL • Holy Females • Amnesty Homo-actienetwerk • Homobelangen Helmond • Homoconsumentenbond • Homogroep Wageningen • Homojongerenplatform • Homomannenwandelclub Op Hoge Poten • Homoplatform Fryslân • Homosport Nederland • Humanitas - WG trans • IBM – EAGLE • IGLYO • IHLIA - Anna Blaman Huis • IHLIA - Homodok-LAA • IISG • ING Bank – GALA • Inssaf Uariachi • Intermale Gay Bookstore • Irene Hemelaar • ISBO • Jeroen Tan • John Blankenstein Foundation • Joke Swiebel • Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs • Jongerengroep Mixed-Up • Kees Waaldijk • Keizer Karel • KNVB • KPC • Krzysztof Dobrowolski-Onclin • LAKS • Landelijk Expertisecentrum Discriminatie • Landelijk Expertisecentrum Diversiteit • Landelijk Homonetwerk Politie • Landelijk Overleg Homozwemgroepen • Landelijke Platform holebi ouderen • Leefert Scheeper Stichting • LEEFTIJD • Leo Goetstouwers • Lesbisch Archief Nijmegen • LKG T&T • LKP • Long Yang Club Nederland • Love Exiles Foundation • Marcel Holtslag • Mariëtte Hermans • Marlon Reina • MBO-raad • MEE Nederland • MEZZO • Mies Westerveld • Ministerie van Justitie • Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap • Ministerie van VWS • Mirror • MOVISIE • Mulier Instituut • MVS • Nat Utrecht • Nationaal Comité 4/5 mei • Nationale Jeugdgraad • NCS • Nederlands Jeugdinstituut • NOC*NSF • NVSH • OCNV • Omroep Max • Opportunity in bedrijf • Ossama Abu Amar • Outmedia • Outsite • PANN Utrecht • Paul Vennix • Pieter van Hoof • Pink Condition • Pink Point of Presence • Pinradio • Pinxeel • Platform Homo/Lesbische emancipatie Eindhoven • Politie Amsterdam Amstelland Homonetwerk "Roze in het blauw" • Politieacademie Apeldoorn • PPSI • Pro Gay • Project Roze Rood (Brandweer) • Protestants Christelijke Ouderenbond • PvdA Netwerk Homo-emancipatie • Rabobank – Rainbow • Radio Oost - De Roze Golf • Rainbow Squash Amsterdam • Ralph du Long • RefoAnders • Ricardo Lemmer • Rob Stoop • Roger de Boer • Rohit Vyas • Rosa Trajectum • Rotterdam Verkeert • Roze Gebaar • RozeLinks • Rutgers Nisso Groep • Schorer •

SCP - Saskia Keuzenkamp • SER • Sharon Polak • Shell - Pink Pearl • SLO • SLOW • Smash Amsterdam • Smashing Pink • SOA AIDS Nederland • Souad Boumedien • Sportclub Ketelbinkie Rotterdam • Stichting AANZ • Stichting de Kringen • Stichting de Kringen Eindhoven • Stichting de Overkant • Stichting De Rose Jo(n)ker • Stichting Dignity • Stichting Gay Business Amsterdam • Stichting Groep 7152 • Stichting Habibi Ana • Stichting Homoseksualiteit Achterhoek • Stichting Homoseksualiteit en Krijgsmacht • Stichting Interculturele Alliantie (ICA) • Stichting Jongeren met een Homo-ouder (Kwiebus) • Stichting LA Ries • Stichting Lesbians Unlimited • Stichting Mannenwerk • Stichting Meer dan Gewenst • Stichting Nafar • Stichting Ojalá - Werkgroep Seksuele Diversiteit • Stichting Orpheus • Stichting OUT! • Stichting Outway • Stichting Platform Keelbos • Stichting RADAR • Stichting Rainbow Den Haag • Stichting Rainbowcolours Nederland • Stichting Rotterdam Verkeert • Stichting Roze Zaterdag Bergen op Zoom 2007 • Stichting Roze Zaterdag • Stichting Safe Service • Stichting Simpla • Stichting Slachtofferhulp • Stichting T-Image • Stichting YOESUF • Stop Aids Now! • Straight OUT! • Suzanne Ijsselmuiden • T & T Amsterdam • TELEAC/School TV • Tiggertje • TNT – GLBN • Tonny Sponselee • Trimbos Instituut • Unie van Katholieke Bonden van Ouderen • Unique Dance • Universiteit van Amsterdam - Gay & Lesbian Studies • Veilige Haven • Vereniging De Trut • Vereniging LNBI • Villa Lila • VIOS Amsterdam • VNG • VNO-NCW • Volleydots • Vromat • Vrouwenactiviteitengroep de Vlam • Werkgroep Geloof & Homoseksualiteit Friesland • Werkgroep Homoseksualiteit Amersfoort • Werkgroep Oud Roze • Werkgroep transgender • religie • levensbeschouwing en ethiek • Werkgroep Transseksualiteit en Genderdysforie • Wim Klei • Winq magazine • XminY • YogaY • Young & ouT Tilburg • Zelfhulpgroep Transsexualiteit Groningen • Zij aan Zij • Zociëteit • ZonMW • Zorgverzekeraars Nederland • Zwemgoud

Eindredactie: Loesje Verhoeven

Vormgeving: Hammink Design BNO

'Als onderdeel van het homo-emancipatiebeleid wordt bijzondere aandacht gegeven aan de bevordering van 'respect voor verschil', in het bijzonder in etnische kring. In samenspraak met betrokken organisaties zal worden gewerkt aan gerichte maatregelen ter bestrijding van discriminatie en geweld tegen homo's, zowel op straat als in de sport, het onderwijs, de (ouderen)zorg en bedrijven. Hiervoor worden voldoende middelen ter beschikking gesteld.'

